François-Charles Mougel

Europa de Nord în secolul al XX-lea

Mic dicționar

62

CORINT

Redactor:
Antonia Kacsó

Tehnoredactare computerizată:
Cristina Bucuroiu

Coperta:
Walter Riess

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
MOUGEL, FRANÇOIS-CHARLES
Europa de Nord în secolul al XX-lea /
François-Charles Mougel;
trad.: Marian Ştefănescu - Bucureşti:
Corint, 2004
p. - (Microsinteze)
Tit. orig. (fr.): L'Europe du Nord au XXe siècle.
ISBN 973-653-542-8

I. Ştefănescu, Marian (trad.)

94(4-17)"19"

François-Charles Mougel
L'EUROPE DU NORD AU XXe SIÈCLE
© Presses Universitaires de France, 1999

Toate drepturile asupra acestei versiuni
în limba română sunt rezervate Editurii CORINT

ISBN: 973-653-542-8

FRANÇOIS-CHARLES MOUGEL

EUROPA DE NORD ÎN SECOLUL AL XX-LEA

Traducere, note şi prefaţă de Marian Ştefănescu

CORINT
Bucureşti, 2004

De acelaşi autor

La Presses Universitaires de France

L'Angleterre du XVIe siècle à l'ère victorienne, în colecţia „Que sais-je?", nr. 1697, 1978, ultima ediţie 1997.

Histoire des relations internationales, XIX–XXèmes siècles (cu S. Pacteau), în colecţia „Que sais-je?", nr. 2423, ultima ediţie 2002.

La Grande-Bretagne au XXe siècle, în colecţia „Que sais-je?", nr. 2464, 1989, ultima ediţie 1996.

Histoire du Royaume-Uni au XXe siècle, în colecţia „Thémis", 1996.

La alte edituri

L'essor de la puissance anglaise, 1760-1832, Paris, Hatier, 1972, reeditare 1978.

Vie politique en Grande-Bretagne, 1945-1970, Paris, SEDES-CDU, 1984.

Histoire contemporaine. Géographie humaine et économique, Paris, Sirey-Dalloz, 1988.

Histoire culturelle du Royaume-Uni, 1919-1959, Paris, SEDES-CDU, 1989.

Élites et système de pouvoir en Grande-Bretagne, 1945-1987, Bordeaux, PUB, 1990.

L'Angleterre au XXe siècle, Paris, Ellipses, 2000.

În colaborare

„L'essor du libéralisme dans les pays britanniques, 1815–1870", în *Le libéralisme au XXe siècle,* Bordeaux, PUB, 1985.

„Le Politique, 1815-1992", în *Precis d'histoire européenne, 1815–2000,* Paris, Colin, 2000.

PREFAŢĂ

Colecţia „Microsinteze. Istorie universală" lansată de Editura Corint în anul 1999 a depăşit deja numărul 60! Poate fi un moment de bilanţ, dacă ne gândim că în mai puţin de 5 ani au apărut mai mult de 60 de volume, interesante, de istorie: în medie, un volum pe lună — ca o revistă!

În această colecţie au fost publicate până acum mai multe volume dedicate celor două supraputeri din secolul al XX-lea: SUA şi Rusia–URSS. Au apărut lucrări privind istoria generală a altor state: de la Spania la Ungaria şi Iugoslavia, sau de la Germania şi Italia la Albania. Cititorul fidel al colecţiei s-a putut apoi „plimba" prin istoria unor mari oraşe: Londra, Paris, Berlin, fascinanta Veneţie, sau problematicul Ierusalim. Spaţiul extraeuropean nu s-a limitat la SUA pentru că volumele din colecţie au făcut mai bine înţeleasă şi istoria Canadei sau a Chinei imperiale, istoria arabilor sau a Asiei, în general — şi, recent, a Australiei! Dacă adăugăm prezenţa consistentă a unor „evenimente" istorice (Primul şi Al Doilea Război Mondial, Războiul de Şase Zile, „afacerea" Kennedy), lucrările privind viaţa unor personalităţi istorice (Caesar, Napoleon, Cleopatra), sau pe cele consacrate „vieţii cotidiene" (în Roma antică, în Evul Mediu) avem, suntem convinşi, imaginea vie a unei „poveşti de succes".

În acest context, cartea de faţă este, întâi de toate, o completare necesară. Nu numai pentru că Europa de Nord este încă destul de puţin cunoscută la noi. Nu numai

pentru că ea acoperă o parte însemnată din spaţiul european şi se încadrează, organic, în lumea euro-atlantică (trei state nordice fac parte din Uniunea Europeană – Danemarca, Suedia şi Finlanda) şi tot trei din NATO (Islanda, Danemarca şi Norvergia).

Interesul pentru cunoaşterea Europei de Nord depăşeşte aceste aspecte marginale, circumstanţiale. Pentru că Europa de Nord este o zonă cu viaţă istorică intensă şi originală, cu o eficienţă a modernizării şi „umanizării" cum rar se poate întâlni, oriunde, în lume...

Cele cinci ţări nordice prezentate în acest volum (Suedia, Norvegia, Finlanda, Danemarca şi Islanda) au, împreună, o populaţie comparabilă cu a României. Dar produsul intern brut total al Suediei (ţară cu mai puţin de 9 milioane de locuitori) este de peste două ori mai mare decât al ţării noastre, iar cel al Finlandei (cu 5 milioane de locuitori) îl depăşeşte cu mult!

Dar nu numai în plan economic au atins ţările nordice performanţe impresionante. La sfârşitul mileniului al II-lea şi începutul celui de-al III-lea, aceste ţări ocupă locuri de frunte la toţi indicatorii gradului de civilizaţie: de la alfabetizare la speranţa de viaţă, de la numărul de computere şi de roboţi industriali la ocrotirea mediului, de la ajutorul acordat ţărilor slab dezvoltate la competitivitatea naţională! În anul 2000, statele cu cel mai scăzut nivel de corupţie din Europa erau, în ordine: Finlanda, Danemarca, Suedia, Islanda, Norvegia, Olanda, Marea Britanie...

Performanţele obţinute de ţările nordice sunt cu atât mai demne de evidenţiat, cu cât au fost obţinute împotriva climei ostile şi nu au lipsit, chiar în secolul al XX-lea, nici „greutăţile" istorice: Finlanda a cunoscut un război civil pustiitor şi două războaie împotriva Uniunii Sovietice, iar

Danemarca şi Norvegia au fost ocupate de trupele germane în anii 1940–1945.

Limitându-şi analiza la secolul al XX-lea, autorul lucrării de faţă reuşeşte să-i ofere cititorului o sinteză densă şi interesantă a vieţii din Nordul Europei. Două aspecte sunt demne de subliniat în acest sens. Pe de o parte, ambiţia autorului de a oferi o prezentare „globală" a temei: toate aspectele principale ale evoluţiei istorice fiind avute în vedere: societate, economie, politică şi cultură. Pe de altă parte, efortul comparativ pe care îl face autorul: textul este subordonat scopului de a evidenţia caracteristicile „modelului nordic".

Sunt, de altfel, cele două calităţi esenţiale ale lucrării, operă de sinteză, dar şi de analiză, de informare, dar şi de educare...

Mai adăugăm şi faptul că, pentru cititorul fidel al acestei colecţii, întâlnirea cu François Charles-Mougel este, de fapt... o reîntâlnire: cu numai câteva luni în urmă, a văzut lumina tiparului o altă lucrare purtându-i semnătura, cea dedicată Marii Britanii în secolul al XX-lea.

Consacrată unui spaţiu mai puţin cunoscut, dar de mare succes istoric, beneficiind de un „ghid" cu autoritatea specialistului în politologie, cum este autorul, lucrarea de faţă merită să fie recomandată călduros cititorului român.

În sfârşit, traducătorul mulţumeşte editurii pentru prilejul oferit de a se reîntâlni cu cititorul pasionat de istorie şi pentru posibilitatea de a îmbogăţi, prin notele din subsol, un text „concentrat" din cunoscute motive editoriale.

Marian Ştefănescu

INTRODUCERE

Europa de Nord se defineşte, în acelaşi timp, ca o zonă geografică şi ca o arie culturală. Într-adevăr, cele cinci state care o compun în prezent — Danemarca, Finlanda, Islanda, Norvegia şi Suedia — ocupă partea septentrională a continentului european, din Iutlanda până la ţărmurile arctice ale Fino-Scandiei[1]. Însă istoria este cea care a trasat limitele a ceea ce suedezii numesc „Norden"[2]. Astfel, pe de o parte, i-au fost adăugate o serie de insule şi arhipelaguri atlantice, din Groenlanda[3] până la Svalbard (Spitsbergen)[4] şi din insulele Faerøerne[5] până în Islanda. Pe de altă parte însă, regiunea a fost clar

[1] În franceză, cuvântul folosit aici de autor, „Fenno-Scandie" (pe care l-am tradus „Fino-Scandia"), denumeşte ansamblul format din Finlanda, Suedia şi Norvegia. În acest context, remarcăm faptul că autorul cărţii consideră (spre deosebire de alţi specialişti) că numai Suedia, Norvegia şi Danemarca fac parte din Scandinavia, nu şi Finlanda.

[2] Termenul suedez „Norden" înseamnă „Nordul" (n.a.). În textul traducerii am păstrat cuvântul „Norden", alternativ cu „Nord", la fel ca în original, potrivit regulilor limbii române (n.tr.).

[3] Groenlanda este cea mai întinsă insulă de pe glob, cu o suprafaţă de 2 175 600 km² (din care numai 341 700 km² este teritoriul liber de gheţuri); are 2 500 km lungime şi 1 200 km lăţime.

[4] Arhipelagul Svalbard (Spitsbergen) se află în extremitatea nordică a Europei, în Oceanul Arctic, aproximativ între 75° lat. N şi 80° lat. N. Are 62 050 km², împreună cu insulele dependente (insula Albă, insula regele Carol, insula Ursului etc.).

[5] Arhipelagul Faerøerne (denumire oficială) sau Feroe este situat în nordul Marii Britanii, la sud şi la nord de paralela de 62° lat. N. Are suprafaţa de 1 400 km², din care două insule mai mari, Strømø şi Østerø, acoperă aproape jumătate.

delimitată de teritoriile germanice şi slave care o mărginesc la sud şi la est. De altfel, chiar dacă există o pregnantă identitate nordică comună, fiecare element component îşi păstrează propria specificitate. Între unitate şi diversitate, care sunt oare parametrii naturali şi culturali determinanţi pentru realitatea multiformă a Europei de Nord?

Norden acoperă, în frontierele sale actuale, o suprafaţă de 3,5 milioane de kilometri pătraţi, din care 1,15 milioane pentru teritoriul continental şi 2,3 milioane pentru insulele componente din Oceanul Atlantic. Statele care alcătuiesc regiunea sunt fie formate dintr-un singur bloc teritorial, ca Islanda (103 000 km²), Finlanda (338 000 km²) şi Suedia (450 000 km²), fie state cu mai multe dependenţe exterioare, ca Norvegia (387 000 km², din care 63 000 pentru insulele Svalbard şi Jan Mayen) şi Danemarca, al cărei teritoriu naţional nu are decât 43.000 km², dar care, împreună cu insulele Faerøerne şi cu imensa Groenlandă, se întinde pe 2,23 milioane de kilometri pătraţi. Fiind situată dincolo de paralela de 54° [6], Europa de Nord face parte din zona de climă rece. Totuşi, trebuie să se remarce diferenţele dintre clima subpolară din zonele arctice şi cea cu aspecte temperate din sudul Scandinaviei, sau contrastele între vestul, care are climă oceanică şi estul, cu influenţe continentale. Dacă marea este prezentă peste tot, de la Atlantic la Baltică şi de la Marea Nordului la Oceanul Arctic, lacurile şi fluviile sunt mai numeroase în Suedia şi Finlanda, în timp ce torentele şi gheţarii predomină în Norvegia şi Islanda. De asemenea, relieful se caracterizează prin opoziţia dintre câmpiile Danemarcei şi pantele abrupte, în rocă vulcanică, din

[6] Paralela de 54° lat. N. trece prin sudul Peninsulei Iutlanda.

Islanda, dintre podişurile etajate ale Suediei şi munţii crestaţi de fiorduri ai Norvegiei, sau dintre varietatea formelor de relief din Finlanda şi simplitatea calotei glaciare[7] din Groenlanda. Apoi, chiar dacă pământurile din Nord sunt puţin exploatate — mai puţin de 10% în Suedia şi Finlanda, sub 3% în Norvegia şi Islanda, excepţie fiind numai Danemarca, unde trei sferturi din suprafaţă este cultivabilă — există resurse variate: de la tundra laponă la imensele păduri suedeze şi finlandeze şi de la landele islandeze la câmpiile fertile din sudul Suediei.

Referitor la subsol, el este destul de sărac în Finlanda şi Danemarca, însă oferă fier şi alte metale în Suedia, energie termală în Islanda, cărbune în Svalbard şi mari cantităţi de petrol şi gaze naturale în platoul continental care aparţine Norvegiei.

În aceste spaţii imense, în care natura este stăpână, trăiesc puţini oameni. Norden avea 4,2 milioane de locuitori în 1750, 8 milioane în 1850, 13 în 1900 şi se prevede că vor fi aproape 25 de milioane în anul 2000[8]. Rezultă o creştere a densităţii de la 1,1 locuitori pe km^2 în 1750 la 7,1 locuitori pe km^2 la sfârşitul secolului al XX-lea sau, dacă se ţine cont numai de zonele locuibile, o creştere de la 5 la 31,2 locuitori pe km^2. Este un indice inferior celor din restul Europei şi care, în plus, trebuie raportat la regiuni, deşerturile islandeze şi lapone contrastând cu ţinuturile populate din Danemarca şi din sudul Scandinaviei şi Finlandei.

---

[7] Autorul foloseşte aici termenul specific pentru platoul îngheţat al Groenlandei – *inlandsis* (care este în contrast cu zona litorală, dezgheţată, sau *Yderland).*

[8] În anul 2000, cele cinci state nordice aveau: Islanda — 276 000 de locuitori; Norvegia — 4 480 000; Finlanda — 5 167 000; Danemarca — 5 336 000 şi Suedia — 8 873 000 de locuitori.

Chiar dacă nu este numeroasă, populaţia din Nord nu este omogenă. Inuiţii[9] din Groenlanda şi laponii fac parte din grupul eschimo-samoed, baza poporului finlandez este tipul fino-ugric[10], în timp de 80% dintre scandinavi, reprezentând majoritatea în Norvegia, Islanda, Suedia şi Danemarca, au pornit de la o origine comună pentru a-şi crea limbi şi culturi proprii.

Se evidenţiază, astfel, importanţa factorilor istorici în configurarea destinului Europei de Nord. Din Antichitate şi până în zorii secolului al XX-lea, s-au remarcat trei caracteristici ale trecutului nordic: identitatea, diversitatea şi deschiderea.

Identitatea se sprijină pe cultură şi pe geopolitică. Nordul are în comun moştenirea vikingă, credinţa şi moralismul izvorâte din luteranism, cultul pentru comunitate şi pentru independenţă, plăcerea de a trăi în natură şi în libertate, o civilizaţie bazată pe ataşamentul profund faţă de egalitate, civism, pragmatism şi ordine, dar şi sentimentul înnăscut că este diferit de regiunile locuite de popoarele vecine — slavi, germani[11], baltici — şi aspiraţia permanentă spre unitate, începând de la imperiile scandinave de la sfârşitul Evului Mediu şi până la scandinavismul[12] din secolul al XIX-lea, trecând prin

[9] Inuit este numele pe care şi-l dau lor înşişi eschimoşii, însemnând „om prin excelenţă".

[10] Grupul lingvistic fino-ugric este cel mai important din familia uraliană. În subgrupul fino cele mai răspândite limbi sunt finlandeza şi estona, iar în subgrupul ugric, cea mai cunoscută e maghiara.

[11] Cu toate că scandinavii sunt de origine germanică, îi distingem aici de populaţia strict „germană". (n.a.)

[12] Scandinavism — ideologie politică şi sistem politic inspirat, de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, de ideea comunităţii de origine etnică a celor trei popoare nordice, danez, norvegian, suedez, care, în funcţie de epocă susţinea unirea lor într-o confederaţie sau colaborarea strânsă.

Uniunea de la Kalmar, care a reunit popoarele din Nord între 1397 şi 1523.

Diversitatea se datorează apariţiei timpurii a unora dintre statele nordice, între secolele al VIII-lea şi al XI-lea, în general. Diferenţierea aceasta a fost urmată de o clară ierarhizare, ea însăşi datorată controlului asupra teritoriilor. Astfel, au avut o poziţie dominantă: Suedia, care a stăpânit Finlanda, din 1323 până în 1809, şi apoi Norvegia din 1814 şi, la fel, Danemarca, stăpână, din 1387, a Islandei, Groenlandei, insulelor Faerøerne şi, până în 1814, a Norvegiei. Spre deosebire de Suedia şi Danemarca, ţări care şi-au disputat mult timp supremaţia în zona Balticei şi care au rămas, chiar şi în anul 1900, singurele state suverane din Nord, celelalte trei entităţi nordice au suportat diferite forme de dependenţă: provincia daneză în cazul Islandei, mare ducat autonom rus pentru Finlanda, uniune dinastică între Suedia şi Norvegia, rege fiind cel al Suediei.

Deschiderea rezultă din determinismul geografic şi din voinţa popoarelor: Nordul este, în acelaşi timp, un obiectiv strategic, un drum de tranzit şi un loc unde se fac schimburi comerciale. Cu rezultate contradictorii şi cu diferenţe de la o epocă la alta, popoarele nordice au participat la toate evenimentele vieţii europene, din secolul al XII-lea până în secolul al XVIII-lea: după o dilatare, între secolele al VIII-lea şi al XI-lea, când vikingii în vest şi varegii[13] în est au influenţat întreaga Europă, de la Atlantic la Marea Neagră şi de la Baltică la Mediterană, sfera lor de dominaţie s-a recentrat apoi în jurul Mării

[13] Grup de vikingi care au organizat expediţii în estul Europei, pe Dvina şi Nipru până la Marea Neagră. Au avut un rol deosebit în dezvoltarea comerţului în zonă pe celebrul drum „de la varegi la greci (bizantini)" şi chiar în constituirea primelor state ruseşti (Novgorodul a fost întemeiat de varegul Rurik).

Nordului şi Mării Baltice. După 1815, din contră, asistăm la o fază de restrângere şi de repliere: nu numai că suedezii şi danezii şi-au pierdut aproape toate coloniile din Africa, Asia şi Marea Caraibilor, dar chiar Norden s-a redus: Finlanda a intrat sub dominaţie rusă şi, în 1864, Danemarca şi-a pierdut posesiunile istorice din Schleswig-Holstein în favoarea Germaniei, care atunci se năştea. În 1900, soarta Nordului depindea de jocul marilor puteri şi, în primul rând, de cele două mari imperii cu care se învecina, cel rus şi cel german.

La începutul secolului al XX-lea, Europa de Nord se afla la o cotitură a istoriei sale. Provocările cărora trebuia să le facă faţă erau: democratizarea, naţionalismul, independenţa, neutralitatea, modernitatea şi dezvoltarea. Aceste provocări nu au avut caracter conjunctural, ci structural. Şi de modul în care Nordul le-a răspuns, atât în ansamblu, cât şi la nivelul fiecărei componente, a depins întreaga dinamică a destinului său, de-a lungul secolului al XX-lea.

PARTEA ÎNTÂI

EUROPA DE NORD DIN 1900 PÂNĂ ÎN 1918

CAPITOLUL I
NORDEN: ASPECTE GENERALE (1900–1914)

I. Sisteme politice şi viaţă politică

La începutul secolului al XX-lea nu exista o problemă a formei de stat: monarhia nu era, sau era foarte puţin, contestată. Legitimitatea ei şi a dinastiilor care o reprezentau — Glücksburg în Danemarca şi în Islanda, Bernadotte în Suedia şi Norvegia, Romanov[14] în Finlanda — a fost întărită prin constituţionalismul dezvoltat în secolul al XIX-lea, care a permis o mai clară separare a puterilor în stat şi o mai bună garantare a libertăţilor publice. În schimb, parlamentarismul nu era bine consolidat, iar democratizarea se afla la începuturile ei: dezbaterea politică s-a impus şi se căuta consensul, însă tonul discuţiilor privind reformele rămânea viu şi controversat. În ce situaţie se aflau oare, în anul 1900, sistemele instituţionale din Nord?

[14] În Rusia, dinastia Romanov a domnit de la 1613 (Mihail al III-lea Romanov) până în 1917. În Suedia, dinastia Bernadotte a ajuns la domnie în 1810, când generalul lui Napoleon a fost chemat să fie rege al ţării nordice. În Danemarca, dinastia Glucksburg se află în fruntea ţării din 1863 (Cristian al IX-lea), înlocuind dinastia Oldenburg.

Dacă ne referim, mai întâi, la cazul statelor suverane, Suedia şi Danemarca, situaţia lor era asemănătoare. Constituţia din 1809 acorda importante atribuţii executive regelui care trebuia, totuşi, să le exercite împreună cu guvernul. Monarhul dispunea de dreptul de veto şi putea să dizolve Riksdag-ul, împărţind puterea legislativă cu acesta. Însă Riksdag-ul era, la rândul lui, singurul competent în materie de impozite. De la reforma din 1865, acest Parlament era alcătuit din două Camere, alese astfel: prima prin vot cenzitar, indirect şi foarte restrâns, a doua prin vot direct şi ceva mai larg. Justiţia era independentă şi au început să fie recunoscute libertăţile personale: în 1809 a fost creată funcţia de *ombudsman*[15]. În Danemarca, prin Constituţia din 1849, revizuită în 1853 şi 1866, mai liberală decât cea suedeză, se prevedeau clar libertăţile colective, independenţa Bisericii naţionale, care înceta să mai fie Biserică de stat, precum şi egalitatea în privinţa recrutării în armată şi autoritatea justiţiei. Puterea executivă, întărită, era încredinţată regelui, care era singurul împuternicit să demită guvernul. Puterea legislativă era împărţită între Coroană şi Riksdag. Acesta din urmă avea două Camere. Camera Inferioară, Folketing, era aleasă pe o bază relativ democratică, pentru că toţi bărbaţii de peste 30 de ani, care plăteau impozite, puteau vota. Camera Superioară, Landsting, era, din contră, constituită pe bază restrânsă, cenzitară şi complexă, din membrii aleşi şi membrii numiţi.

În celelalte regiuni din Norden, constituţionalismul a luat forme diferite, supuse tutelei externe, dar el exista

[15] Termenul *ombudsman* este de origine scandinavă şi a fost, în ultimii ani, generalizat în Europa (există, în cadrul Uniunii Europene această funcţie). El se referă la o persoană oficială care ascultă şi soluţionează (în limita atribuţiilor sale) plângerile cetăţenilor.

totuşi, fie că era vorba de Constituţia islandeză din 1874, de Constituţia suedeză din 1772 menţinută în Finlanda şi după 1809, până la abrogarea ei în 1899, sau de Constituţia norvegiană din 1814, cea mai liberală din Nord în 1900. Vom reveni asupra acestui aspect.

În acest cadru instituţional s-au manifestat forţele reprezentative. Fondat pe pluralism, sistemul ideologic a fost, la început, bipartid, opunând dreapta (Hoyre) conservatoare şi, în general, urbană, stângii (Venstre) liberale, şi, în general, rurale. Prin industrializare, situaţia s-a schimbat. Dreapta se concentrează în timp ce stânga se scindează într-o aripă moderată (Partidul Liberal Suedez, Venstre danez sau norvegian) şi o aripă radicală. Orientarea protecţionistă conduce la formarea partidelor agrariene în Suedia, în Norvegia şi în Finlanda, dar mişcarea muncitorească, puternică, se manifestă prin formarea unor partide social-democrate cu mare forţă: în 1876 în Danemarca, în 1886 în Suedia, în 1887 în Norvegia şi în 1899 în Finlanda, după modelul german. În paralel, s-au structurat marile grupuri de presiune, patronale sau sindicale (Landsorganisationen sau LO) şi s-au dezvoltat numeroase mişcări sociale: asociaţii feministe, mişcări caritabile, culturale şi religioase, ligi ale cumpătării, cooperative şi de ajutor reciproc. Rezultatul a fost că în Parlament s-a produs o alunecare spre stânga şi un multipartidism funcţional, iar în asociaţiile politice s-a dezvoltat civismul participativ, mai larg şi mai activ. Drept consecinţă, viaţa politică era intensă, uneori chiar încordată, dar, de cele mai multe ori, pragmatică şi eficientă. Trei probleme domină dezbaterile dintre 1900 şi 1914: democratizarea instituţională, progresul social şi siguranţa naţională.

În Danemarca, domniile succesive ale lui Cristian al IX-lea (1863-1906), Frederic al VIII-lea (1906-1912) şi Cristian al X-lea (1912-1947) marchează trecerea decisivă de la liberalism la democraţie[16], susţinută prin orientarea spre stânga a electoratului. La alegerile din 1901, dreapta, care a fost mult timp forţa politică dominantă şi care era încă majoritară în Landsting, a suferit o gravă înfrângere, păstrând numai 8 locuri în Camera Inferioară, în timp ce Venstre a obţinut 76, iar socialiştii 12. Regele a încredinţat atunci puterea liberalului J. H. Deuntzer: prin această „schimbare de sistem" s-a consacrat *de facto* parlamentarismul, în beneficiul Folketing-ului. În 1905, prin înlocuirea lui Deuntzer cu şeful Venstre, J.C. Christiensen, se completează evoluţia, subliniindu-se rolul esenţial pe care-l aveau partidele în cazul, tot mai des întâlnit, când lipsa unei majorităţi monopartinice face necesară constituirea guvernelor minoritare sau de coaliţie. În acest mod s-au petrecut lucrurile în 1909–1910, când liderul radical C.T. Zahle a format un guvern minoritar, înainte de a reveni la putere, din 1913 până în 1920, în fruntea unei majorităţi mixte, radicale şi social-democrate. Este de subliniat însă că, în ciuda schimbării frecvente a guvernelor — 8 între 1900 şi 1914 — şi agitaţiei parlamentare, democratizarea şi-a urmat cursul. În 1901, se introduce votul secret, iar în 1907 a urmat generalizarea votului universal la toţi bărbaţii care plăteau impozite. În 1903, femeile au primit dreptul de a vota în parohii, din 1908 ele puteau vota în alegerile comunale, pentru ca în 1915 să li se acorde sufragiul universal. În plan social, prin acordul patronat-sindicate din 1899 este acceptat principiul paritarismului[17] activ, consfinţit printr-o Chartă a muncii care reglementa grevele şi *lock-out*-ul.

---

[16] Desigur că autorul nu opune aici democraţia liberalismului, ci accentuează participarea diferită la viaţa politică: mai redusă în faza „liberală", largă în faza „democratică".

[17] Noţiunea *„paritarisme"* (în franceză) este foarte des folosită de autor în această lucrare. Având sensul de acord între patronat şi sindicate (muncitori) am preferat traducerea „acord social" în continuare, pentru că în limba română termenul „paritarism" este rar folosit şi poate crea confuzii.

În 1903 este adoptat primul sistem de ajutor pentru muncitorii aflaţi în şomaj total, în 1907 este aprobat un plan mai cuprinzător de ajutor pentru şomeri, iar în 1912 sunt înfiinţate Tribunalele Muncii. Reforma fiscală înlocuieşte impozitul funciar cu impozite mai echilibrate — dar şi mai grele — cum sunt cele pe venituri (1903) sau pe avere (1905) permiţând finanţarea progresului general, în special prin democratizarea învăţământului secundar public (1903) şi prin introducerea asigurării medicale, în 1907. Obiectivele morale nu lipsesc din acest val reformist şi egalitar, care include măsuri de luptă împotriva mizeriei, prostituţiei, locuinţelor insalubre şi alcoolismului. Acelaşi moralism îi determină pe danezi să-şi apere independenţa şi neutralitatea, chiar dacă mijloacele propuse pentru a se atinge aceste scopuri erau diferite, aşa cum s-a văzut în timpul campaniei electorale din 1909. Totuşi, în 1914, unanimitatea s-a refăcut în jurul ideii de neangajare în război, considerată în întreaga ţară ca un corolar necesar pentru progresul democratic.

În Suedia, Oscar al II-lea (1872-1907) şi Gustav al V-lea (1907-1950) au păstrat importante prerogative care, uneori, au provocat crize, între care cea mai gravă a fost cea referitoare la problema apărării, încheiată prin demisia guvernului, în februarie 1914. S-au manifestat însă şi alte situaţii încordate: în problema socială, domeniu marcat de adoptarea unei legi antisindicale dure în 1899 şi de greva generală din 1909 şi, în special, în problema norvegiană, care a condus la dizolvarea Uniunii, în 1905. Cu toate acestea, procesul de democratizare a continuat. El s-a realizat atât prin acţiunea conservatorilor, aflaţi la putere din 1891 până în 1911 (cu o scurtă întrerupere în 1906) sub conducerea lui E. Bostrom şi apoi a lui A. Lindman, cât şi prin încurajarea liberalilor lui K. Staaf, care au format guverne în 1906 şi din 1911 până în 1914, cu sprijinul social-democraţilor conduşi de H. Branting.

Corolar al serviciului militar obligatoriu, introdus în 1901 şi finanţat prin noi impozite pe venituri şi pe avere, votul universal a fost acordat tuturor contribuabililor bărbaţi, în vârstă de peste

24 de ani, la alegerile pentru Camera Inferioară. În paralel, a fost redus censul pentru alegerile comunale, fapt care a permis scăderea caracterului elitist al Camerei Superioare, aleasă prin votul local. Prin introducerea sistemului reprezentării proporţionale pentru cele două Adunări au fost salvgardate interesele locale, dar s-a întărit şi rolul partidelor naţionale. Adoptată între 1907 şi 1909, la capătul unei lungi bătălii electorale şi parlamentare, reforma electorală a intrat în vigoare în 1911, contribuind la întărirea orientării reformiste a electoratului, în avantajul liberalilor şi social-democraţilor şi în detrimentul dreptei. În ciuda schimbărilor amintite, votul cu adevărat universal era încă departe, pentru că excluderea femeilor şi a săracilor şi fixarea majoratului electoral la 24 de ani au făcut ca procentul votanţilor să crească numai de la 9 la 19% din populaţie. De altfel, parlamentarismul nu era încă bine consolidat, favorizând jocul dreptei şi al regelui. Astfel, dacă războiul n-ar fi impus întărirea unităţii naţionale, criza din februarie 1914, urmată de alegeri anticipate şi de formarea guvernului conservator minoritar H. Hammarskjöld, ar fi putut conduce la un grav conflict instituţional sau chiar constituţional.

În schimb, pe plan social, progresele au fost mai profunde, chiar dacă procesul nu a fost lipsit de conflicte, nici în acest domeniu. În 1900 a fost interzisă munca femeilor în mine, în 1901 a fost întărită protecţia faţă de accidentele profesionale, în 1906 au fost create comisiile de arbitraj, iar prin legea din 1913 a fost generalizată pensionarea la 67 de ani. În paralel, a fost angajată lupta împotriva sărăciei, alcoolismului şi bolilor, în timp ce o vastă reformă continua, între 1904 şi 1906, democratizarea deja începută, în 1897, la nivelul învăţământului primar.

Dacă în plan social-economic s-a ajuns la un consens, în privinţa apărării au continuat divergenţele. Stânga era, din principiu, mai prudentă şi pacifistă în problema militară, în timp ce dreapta, care dorea o întărire a apărării, nu a ezitat să deschidă o subscripţie publică, în 1912, pentru construirea de cuirasate noi şi, la începutul lui 1914, a instigat lumea rurală să manifeste pentru creşterea creditelor destinate cumpărării de

armament. Politica dreptei a fost susţinută de Gustav al V-lea care a demis, cu un gest teatral guvernul Staaf, cu această ocazie. Totuşi, consensul naţional se va reface, în vara anului 1914, pe baza imperativului neutralităţii vigilente şi independenţei.

În celelalte regiuni din Norden, aşa cum vom vedea, evoluţiile s-au manifestat în acelaşi sens ca în Suedia şi în Danemarca, însă într-un context dominat de revendicările naţionale. Totuşi, se poate afirma că între 1900 şi 1914 Nordul a stabilit, empiric, calea dezvoltării sale politice pentru întreg secolul al XX-lea: căutarea şi afirmarea democraţiei parlamentare, întărirea pluralismului ideologic şi libera exprimare a opiniilor divergente şi preocuparea pentru progresul general.

II. Economii, societăţi şi culturi în Nord (1900–1914)

1. Transformările economice. Nordul a intrat târziu în era capitalismului modern, prin 1860-1870. Însă, la sfârşitul secolului al XIX-lea întârzierea era, în general, depăşită şi zona a cunoscut o dezvoltare rapidă până în 1914. Acest progres s-a datorat convergenţei mai multor factori: folosirea resurselor naturale, realizarea infrastructurii eficiente, creşterea pieţelor interne şi externe, dinamismul întreprinderilor, relativul consens social şi rolul activ al statelor.

Agricultura tradiţională a fost puternic afectată de criza mondială din anii 1860-1880. Ea a scos în evidenţă imperativul reformării structurilor şi producţiei. La efectele negative, ca: scăderea preţurilor, reducerea suprafeţelor cultivate, vânzarea fermelor care nu erau rentabile sau exodul de la sate, s-a răspuns cu energice măsuri constructive ca: ajutorul public, legislaţia vamală

preferenţială, modernizarea mijloacelor tehnice sau strângerea legăturilor cu industria. Schimbarea, spectaculoasă, s-a orientat spre două obiective. Mai întâi, menţinerea culturilor utile: fructe şi legume, păşuni artificiale, plante furajere şi industriale (sfecla de zahăr, ovăz, orz, leguminoase). Apoi, reorientarea masivă spre creşterea intensivă a vitelor, porcilor, oilor şi păsărilor. Industriile alimentare — fabrici de bere, sfeclă de zahăr, produse lactate şi conserve — s-au dezvoltat puternic, în timp ce exploatarea raţională a pădurilor a dus la apariţia unor întreprinderi noi, producătoare de celuloză şi pastă de hârtie, alături de fabricile tradiţionale, de prelucrare a lemnului, de mobilă şi de chibrituri. Adaptarea ţărilor s-a făcut în funcţie de capacităţi şi de pieţele lor, naţionale şi internaţionale. Danemarca a devenit o imensă fermă de creştere a animalelor, în special vite şi porci. Norvegia şi Finlanda s-au transformat în mari „fabrici ale lemnului", Suedia — o bogată „exploataţie" polivalentă, iar Islanda — o vastă zonă de creştere extensivă a oilor. Agricultura nordică a intrat, deci, cu succes, în epoca modernizării. Însă modul ei de organizare, capitalist în principiu, se sprijinea, în practică, pe structuri originale ca, de exemplu, cooperativele de producţie şi de consum care s-au extins rapid şi pe protejarea şi valorificarea resurselor naturale şi umane. În această din urmă direcţie se pot cita: desecările şi împăduririle în zona landelor din Iutlanda, legile pentru protejarea terenurilor forestiere din Norvegia şi din Suedia, modelul culturilor complexe din Scania[18] suedeză,

[18] Scania este provincia istorică din extremitatea sudică a Suediei cu centrul la Malmö). Pentru fertilitatea ei este numită „grădina Suediei". Prinţul moştenitor al ţării poartă titlul de „duce de Scania" (din 1826 până azi).

asocierea pescuit-creşterea animalelor în Islanda, amenajarea lacurilor şi fluviilor pentru plutărit în Finlanda sau, pe plan social, ridicarea generală a pregătirii ţăranilor.

Acelaşi tip de evoluţie se remarcă şi în domeniul pescuitului, omniprezent în Nord, care se modernizează tehnic, se concentrează financiar — chiar dacă rămâne, în general, artizanal — se specializează geografic (hering în Marea Baltică, morun şi scrumbie în Atlantic, balena în apele arctice) şi se industrializează rapid (conserve, ulei, făină de peşte).

În ciuda vechilor tradiţii, în metalurgie, construcţii navale şi textile, revoluţia industrială s-a manifestat târziu datorită, în primul rând, lipsei unui mare bazin carbonifer, pieţelor naţionale restrânse şi slăbiciunii structurilor capitaliste. Însă după 1870 situaţia s-a schimbat. Dezvoltarea tehnicilor de prospectare şi a reţelelor de transport permitea atunci punerea în valoare a resurselor minerale: metale neferoase în Norvegia, zăcăminte de cupru şi în special de fier în Suedia — în primul rând cel de la Kiruna[19], care producea, în 1914, 61% din cele 7 milioane de tone de minereu de fier produse în această ţară —, lignit în Islanda. Deşi cărbunele, prima sursă energetică, şi hidrocarburile, care erau tot mai mult folosite după 1900, sunt importate, construirea, rapidă şi amplă, de centrale hidroelectrice ridică mult potenţialul energetic al Peninsulei Scandinave şi oferă importante debuşee industriale (material electric şi electrochimic, de exemplu). Prin punerea în circulaţie, din 1875, a unei unităţi monetare comune, coroana *(krone),* s-a uşurat formarea pieţei nordice între Danemarca, Norvegia şi

[19] Kiruna se află în nordul Suediei şi a rămas până în prezent principala exploatare de minereu de fier a ţării. Este legată, pe calea ferată electrică, de Narvik şi de Luleå.

Suedia, în timp ce Finlanda, legată de piaţa rusă, se bucura de autonomie monetară, după crearea unei unităţi monetare proprii în 1877, *markka,* legată ca şi marca de etalonul aur internaţional.

Chiar dacă întreprinderile rămân în general de dimensiuni mici şi mijlocii şi, de multe ori, familiale, generalizarea finanţării de la bănci, de la state şi prin împrumuturi internaţionale încurajează naşterea unor mari grupuri capitaliste, în primul rând în sectoarele în care concentrarea şi internaţionalizarea erau puternice. Pot fi, astfel, citate, cele două trusturi industriale şi financiare Tietgen în Danemarca şi Wallenberg în Suedia, precum şi societăţile industriale Nobel, SKF şi Kreuger în Suedia, Norsk-Hydro în Norvegia, Carlsberg sau Burmeister şi Wain în Danemarca. Legăturile strânse cu sectoarele de cercetare şi de tehnologie le-au dat scandinavilor un avantaj clar în mai multe domenii: agroalimentar, rulmenţi cu bile, electrochimie, explozivi, construcţii maritime, metalurgie, maşini-unelte, mecanică grea, întreg procesul de prelucrare a lemnului. Şantierele navale daneze şi norvegiene, siderurgia suedeză (peste 5 milioane de tone de fier, fontă şi oţel produse pe an), chimia suedo-norvegiană, fabricile de hârtie scandinave şi finlandeze au atins nivelul european, dacă nu chiar mondial, în preajma războiului din 1914.

Progresul industrial rapid a fost completat prin dezvoltarea, în acelaşi timp, a serviciilor. Reţeaua feroviară acoperea complet Danemarca, în ciuda fragmentării geografice a teritoriului ţării, se generalizează în Suedia (aproape 15 000 de km în 1914, din care o treime era reţeaua de stat), însă nu progresează decât cu dificultăţi în Finlanda şi, în special, în Norvegia, datorită

obstacolelor naturale şi era inexistentă în Islanda. Reţeaua de drumuri suferă din cauza climei aspre şi nu este cu adevărat utilă decât în sudul Scandinaviei şi în Danemarca. În consecinţă, transportul fluvial, în Finlanda şi în Suedia şi, în special, transportul maritim sunt cele care asigură cabotajul, schimburile interne şi internaţionale. Navele se modernizează, trecând de la pânze la motorul cu abur, şi tonajul lor creşte: flotele daneză şi suedeză îşi măresc de trei ori volumul între 1870 şi 1914, iar flota norvegiană se impune ca a treia din lume, după 1880. Şi celelalte servicii cunosc o dezvoltare remarcabilă, îndeosebi în sectoarele financiar, de asigurări, comercial, de construcţii şi lucrări publice sau, de asemenea, în domeniul presei şi editurilor. Avântul acesta este legat, fără îndoială, de creşterea nivelului de trai şi de progresul social.

În concluzie, economiile nordice se înscriau, în 1914, printre cele mai dezvoltate din Europa şi din lume. Însă creşterea lor era încă fragilă, în măsura în care depindea prea mult de comerţul exterior, în primul rând de export, fapt ce le accentua dependenţa faţă de clienţi privilegiaţi. Marea Britanie pentru Danemarca şi Norvegia, Germania pentru Suedia şi Rusia pentru Finlanda. Cu excepţia cercetării tehnologice şi a politicilor vamale, siguranţa aprovizionării şi stabilitatea pieţelor, nivelul preţurilor, variaţiile conjuncturale reprezentau, ca şi concurenţa internaţională de altfel, parametrii foarte sensibili, care nu puteau fi controlaţi decât în mică măsură de ţările din Nord, dar puteau să aibă repercusiuni considerabile. De altfel, dezvoltarea nu era repartizată în mod egal. Islanda, bogată numai prin creşterea oilor şi prin pescuit, depindea foarte mult de tutorele danez, atât pentru aprovizionare, cât şi pentru stabilitatea pieţelor. Finlanda, în care

agricultura era tot mai mult înlocuită prin creşterea animalelor şi exploatarea pădurilor, suferea de suprapopulare în zonele rurale şi era supusă tutelei şi concurenţei ruse în industrie şi comerţ. Norvegia a profitat de independenţa, obţinută în 1905, pentru a-şi dezvolta producţia energetică, în primul rând hidraulică, precum şi industriile ei de bază: construcţii navale, industria lemnului, chimie, pescuit. Însă, mari inegalităţi persistă între sudul ţării, bine echipat şi dezvoltat, şi nordul, izolat şi destul de înapoiat. Danemarca şi-a modernizat în excelente condiţii agricultura şi a păstrat poziţiile comerciale tradiţionale datorită flotei sale, datorită portului liber Copenhaga şi marilor întreprinderi, cum era Compania Extremului Orient, creată în 1897. Şi industria ei s-a dezvoltat, însă suferea de lipsa materiilor prime şi de excesiva concentrare geografică în insula Seeland. În sfârşit, Suedia, cea mai mare putere economică din Nord, a rămas dependentă faţă de pieţele ei externe şi se caracteriza prin contrastul dintre regiunile bine dezvoltate, aflate la sud de linia Stockholm-Göteborg, şi zonele din centru şi din nord, mai puţin accesibile şi limitate la condiţia de surse de lemn şi de minerale.

2. Populaţia şi societatea. Din 1900 până în 1920, în Norden continuă creşterea demografică iniţiată la începutul secolului al XIX-lea, accentuată după 1850, care nu a fost oprită de războiul din 1914 pentru că, în afară de Finlanda, Nordul nu ia parte la acest conflict. Tabelul următor evidenţiază principalele repere ale acestei creşteri, pe ţări:

Populaţia statelor din Nord, în frontierele din 1920
(în milioane de locuitori)

Ţara	*1875*	*1900*	*1914*	*1920*
Danemarca	1,75	2,4	2,75	3,3
Norvegia	1,75	2,2	2,5	2,9
Suedia	4	5,1	6	6,4
Finlanda	1,75	2,65	2,75	3,1
Islanda	0,067	0,078	0,089	0,1
Total Norden	9,317	12,428	14,089	15,8

Chiar dacă, în ansamblu, numărul şi densitatea populaţiei ţărilor nordice sunt mici, ritmul de creştere este ridicat, pentru primii douăzeci de ani ai secolului: în jur de 6% în Suedia, Norvegia şi Finlanda, 11% în Danemarca. Această creştere rapidă a populaţiei se datorează conjuncturii factorilor favorabili: menţinerea natalităţii ridicate, scăderea mortalităţii, creşterea speranţei de viaţă şi scăderea emigrării. Drept corolar al modernizării economice, populaţia rurală se reduce. Între 1900 şi 1914, procentul reprezentat de ea în totalul populaţiei scade de la 75% la 60% în Danemarca, de la 62% la 50% în Suedia, de la 72% la 64% în Norvegia şi de la 90% la 80% în Finlanda. Rezultatul a fost dezvoltarea urbană, evidentă, chiar dacă întârziată şi încă limitată în comparaţie cu cea din Europa de Vest, de care au beneficiat mai mult oraşele mijlocii şi mari, cu toate că acestea din urmă au rămas încă modeste: Copenhaga, cel mai mare oraş din Nord, care şi-a mărit de patru ori populaţia între 1860 şi 1914, nu avea la această din urmă dată decât 570 000 de locuitori, în timp ce Reykjavik, capitala Islandei, avea numai 9 000. Celelalte centre importante, ca Aarhus şi Odense în Danemarca, Trondheim şi Bergen în Norvegia, Malmö şi

Göteborg în Suedia, Turku în Finlanda şi chiar capitalele — Stockholm, Helsinki şi Kristiania (Oslo) — se înscriau pe o scară de la 50 000 la 350 000 de locuitori. Însă, chiar dacă natura domina încă peisajul, puterea se concentra tot mai mult în oraşe. Această situaţie se poate verifica prin studierea repartizării populaţiei active. Ţărănimea, care era formată pe jumătate din mici proprietari şi pe jumătate din fermieri, mici arendaşi sau muncitori agricoli, se reduce procentual, continuu, chiar dacă rămâne încă majoritară în Finlanda şi Islanda şi păstrează o pondere importantă în Scandinavia. Din 1900 până în 1920, sectorul primar scade de la 44% la 36% din populaţia activă în Danemarca, de la 56% la 43% în Suedia, de la 47% la 42% în Norvegia, de la 70% la 63% în Finlanda şi de la 76% la 62% în Islanda. Invers, sectorul secundar progresează, în legătură directă cu industrializarea: în 1914, el reprezenta un sfert din locurile de muncă în Danemarca, adică 25 şi 30% în Norvegia şi Suedia, însă numai între 15 şi 20% în Islanda şi Finlanda, datorită rămânerii lor în urmă. Acest sector era reprezentat, în primul rând, din muncitori care lucrau mai mult în întreprinderi mici şi mijlocii, uneori fiind chiar legaţi de activităţi artizanale. Firmele importante şi marile uzine asigurau, în funcţie de ţară, între un sfert şi o treime din producţie şi absorbeau în aceeaşi proporţie forţa de muncă. În sfârşit, sectorul terţiar progresa continuu, datorită extinderii serviciilor, atât publice cât şi private, cuprinzând între 5 şi 10% din populaţia activă în Islanda şi Finlanda, între 10 şi 20% în Danemarca, Suedia şi Norvegia – ţări care erau cu mult mai moderne în domeniul organizării socio-profesionale. Aceasta din urmă explică modul de structurare socială. Ierarhizarea există, însă este mult mai puţin accentuată în Nord, decât oriunde

în Europa, fapt care reflectă, pe de o parte persistenţa tradiţiilor egalitare şi, pe de altă parte, impactul produs prin creşterea nivelului de viaţă, care a redus diferenţierea, în special la nivelul claselor populare. În partea superioară a piramidei sociale, elitele erau, în esenţă, burgheze: aristocraţia lipsea din Norvegia şi Islanda, era puţin numeroasă în Finlanda şi se restrângea în Suedia şi Danemarca. În schimb, elita funcţionarilor — *embetsmen* — se perpetua la conducerea statelor scandinave, ca o veritabilă „nobilime a funcţiei".

Însă de acum înainte, marii burghezi cu afaceri rentabile, noile dinastii ale băncilor, comerţului şi industriei, deţineau puterea, prestigiul şi averile (ca, de exemplu, familia Wallenberg în Suedia). Alături de aceste clase superioare, foarte puţin numeroase, se constituie clasele de mijloc, aflate în evident progres de la sfârşitul secolului al XIX-lea, chiar dacă proporţia lor din ansamblul populaţiei rămâne încă modestă: 5% în Islanda şi în Finlanda, cel mult 20% în celelalte ţări. Ele sunt formate din reprezentanţii profesiunilor liberale, mici patroni, meşteşugari, majoritatea funcţionarilor, negustori, profesori, reprezentanţi ai clerului şi noile categorii ale ţăranilor bogaţi şi cadrelor de conducere din întreprinderi, apărute în urma transformărilor economice. Diferite prin modul lor de viaţă, venituri şi statut social, aceste clase de mijloc aveau ca factori comuni: competenţa profesională, ataşamentul faţă de cultura muncii, economiei şi moralei şi o clară aspiraţie de propăşire socială. În rândurile lor se manifesta, cel mai puternic, voinţa de a se realiza reforme politice. În privinţa claselor populare, care cuprindeau între două treimi şi trei sferturi din piramida socială, acestea erau formate din agricultori – fermieri, muncitori agricoli sau mici proprietari de pământ – şi din muncitori în

sectorul secundar. Chiar dacă nivelul lor de viaţă a crescut din secolul al XIX-lea, urmele sărăciei rurale şi ale mizeriei muncitoreşti nu dispăruseră cu totul şi mulţi muncitori manuali şi, îndeosebi, persoanele în vârstă trăiau încă în condiţii precare, de multe ori din mila privată sau din asistenţa publică, insuficiente în pofida rolului important jucat de Biserici, de asociaţii caritative şi de progresele făcute de legislaţie. Se adăugau dificultăţile prin care treceau femeile şi copiii: prostituţia rămâne un fenomen extins, iar numărul mare de copii nelegitimi atestă fragilitatea familiei în straturile inferioare ale corpului social, puternic afectate, în plus, de acest flagel general al Nordului, care este alcoolismul.

Tocmai pentru a răspunde, în acelaşi timp, acestor probleme specifice, dar şi spiritului progresist care a marcat mentalităţile nordice din secolele XVIII-lea şi al XIX-lea, au fost organizate mai multe tipuri de mişcări sociale. În lupta cu alcoolismul, ligile pentru cumpătare au reuşit să reglementeze comerţul cu băuturi, care viza chiar, în Islanda şi Finlanda de exemplu, prohibirea acestora. La rândul lor, asociaţiile feministe au acţionat, cu tenacitate şi de multe ori cu succes, în vederea deschiderii profesiunilor şi pentru posibilităţi de ascensiune socială egale pentru ambele sexe, precum şi pentru lărgirea dreptului de vot şi egalitatea în drepturi: majoratul civil este, aproape peste tot, redus de la 25 la 21 de ani. În privinţa luptei împotriva sărăciei se pot menţiona, în afară de legislaţia adoptată de stat în această direcţie, eforturile depuse pentru construirea de locuinţe, pentru dezvoltarea învăţământului şi pentru reducerea şomajului. Atitudinea paternalistă a patronatelor naţionale a jucat un rol în ameliorarea condiţiilor, însă în acest sens au acţionat, mai puternic,

eforturile întreprinse de muncitori înşişi. Înmulţirea cooperativelor, a societăţilor de ajutor reciproc şi asociaţiilor este o bună dovadă în acest sens. La fel de importantă a fost şi creşterea rapidă a sindicalismului: în 1914 un sfert din populaţia activă făcea parte din sindicate în Norvegia şi Suedia, 32% în Finlanda, peste 50% în Danemarca, situându-se printre cele mai ridicate participări din lume.

Importat din Germania, prin Danemarca, sindicalismul din Nord se inspira din Programele reformiste de la Gotha şi Erfurt[20] şi urmărea mai mult un ideal social, legat de progresismul social-democrat, decât orientări în sensul activismului revoluţionar, chiar dacă perioadele de criză economică (1907-1909) sau anii care au precedat Primul Război Mondial au cunoscut puternice acţiuni contestatare. Rezultatele electorale tot mai bune obţinute de social–democraţi şi reformele sociale câştigate păreau să justifice, între 1900 şi 1914, atât eficienţa alianţei sindicate-partid politic, cât şi eficienţa „posibilismului"[21]. Un alt semn clar al progresului, lent dar sigur, pe calea bunăstării generale era marcat de scăderea continuă a emigrării. Aceasta a fost importantă numeric în perioada 1850-1914, cu un total estimat între 2 şi 2,5 milioane de persoane, ceea ce înseamnă foarte mult în raport cu populaţia totală a ţărilor nordice, fenomenul generând

[20] Programele de la Gotha (1875) şi Erfurt (1891) au fost adoptate la congresele social-democraţilor germani. Primul program este un compromis între orientarea lui Lassalle şi cea a lui Marx în favoarea celei dintâi: este radical în parteą teoretică şi moderat în cea practică. Al doilea program este doar o revizuire puţin importantă a primului.

[21] „Posibilism" — orientare ideologică (şi fracţiune politică) apărută în mişcarea socialistă franceză în 1882. „Posibiliştii" aveau revendicări moderate şi considerau că reformele se pot obţine prin colaborare cu partidele burgheze, deci că este „posibilă" îmbunătăţirea situaţiei muncitorilor în societatea burgheză.

deficit relativ de bărbaţi şi de tineri. Din 1900 însă, ritmul emigrării scade şi, în schimb, creşte numărul celor care se întorceau în ţară. Pe de altă parte, continuă şi chiar se agravează exodul rural, în interiorul Nordului, în detrimentul regiunilor celor mai defavorizate sau inospitaliere: Finnmark[22] în Norvegia, Norrland[23] în Suedia, Laponia în Finlanda şi centrul Islandei. Densitatea populaţiei, şi aşa foarte redusă — cuprinsă între 1 şi 11 locuitori pe km^2 — a ajuns să aibă aspecte deşertice. Numai Danemarca, având densitatea de peste 53 de locuitori pe km^2 cunoştea o situaţie mai bună din toate punctele de vedere. În concluzie, economiile şi societăţile din Nord erau marcate de tranziţia rapidă spre modernitate şi progres, anii 1900-1914 dovedindu-se decisivi. Oare în domeniul culturii situaţia era aceeaşi?

3. Cultura (1900–1914). Baza vieţii culturale din Nord era, în continuare, în religie. În cadrul Bisericilor oficiale, naţionale sau de stat (Suedia), ţările nordice practicau, toate, creştinismul protestant sub formă luterană, introdus în secolul al XVI-lea. Alte religii sunt foarte puţin reprezentate: animismul la eschimoşi şi laponi, mici comunităţi catolice sau evreieşti în Scandinavia, prezenţă ortodoxă în Finlanda. Dacă toleranţa a fost definitiv recunoscută în anii 1860-1880, luteranismul[24] impunea pretutindeni o puternică religiozitate, dublată de un

[22] Finnmark este provincia din extremitatea nordică a Norvegiei, învecinată la sud cu Finlanda şi la est cu Rusia.

[23] Norrland este provincia istorică din nord-vestul Suediei, cea mai întinsă ca suprafaţă, aflată aproape simetric, la nord şi la sud de Cercul Polar.

[24] În Suedia, luteranismul a fost adoptat oficial în anul 1527, în timpul regelui Gustav I Vasa. În Danemarca este adoptat în 1539, iar Norvegia şi Islanda fiind sub stăpânire daneză măsura s-a extins şi la aceste ţări.

moralism riguros, chiar dacă participarea la slujbe tinde să scadă, în special în mediul urban. Două mari curente orientează aceste medii evanghelice: unul este mai atent la problemele sociale şi este oficial, caracterizând clerul înalt, altul este pietist şi rural, reprezentând clerul inferior. Însă nu se poate vorbi de o ruptură profundă între ele. În acelaşi timp, chiar dacă au apărut tendinţe, în mediile intelectuale sau politice progresiste, în favoarea unei separări mai pronunţate între domeniul spiritual şi cel temporal, nu se poate observa în Nord o veritabilă luptă pentru laicizare, ca în Franţa, de exemplu. De altfel, religia a contribuit mult la progresul social, îndeosebi prin intermediul învăţământului şi acţiunilor caritabile.

Pe plan educativ, Nordul este — şi a fost de multe ori în trecut — în fruntea progresului, procesul timpuriu de alfabetizare[25] fiind un corolar al expansiunii luteranismului. În mod firesc, obligativitatea învăţământului a fost impusă mai devreme decât în alte părţi: în 1814 în Danemarca, în 1844 în Suedia, în 1860 în Norvegia şi, într-o formă limitată, în 1865 în Finlanda. Această generalizare a învăţământului primar a fost completată, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, printr-un tip special de învăţământ secundar, de scurtă durată şi profesional, după modelul creat de pastorul şi poetul danez Grundtvig[26], extins apoi sub numele de Şcoli Superioare

[25] O lege clericală din 1686 din Finlanda impunea scrisul şi cititul sub pedeapsa că persoana analfabetă nu se putea căsători. De aceea se consideră că Finlanda a fost prima ţară din lume care a lichidat analfabetismul.

[26] Nikolai Frederik Severin Grundtvig (1783–1872) — poet, traducător, istoric, lingvist, eseist, pedagog, culegător de cântece populare şi om politic danez care a avut o influenţă imensă în societate. A fost pastor şi apoi episcop luteran. Din opera lui amintim: *Mitologia ţărilor nordice* (1808), *Manual de istorie universală* (1834–1842), *Crinul de Paşti* (1817) şi *Cântece pentru Biserica daneză* (1841).

Populare *(folkehøjskole)* în Scandinavia şi de Kansanopisto în Finlanda. Idealul egalitar, patriotic şi spiritualist al acestor şcoli va fi reluat în cadrul şcolilor medii din învăţământul secundar public, el însuşi completat printr-o reţea extinsă de licee *(gymnasiums).* Reformele din anii 1903-1907 demonstrau că exigenţele din domeniul educativ erau concepute, pretutindeni în Nord, ca un complement indispensabil democratizării şi chiar ca unul dintre principalii săi vectori. În privinţa învăţământului superior, progresul se exprima prin creşterea numărului de studenţi, prin întărirea autorităţii sale sociale şi prin sporirea numărului de instituţii de învăţământ superior: de la 1 la 2 în Danemarca, de la 1 la 3 în Norvegia şi de la 2 la 4 în Suedia, Finlanda păstrându-şi cele două instituţii tradiţionale, în timp ce Islanda se înzestrează cu un început de universitate, la Reykjavik, în 1911. Dacă dezvoltarea educaţiei se sprijinea pe un consens evident, în schimb problema limbilor a cunoscut manifestări conflictuale. Lăsând la o parte limbile inuită şi laponă, în mare măsură ignorate şi care legau populaţiile arctice de o cultură arhaică, conflictul opunea, în primul rând, limbile şi dialectele populare, rurale şi caracteristice unor regiuni, limbilor oficiale şi elitiste. În Suedia, s-a realizat în 1905 un compromis, care a permis integrarea limbii rustice în suedeza oficială.

În Norvegia, *bokmal*, puternic influenţată de daneză, rămâne limba oraşelor şi a elitelor, chiar dacă limba populară, *landsmal*, restructurată sub numele de *nynorsk*, a fost aşezată de Storting, în 1865, la egalitate cu cealaltă şi din 1907 a fost predată la Universitatea din Oslo. Dualismul lingvistic era dublat, în această ţară, de puternice particularisme regionale, culturale, sociale şi

politice. Aceeaşi situaţie exista în Finlanda, unde suedeza era vorbită nu numai de minorităţile suedofone din sud-vest şi din insulele Aland, ci şi de *Establishment*[27] însuşi, chiar dacă finlandeza obţinuse statut oficial în 1863 şi rusa progresa în sud-est. Lupta pentru identitate, bază a autonomiei finlandeze, se va manifesta prin afirmarea limbii finlandeze şi a culturii pe care o exprima (cf. *Epopeea Kalevala,* publicată în 1849 de E. Lönnrot). În Islanda, apărarea limbii naţionale sublinia tradiţia vikingă a „ţării în care s-au creat saga[28]" şi voinţa de a se desprinde de Danemarca, singura ţară din Nord care a fost aproape lipsită de probleme lingvistice, cel puţin după pierderea Ducatelor[29], în 1864-1866.

În domeniul creaţiei „culturale", Nordul s-a manifestat pe mai multe planuri. Ştiinţele au cunoscut o rapidă dezvoltare, pe baze tradiţionale solide, puse în evidenţă prin crearea Premiilor Nobel[30], în 1901. L. Ericsson[31]

---

[27] *Establishment* (în engleză, în original) — termen folosit în politologie pentru a denumi „cercurile conducătoare, guvernante" sau „elita politică".

[28] Saga — povestiri specifice nordului Europei, islandeze sau scandinave, în care faptele istorice se împletesc cu reprezentări mitologice.

[29] Ducate — noţiune folosită aici pentru a desemna cele trei provincii (Schleswig, Holstein şi Lanenburg) pierdute de Danemarca în favoarea Prusiei şi Austriei. Războiul din 1864 care a determinat aceste cedări este numit „războiul Ducatelor".

[30] Premiile Nobel au fost create prin testamentul savantului suedez Alfred Nobel, datat 27 noiembrie 1895, şi au fost decernate prima dată în 1901. Iniţial au fost cinci premii: pentru fizică, chimie, medicină, literatură şi pace.

[31] Lars Magnus Ericsson (1846–1926) — inventator şi om de afaceri suedez, care în 1876 (anul în care Graham Bell a inventat telefonul) a creat la Stockholm o întreprindere pentru repararea echipamentului telefonic. A câştigat apoi contractul pentru reţeaua telefonică a capitalei Suediei, pornind de la concepţia că telefonul este o necesitate, nu un lux.

pentru telefon, G. De Laval[32] pentru centrifugă, G. Dalen[33] pentru faruri automate, S.A. Arrhenius[34] în domeniul fizicii teoretice, S. Wingquist[35] pentru rulmenţii cu bile sau fraţii Ljungström[36] pentru turbinele cu reacţie ilustrează, printre alţii, progresele ştiinţei nordice, atât în aspectele teoretice, cât şi în cele practice care, de altfel, sunt strâns legate între ele. În alt domeniu, cel al mediului şi al naturii, nordicii au arătat preocupări atât pentru patrimoniul lor, după cum dovedesc avântul arheologiei vikinge şi crearea ecomuzeului Skansen[37] la Stockholm, cât şi pentru peisaje, prin adoptarea primelor măsuri de protejare a pădurilor, lacurilor şi fiordurilor. Pe de altă parte, se dezvoltă „cultul corpului", după cum confirmă avântul cunoscut de gimnastica suedeză, schiul norvegian şi sauna finlandeză, dar şi de olimpism în general, acesta

---

[32] Gustav De Laval (1845–1913) — inginer suedez. El a inventat un cuptor electric utilizat în metalurgie, o turbină cu mare viteză de rotaţie („turbina De Laval") şi o maşină centrifugă, numită „separatorul De Laval").

[33] Gustav Dalen (1869–1937) — inginer suedez. A studiat la început turbinele, domeniu în care nordicii au excelat. Apoi a inventat (în 1905) un procedeu de aprindere automată a farurilor, cu acetilenă, care a dus la dezvoltarea farurilor pentru navigaţie. În anul 1912 a luat Premiul Nobel pentru fizică.

[34] Svante Arrhenius (1859–1927) — fizician şi chimist suedez. A făcut cercetări în domeniul ionizării electrozilor (1887) şi în astronomie (teoria cozii cometelor — 1900).

[35] Sven Wingquist (1876–1953) — inventator şi om de afaceri suedez. A creat, în 1907, întreprinderea SKF (Svenska Kullagerfabriken) care a ajuns printre cei mai mari producători de rulmenţi din lume.

[36] Birger Ljungström (1872–1948) — inginer suedez. Este cunoscut în special pentru inventarea turbinei cu aburi cu reacţie care-i poartă numele.

[37] Muzeul din parcul Skansen (Stockholm) a fost creat de Arthur Hazelius şi a fost inaugurat în 1891. Este unul din cele mai importante muzee în aer liber din lume.

din urmă fiind stimulat prin succesul atleţilor nordici la Olimpiada de vară de la Stockholm, din 1912[38].

Toate acestea se regăsesc, mai mult sau mai puţin, în creaţia literară şi artistică. Tema „geniului Nordului", puternic marcată de amintirile scandinavismului şi de trecutul eroic, atât scandinav cât şi finlandez, înfloreşte la mulţi scriitori ca, de exemplu, danezul V. Rørdam[39], norvegienii B. Björnson[40] şi K. Hamsun[41], suedezii S. Lagerlöf[42] şi V. von Heidenstam[43], însă îi inspiră totodată şi

---

[38] La Olimpiada din 1912 au participat 2 547 de sportivi, din 28 de ţări, de pe toate continentele. Ţările nordice au avut rezultate excepţionale. Suedia s-a clasat pe locul 2 (după SUA). Finlanda a fost pe locul 4, Norvegia pe locul 8 şi Danemarca pe locul 14. Sportivii din cele 4 ţări au câştigat 38 de medalii de aur!

[39] Valdemar Rørdam (1872–1946) — scriitor danez. Este autorul poemelor: *Trei corzi* (1897), *Limba daneză* (1901) şi romanului în versuri *Jens Hvas de Ulvborg* (1922–1923).

[40] Bjørnstjerne Björnson (1832–1910) — important scriitor norvegian. A primit Premiul Nobel pentru literatură, în 1903. Cele mai reuşite opere ale sale sunt piesele de teatru *(Între lupte*, 1857; *Redactorul,* 1875; *Un faliment,* 1875; *Noul sistem,* 1879; *Dincolo de forţele omeneşti* (1883, 1895) şi nuvelele *(Arne, Fata pescarului,* 1868).

[41] Knut Hamsun (1859–1952) — scriitor norvegian. A avut un mare rol în modernizarea romanului european. În 1920 a primit Premiul Nobel pentru literatură. Este reprezentant al realismului psihologic, în primul rând prin capodopera sa, romanul *Foamea* (1890). A mai scris: *Mistere* (1892), *Pan* (1894), *Victorie* (1898), *Vagabonzii* (1927).

[42] Selma Lagerlöf (1858–1940) — scriitoare suedeză. A fost prima femeie care a primit Premiul Nobel pentru literatură (în 1909) şi prima femeie membră a Academiei Suedeze (1914). Din bogata ei operă menţionăm: *Povestea lui Gösta Berling* (1891), *Minunata călătorie a lui Nils Hölgersson în Suedia* (1906–1907), *Legendele lui Cristos* (1904), *Casa din Lilliecrona* (1911), *Charlotte Löwensköld* (1925).

[43] Verner von Heidenstam (1859–1940) — poet şi prozator suedez. Laureat al Premiului Nobel pentru literatură în 1916. Din opera sa menţionăm poeziile din: *Anii de pelerinaj şi rătăciri* (1888), *Poeme* (1895), *Noi poeme* (1915) şi romanele istorice: *Oamenii lui Carol* (1897–1898) sau *Copacul Folkungarilor* (1905–1907).

pe pictori, ca finlandezul A. Gallen-Kallela[44] şi suedezul A. Zorn[45], sau pe muzicieni, între care cel mai important este finlandezul J. Sibelius[46]. Însă există şi un curent modernist, preocupat de psihologie şi de reflecţia socială, înclinat spre critica moravurilor contemporane, care a avut ecou la scriitorii danezi M. A. Nexø[47] şi G. Brandes[48], sau la marele dramaturg suedez A. Strindberg[49], fo ndator, în 1907, al „Teatrului Intim", dar şi la pictori, ca norvegienii C. Krogh[50]

[44] Akseli Gallen-Kallela (1865–1931) — important pictor finlandez. Este celebru pentru ilustraţiile la epopeea naţională *Kalevala*. În Finlanda există un muzeu care-i poartă numele.

[45] Anders Leonard Zorn (1860–1920) — pictor şi gravor suedez. A pictat peisaje în stil impresionist şi portrete în acuarelă şi ulei. Dintre operele sale, mai cunoscute sunt: portretul lui *Rodin, Efectul nopţii* şi *Toast la Societatea „Idun"*.

[46] Johan Julius Christian Sibelius (1865–1957) — cel mai cunoscut compozitor finlandez. Deşi aparţine unei familii suedezo-finlandeze şi deşi s-a inspirat puţin din muzica populară a ţării sale este considerat cel mai important reprezentant al şcolii naţionale finlandeze în muzică, iar poemul său simfonic *Finlandia* (1900) a devenit cântec patriotic.

[47] Martin Andersen Nexø (1869–1954) — cunoscut scriitor danez. Cele mai valoroase romane scrise de el sunt: *Pelle, cuceritorul*, 4 vol. (1906–1910) şi *Ditte, fiica omului*, 5 vol. (1917–1921). În 1949 (anul creării NATO), a emigrat în Germania comunistă, unde a trăit până la moarte.

[48] Georg Brandes (1849–1927) — istoric, critic literar şi estetician danez. Principala lui operă este: *Marile curente ale literaturii europene în secolul al XIX-lea* (1872–1890) — tradusă şi în limba română. A mai scris biografii: *Goethe* (1915), *Voltaire* (1916–1917), *Napoleon şi Garibaldi* (1917), *Cezar* (1918), *Michelangelo* (1921).

[49] August Strindberg (1849–1912) — celebru dramaturg, romancier şi nuvelist suedez. A combinat studiile psihologice cu naturalismul într-o operă de mare extindere şi originalitate, care s-a apropiat de expresionism. Din creaţia lui amintim dramele: *Tatăl* (1887), *Domnişoara Julia* (1888), *Creditorii* (1888), *Dansul morţii* (1901) şi romanele: *Camere gotice* (1904) şi *Drapele negre* (1907).

[50] Christian Krogh (1852–1925) — pictor şi scriitor norvegian. A studiat pictura în Germania. Întors în Norvegia în 1879, Krogh a jucat un rol foarte important în cadrul „şcolii de la Skagen". Între 1902 şi 1910 a fost profesor de pictură la Paris (Montparnasse), iar apoi director al Academiei de Arte Frumoase de la Oslo.

şi, îndeosebi, E. Munch[51], sau la membrii şcolii daneze de la Skagen[52], cum au fost P. Hansen şi J.T. Willumsen.

Chiar dacă este, fără îndoială, mai puţin cunoscută şi mai puţin celebră decât altele, cultura nordică este, totuşi, purtătoarea unei bogăţii tematice şi formale care-i conferă forţă şi originalitate.

[51] Edvard Munch (1863–1944) — celebru pictor norvegian, considerat cel mai mare pictor al ţării sale. A început ca impresionist şi a devenit cel mai important precursor al expresionismului, curent artistic care are drept simbol tabloul său *Strigătul*.

[52] „Şcoala de la Skagen" — denumire dată unui grup de pictori danezi care au lucrat, mai multe decenii, începând cu sfârşitul secolului al XIX-lea în acest oraş. Cu operele „pictorilor de la Skagen" s-a fondat un muzeu în 1908 în oraşul amintit.

CAPITOLUL II

NAŢIONALISME ŞI GEOPOLITICĂ (1900–1918)

I. Problemele naţionale (1900–1914)

În spatele aparenţei de calm şi de stabilitate, Nordul era atins de profunde mişcări naţionaliste şi de căutare a identităţii, multe dintre ele având o mare vechime; ele au luat forme revendicative încă de la începutul secolului al XIX-lea, iar după 1900 s-au accentuat în aşa măsură încât au ameninţat dominaţia statelor suverane din regiune: Danemarca, Suedia şi chiar Rusia.

1. Problema naţională în Danemarca. Pentru identitatea naţională daneză, secolul al XIX-lea s-a dovedit traumatic. În 1814, ea a cedat, prin tratatul de la Kiel, Norvegia Suediei. În 1845 şi 1850 a vândut englezilor coloniile pe care le avea în India şi Africa[53], păstrând numai insulele Virgine, iar în 1864 a fost silită să cedeze Prusiei ducatele Schleswig, Holstein şi Lauenburg. Lovită prin înfrângerile militare din 1814 şi 1864, pierzând teritorii stăpânite de secole, legată de iredentismul minorităţilor daneze din Schleswigul de Nord, care vor aştepta până în 1907 pentru a obţine recunoaştere printr-un statut,

[53] Deşi este foarte puţin cunoscută, prezenţa daneză în India şi Africa reprezintă o participare interesantă la fenomenul colonial. În 1845 danezii au părăsit aşezările controlate de ei în India (Trankehar şi Serampore), iar în 1850 s-au retras din Africa (Coasta de Aur, azi Ghana). Ultima localitate rămasă sub control danez în India a fost Nicobars, abandonată în 1868. Trankehar avea în timpul ocupaţiei daneze monedă proprie.

Danemarca a fost, în plus, confruntată şi cu deşteptarea naţională din teritoriile atlantice aflate în sfera ei de suveranitate. În arhipelagul Feroe (Faerøerne) — 18 insule, 1 400 km² şi 18 000 de locuitori în 1911 — revendicarea, moderată, era recunoaşterea identităţii: mândri de limba şi de cultura lor, feroezii doresc să li se acorde autonomie. Aceeaşi situaţie era şi în Groenlanda, colonizată de norvegieni în 985 şi care a rămas daneză în 1814: progresele economice, bazate pe pescuit, au permis creşterea populaţiei — 10 000 de locuitori în 1850, 14 000 în 1920 — formarea unei restrânse elite aflate sub influenţă daneză şi primii paşi către modernitate ai inuiţilor. Mai bine cunoscută, datorită numeroaselor misiuni de explorare, Groenlanda este, în acelaşi timp, mai bine recunoscută: legea din 1908 reducea tutela daneză, prin crearea consiliilor municipale şi a unui Consiliu Teritorial cu sediul la Godthåb. Însă relaţiile de dependenţă se păstrează în continuare, în toate domeniile importante.

În Islanda însă mişcarea naţionalistă a cunoscut o mai puternică manifestare. Cucerită de vikingi în 874, trecută sub suzeranitate norvegiană în 1262, insula a intrat în stăpânire daneză în 1387 şi a rămas în aceeaşi situaţie în 1814. Islanda era mândră de limba ei şi de strălucitul trecut cultural medieval, era ataşată tradiţiilor democratice pe care le avea – Althing-ul, primul parlament al Europei, a fost creat în anul 930 –, dar a fost supusă unei tutele tot mai severe, în toate domeniile, de către Copenhaga. Însă situaţia s-a schimbat în bine, după 1840, în paralel cu transformările din metropolă. În 1874, Cristian al IX-lea a promulgat prima Constituţie islandeză. Althing-ul, desfiinţat în 1801, parţial restabilit în 1843, devenea acum o adunare reprezentativă, având atribuţii depline în problemele locale. Totuşi, faptul că aceste concesii erau strict controlate de metropolă a produs dezamăgire şi a generat, în mod paradoxal, o puternică mişcare pentru întărirea autonomiei, susţinută, în acelaşi timp, de remarcabila renaştere culturală, de începutul dezvoltării economice, bazat pe creşterea animalelor şi pescuit, dar şi pe apariţia premiselor progresului social, susţinut de

creşterea nivelului de trai. „Schimbarea sistemului" din Danemarca, în 1901, va duce la relansarea reformelor. În 1904, autonomia islandeză a fost întărită. Posturile de guvernator şi de guvernatori de comitate, în care se făceau numiri de funcţionari de către Coroana daneză, au fost desfiinţate. Althing-ul a fost democratizat prin scăderea censului electoral, prin reducerea numărului membrilor numiţi şi creşterea numărului celor aleşi. În sfârşit, a fost creat un nou organ executiv, sub forma unui ministru-preşedinte, care răspundea în faţa Althing-ului.

Însă parlamentarismul nu este total, pentru că regele păstra dreptul de veto şi controlul exercitat de guvernul danez continua atât în problemele locale, cât şi în cele „naţionale". Se explică astfel apariţia unor noi revendicări, stimulate de exemplul separării Norvegiei de Suedia, în 1905: în 1907 se formează un Partid al Independenţei care dorea desprinderea completă de Danemarca, acţionând împotriva aplicării statutului din 1904, pe care-l susţinea Partidul Moderat. Toate măsurile şi concesiile oferite de rege şi de Riksdag, precum şi reformele realizate ca, de exemplu, instalarea cablului de comunicare între Islanda-Feroe şi Danemarca, în 1906, crearea Universităţii de la Reykjavik, în 1911, protejarea zonelor de pescuit specifice pentru islandezi sau îmbunătăţirea condiţiilor economice şi sociale s-au dovedit insuficiente pentru a-i atrage pe naţionalişti. Introducerea prohibiţiei, în 1909, cu riscul de a provoca nemulţumirea multor parteneri comerciali străini, demonstra că Islanda este pregătită să-şi apere valorile chiar cu riscul de a-şi vedea ameninţate interesele economice. De fapt, de acum înainte se ridica problema obţinerii independenţei. În 1914, Danemarca era deci departe de a-şi fi rezolvat problemele „naţionale".

2. Naţionalităţi şi naţionalism în Finlanda (1900–1914). Aici, problema naţională avea două aspecte majore. Primul, moştenit de la vechea dominaţie suedeză, era de ordin intern şi se manifesta prin voinţa majorităţii autohtone, a etnicilor finlandezi, de a ieşi de sub tutela importantei şi influentei minorităţi

suedeze[54]. Al doilea, era de ordin extern şi a sfârşit prin a opune întreaga populaţie a Marelui Ducat noului ei suveran rus. Primul naţionalism poate fi numit de tip „suomi", cel de-al doilea de tip „finlandez"[55], însă şi unul şi altul erau legate prin obiectivele comune determinate de dependenţa faţă de politica ţaristă.

Din 1809 până la sfârşitul anilor 1880, aceasta se dovedise relativ suplă menţinând şi chiar întărind autonomia teritorială, administrativă, religioasă şi economică a Finlandei, care dispunea de o Dietă legislativă, de un Senat executiv, de armată şi de o monedă proprie şi cunoştea, după reformele din 1863, un început de parlamentarism. În această perioadă, s-a manifestat mai mult naţionalismul „suomi", culminând cu un adevărat „război al limbilor", încheiat în 1902 prin oficializarea egalităţii dintre limba suedeză şi cea finlandeză. Slăbită numeric, pentru că vorbitorii de suedeză erau 20% din populaţia ţării în 1800, dar numai 12% în 1900, dar şi ca forţă, mişcarea suedezilor se transformă lent într-o „minoritate naţională" dispunând, din 1906, de o expresie politică specifică: Partidul Suedez. Slăbirea ei nu afectează însă cauza „finlandeză", pentru că după 1890 suedezii colaborează cu finlandezii pe baza opoziţiei comune faţă de rusificarea iniţiată de urmaşii ţarului reformist Alexandru al II-lea. Brutala politică de asimilare promovată de Alexandru al III-lea şi apoi de Nicolae al II-lea se datora faptului că ei au înţeles că naţionalismul „suomi" afirmat ca principala componentă a identităţii finlandeze, a ajuns să incarneze dorinţa de autonomie a întregului popor, ameninţând astfel cei

---

[54] Autorul face aici distincţia între „fennomane" şi „suecoman", termeni specifici istoriei Finlandei. Primul termen este aplicat unui „partid naţional finlandez opus influenţei suedeze", iar orientarea politică respectivă se manifestă după 1820, primind forma finală în periodicul „Saima". Al doilea termen se referă la gruparea care sprijinea dominaţia culturală suedeză.

[55] Autorul face distincţie aici între „finnois" — (etnici) finlandezi şi „finlandais" — finlandezi, locuitori ai Finlandei. Pentru că în limba română nu există o astfel de distincţie, am folosit pentru „finnois" termenul „suomi" prin care etnicii finlandezi denumesc naţiunea şi limba lor.

doi piloni ai ţarismului: autocraţia şi panslavismul. Noua politică impusă Marelui Ducat s-a manifestat, printre altele, prin dizolvarea armatei naţionale, în 1897, înlocuită mai întâi prin recrutarea în trupele ruseşti, apoi printr-un impozit special şi prin suspendarea Constituţiei, în 1899, reducându-se drastic atribuţiile Dietei şi Senatului, pentru că întreaga putere revenea ţarului şi guvernatorului care-l reprezenta la Helsinki. În ciuda faptului că opinia publică internaţională a susţinut protestul finlandezilor — o petiţie semnată de un sfert din populaţie — represiunea dezlănţuită de guvernatorul Bobrikov[56] nu a fost oprită, însă acesta a fost asasinat în 1904. Chiar dacă erau uniţi în respingerea rusificării, finlandezii nu aveau totuşi o strategie comună: finlandezii Bătrâni[57] susţineau ideea negocierii, Tinerii finlandezi şi suedezii cereau să se opună rezistenţă, dar social-democraţii doreau o revoluţie naţională şi politică. Însă Revoluţia rusă din 1905 a întrerupt ciclul represiunii: în noiembrie, Manifestul din 1899 a fost abrogat, iar la 20 iulie 1906, ţarul a semnat o nouă lege organică, bazată pe propuneri finlandeze, prin care se asigura o deschidere excepţională şi neaşteptată spre democraţie. Dieta formată pe baza celor 4 Stări a fost înlocuită de o Cameră unică, cu atribuţii importante, Edeskunta, alcătuită din 200 de membri aleşi, pe baza votului proporţional, de toţi cetăţenii, bărbaţi şi femei, care au împlinit 24 de ani. În schimb, guvernatorul continua să nu fie responsabil în faţa legislativului, iar ţarul păstra dreptul de veto. Alegerile din

[56] Nikolai Ivanovici Babrikov (1839–1904) — ofiţer şi om politic rus. În 1869 avea gradul de colonel şi în 1870 devine ofiţer în Garda Imperială, funcţie care-i deschide calea spre poziţii militar-politice înalte. În 1878 primeşte gradul de general-maior. În 1898 a fost numit guvernator general al Finlandei impunând o politică dură, de rusificare, numită în istoria ţării „anii opresiunii". La 17 iunie 1904 a fost asasinat de naţionalistul Eugen Schumann care s-a sinucis după acest act disperat.

[57] Termenii „tinerii" (sau Tinerii) şi „bătrânii" (sau Bătrânii) nu au, evident, sensul biologic obişnuit, ci sensul politic (cu o anumită justificare biologică) de grupare cu orientare radicală sau conservatoare în cadrul unui partid. Astfel de grupări politice au existat şi în alte ţări, inclusiv în România.

1907 au evidenţiat adeziunea finlandezilor la noul regim, marcând însă şi diferenţele ideologice dintre ei: social-democraţii au obţinut 80 de locuri; Bătrânii finlandezi 61, Tinerii finlandezi 26, Suedezii 24 şi agrarienii 9. Sub preşedinţia Tânărului finlandez P. Svinhufvud, Camera porneşte pe drumul reformelor, însă acestea se lovesc de neînţelegerile dintre conservatori şi progresişti şi, în special, de contraofensiva autocraţiei. Într-adevăr, noua Constituţie este abrogată din 1908: Edeskunta nu mai avea decât atribuţia de a numi reprezentanţii finlandezi în Duma rusă, iar ţarul întărea controlul asupra guvernului Marelui Ducat care, de altfel, a fost plasat din 1910 sub tutela directă a Dumei şi a Consiliului de Stat imperial. Lipsită din nou de autonomie, supusă unei represiuni severe şi condusă de funcţionari ruşi, ţara se refugiază atunci în rezistenţa pasivă şi în naţionalismul tot mai consecvent şi hotărât, susţinut de speranţa emancipării, încă ipotetice şi îndepărtate. În 1914, problema naţională finlandeză era asimilată patriotismului finlandez: era astfel simplificată, însă nu era deloc rezolvată.

3. Constituirea Norvegiei independente (1900–1914). Susţinut de istorie şi de cultură, naţionalismul norvegian este vechi şi s-a manifestat îndeosebi în 1814 în timpul transferului de suveranitate de la Danemarca la Suedia. Într-adevăr, adoptând o Constituţie, la 17 mai, şi votând transferul legal al suveranităţii către regele Suediei, la 4 noiembrie, norvegienii au dat astfel o legitimitate „naţională" prevederilor strict diplomatice ale tratatului de la Kiel. În acest fel, chiar dacă au renunţat la o suveranitate imposibilă, ei au putut păstra autonomia instituţională, frontierele şi drapelul, care era, de acum înainte, integrat în cel al Uniunii. De fapt, Uniunea se apropia de o dublă monarhie, condusă de monarhul suedez, reprezentat la Kristiania de un vicerege, apoi de un guvernator şi de un Consiliu de 12 miniştri, din care 3 erau norvegieni, ce se ocupa de problemele comune, în special diplomaţia şi apărarea. Pentru problemele exclusiv norvegiene, Constituţia din 1814,

menţinută în vigoare, garanta un statut suplu şi evolutiv, nu lăsa regelui decât un drept de veto suspensiv, acordând Cabinetului de la Kristiania o autonomie reală. În plus, organizarea Storting-ului, ales prin vot indirect pe o bază cenzitară destul de largă, în două entităţi — o Cameră Inferioară sau Odelsting, cuprinzând trei sferturi dintre deputaţi şi o Cameră Superioară sau Landsting, cuprinzând sfertul care rămânea — a favorizat, de timpuriu, formarea majorităţilor orientate spre liberalism. Astfel, s-a deschis calea progresului continuu în sensul democraţiei, consacrată prin instaurarea regimului parlamentar, în 1884, şi prin introducerea în 1898 a sufragiului universal masculin pentru alegerile naţionale, pe baza venitului minim, dispoziţie extinsă, în 1901, la alegerile locale, inclusiv pentru femei. Însă aceste progrese nu au contribuit la apropierea de Suedia: mai egalitară, mai deschisă faţă de liberul schimb, mai democratică şi mai anglofilă, Norvegia şi-a întărit diferenţele faţă de „regatul-frate", mai tradiţionalist, mai sensibil la protecţionism şi mai germanofil. Încercările de revizuire, pe care au vrut să le facă suveranii suedezi, pentru a stabili un nou echilibru în Uniune, au eşuat în 1844, 1871 şi 1898, iar intervenţiile lor în problemele norvegiene au rănit sentimentul naţional, exprimat în special de partidele de stânga şi de cercurile intelectuale. În ciuda eforturilor de conciliere de la Stockholm, conflictul a izbucnit, la începutul secolului al XX-lea, în problema consulară. Norvegienii cereau oficii consulare distincte, pentru a marca astfel „independenţa" lor, în timp ce suedezii insistau să le fie păstrată supremaţia în materie diplomatică. În martie 1905, noul guvern de stânga norvegian, condus de C. Michelsen, a cerut Storting-ului să voteze unilateral crearea reţelei consulare separate, sperând că regele se va opune prin veto, provocând astfel o criză constituţională. Într-adevăr, Oscar al II-lea a respins măsura prin veto şi Michelsen a demisionat. Regele i-a respins demisia argumentând, legal, că nu poate să formeze imediat un nou guvern. Michelsen a declarat atunci că monarhia a încetat să-şi exercite prerogativele şi a format un nou guvern controlat numai de Storting. În pofida caracterului neconstituţional al măsurilor

de la 7 iunie, Oscar al II-lea se resemnează şi acceptă separarea celor două regate, devenită inevitabilă, respingând atât răspunsul militar la criză, cât şi soluţionarea ei prin numirea unui rege din familia Bernadotte pentru tronul norvegian. Într-o atmosferă încordată, agravată de presiunile internaţionale, negocierile începute în septembrie se încheie prin acordul de la Karlstad, ratificat atât de Storting cât şi de Riksdag. Acesta prevedea dizolvarea Uniunii, care urma să fie confirmată printr-un plebiscit în Norvegia, libera circulaţie a laponilor în cele două ţări, crearea unei zone demilitarizate de 20 de km de-a lungul frontierei celor două ţări, semnarea unui tratat între cele două ţări sub arbitrajul Curţii de la Haga care să reglementeze problemele de interes reciproc şi împărţirea datoriilor şi tezaurului de stat. La 12 şi 13 noiembrie, norvegienii aprobă cu 85,4% din voturi sfârşitul Uniunii şi, cu 76% din voturi, instaurarea unei monarhii independente în beneficiul prinţului Carol al Danemarcei, încoronat rege al Norvegiei, la Trodheim, în iunie 1906, sub numele de Haakon al VII-lea. Resimţită dureros în Suedia, ruptura a satisfăcut complet naţionalismul norvegienilor şi a întărit forţa Constituţiei din 1814 care a devenit, în mod firesc, legea fundamentală a noului stat.

După câştigarea independenţei, Norvegia a păşit şi mai ferm pe drumul spre democraţie. În 1906-1907 a fost redus nivelul venitului minim cerut pentru a obţine dreptul de vot, dar apoi a fost acordat votul universal, fără restricţii de cens şi pentru ambele sexe, la alegerile locale, în 1910, la cele naţionale, în 1913. În 1912, sub presiunea feministelor este reglementată egalitatea celor două sexe în domeniul angajării în muncă. Progresul electoral al radicalilor — care s-au separat, în 1906, de Venstre —, al social-democraţilor care aveau 4 deputaţi în 1904 şi 23 în 1914 şi al agrarienilor, alături de revendicările sindicatelor, cooperativelor şi societăţilor filantropice au condus, începând din 1908, la noi cuceriri în planul democraţiei sociale. În acest sens au fost reglementate: asigurarea pentru accidente, acordată pescarilor şi marinarilor; asigurarea medicală, extinsă la muncitori; munca femeilor şi a copiilor, mai

bine protejată; se întreprind eforturi de combatere a sărăciei, alcoolismului şi mizeriei din locuinţele insalubre. Creşterea nivelului de trai, legată de progresul economic, a îndepărtat spectrul mizeriei care bântuise Norvegia în secolul al XIX-lea, fără să se ajungă însă la eradicarea lui. În acelaşi timp, dezvoltarea sistemului educativ nu reuşea totuşi să rezolve opoziţia lingvistică dintre *bokmal* şi *landsmal* şi nici să favorizeze integrarea laponilor din Finnmark. Deşi era puternică, identitatea norvegiană nu a ajuns la deplina unitate.

Astfel, în ciuda progreselor evidente, problema naţională rămâne în centrul preocupărilor din Nord, în 1914 ca şi în 1900. De altfel, ea era legată, în mod firesc, de situaţia internaţională, de unde vor veni, prin intermediul războiului, o serie de soluţii, dar şi noi complicaţii.

II. Nordul între pace şi război (1900–1914)

Secolul al XIX-lea a reprezentat pentru Europa de Nord o fază de retragere. Redus teritorial, slăbit militar, incapabil să realizeze speranţele de intrajutorare ale scandinavismului, el este totodată supus, pe plan geopolitic şi geostrategic, influenţelor şi rivalităţilor marilor puteri. Preponderenţa rusă în regiune neliniştea Suedia şi apoi, după 1905, Norvegia, în timp ce Danemarca se temea de forţa Reichului, care se întindea, din 1871, de la frontiera olandeză până la fluviul Niemen, incluzând chiar şi sudul lutlandei. Din punct de vedere comercial şi diplomatic, Norvegia şi Danemarca se sprijineau pe Anglia, iar Germania era mai apropiată de Suedia şi, în ciuda distanţei, de interesele finlandeze. După anul 1900, jocul diplomatic se complică şi mai mult prin deşteptarea naţională din Finlanda, care se bucură de simpatiile nordice, şi prin independenţa norvegiană, care creează un

nou partener în sistemul scandinav. În acelaşi timp, rivalitatea dintre expansionismul rus şi cel german se accentuează prin implicarea marilor alianţe: Tripla Alianţă[58] austro-germano-italiană, pe de o parte, şi Tripla Înţelegere anglo-franco-rusă, pe de altă parte. Conştiente de ameninţările care planau asupra lor, în general, statele din Nord căutau mijloace de a-şi apăra atât independenţa, cât şi securitatea. Pentru a realiza aceste lucruri ele vor acţiona pe trei căi.

Mai întâi, afirmând voinţa lor de a menţine pacea. Nu numai că susţineau rezolvarea diferendelor prin arbitraj (Curtea de la Haga, crearea secţiunii scandinave a Uniunii interparlamentare, în 1910) dar, de mai multe ori între 1905 şi 1913 ele s-au declarat neutre în timpul crizelor şi războaielor coloniale şi balcanice. Rolul jucat de ele în expediţiile polare — Nansen, în Nord şi Amundsen, în Sud — poate şi el să simbolizeze participarea la efortul pentru pace prin cooperarea internaţională şi progresul ştiinţific (ca şi Premiile Nobel, de altfel).

În al doilea rând, ele vor favoriza încheierea unor acorduri regionale pentru securitate. Chiar dacă Norvegiei i-a fost refuzat statutul de neutralitate permanentă, ea beneficia de acordurile încheiate cu Suedia (1905), de garanţiile acordate de cele patru mari puteri europene (Franţa, Germania, Rusia şi Anglia) şi, alături de Danemarca, de acordul privind *statu quo*-ul semnat de ţările care aveau ieşire la Marea Nordului, în 1908. În acelaşi an, a fost încheiat un acord de garanţii reciproce între ţările din zona Mării Baltice, care îi liniştea pe danezi şi pe suedezi, aceştia din urmă obţinând confirmarea

[58] Tripla Alianţă (numită mai târziu Puterile Centrale) s-a format în perioada 1879–1882, iar alianţa rivală, Tripla Înţelegere (sau Antanta) în anii 1891–1907. Existenţa celor două alianţe politico-militare a avut un rol esenţial în declanşarea Primului Război Mondial.

demilitarizării insulelor Aland, impusă Rusiei în 1856 după războiul Crimeii. Totodată, fiecare stat nordic îşi întărea securitatea prin eforturi diplomatice şi militare: Danemarca, consolidându-şi apărarea şi negociind un acord secret de „neutralitate binevoitoare" cu Berlinul, Norvegia, apropiindu-se de Londra, Suedia, reînarmându-se pe plan naval şi terestru. Însă aceste măsuri, de multe ori criticate, în special în Danemarca şi în Suedia, aveau, în primul rând, un scop preventiv: în proporţie covârşitoare, Nordul a rămas ataşat păcii.

A treia cale urmată a fost cea a cooperării interscandinave. Ea nu a fost iniţiată decât după separarea Norvegiei de Suedia. Deşi era afectată, Suedia s-a apropiat de Norvegia prin acordul din 1908, urmat de strângerea relaţiilor dintre ele, concretizată prin tratatul de prietenie şi întrajutorare din 8 august 1914. Danemarca avea de la început excelente relaţii cu Kristiania şi a stabilit relaţii strânse şi cu Stockholmul, în scopul apărării comune a securităţii şi identităţii scandinave. În 1906, prin crearea Uniunii parlamentare scandinave, care a obţinut Premiul Nobel pentru Pace în 1908, se realizează prima formă a unui nou scandinavism, amplificat apoi până la proclamarea comună a neutralităţii celor trei ţări nordice, la 8 august 1914, în faţa războiului[59] care începuse de câteva zile. Poziţia exprimată atunci a fost reafirmată, în decembrie 1914, în timpul întâlnirii celor trei monarhi nordici la Malmö.

Fermă, dar fără agresivitate, prudentă, însă lipsită de pasivitate, diplomaţia Europei de Nord i-a asigurat, până în 1914, pace şi securitate. Oare va putea ea să reziste în faţa unui război mondial?

[59] Primul Război Mondial a izbucnit la 28 iulie 1914, când Austro-Ungaria a declarat război Serbiei. Apoi, la 1 august, Germania declară război Rusiei şi la 3 august declară război Franţei.

III. Nordul în Primul Război Mondial (1914–1918)

Referitor la războiul propriu-zis, trebuie să luăm în consideraţie două cazuri: cel al statelor scandinave, pe de o parte, şi cel al Finlandei, de cealaltă parte. Pentru primele, apărate prin neutralitatea lor, conflictul va avea, în general, numai consecinţe diplomatice şi economice. Pentru cea de-a doua, cruţată de angajarea directă în luptă, războiul va lua, în special, forma luptei pentru independenţă, care o va smulge, în cele din urmă, de sub dominaţia rusă. Atât într-un caz cât şi în celălalt, anul 1917 se va dovedi o cotitură decisivă.

Din 1914 până la sfârşitul lui 1916, chiar dacă nu erau prea mult preocupate de riscurile conflictului — Danemarca şi Norvegia înclinau în favoarea Antantei, în timp ce clasa conducătoare suedeză, nu însă şi opinia publică, spera iniţial că ruşii vor fi înfrânţi şi înclina mai mult de partea Reichului. Totodată, cele trei state scandinave s-au organizat pentru a profita din plin de statutul lor de neutralitate, reafirmat în noiembrie 1914, în colaborare şi cu Olanda. Pentru a-şi atinge obiectivul, ele şi-au mobilizat armatele şi au întărit apărarea, dar au făcut şi concesii diplomatice şi economice, care erau inevitabile, beligeranţilor. Astfel, Danemarca a cedat la cererea Reichului, din 5 august 1914, de minare a strâmtorilor, dar, în acelaşi timp, insistând asupra caracterului pur defensiv şi „neutru" al demersului, a reuşit să nu stârnească ura britanică. Apoi, Copenhaga a realizat profitabile relaţii comerciale, vânzând surplusurile lor agricole, atât englezilor cât şi germanilor şi reexportând spre Reich produse engleze, franceze sau americane, ce nu puteau ajunge direct la Puterile Centrale datorită blocadei impuse

de adversari, care nu afecta, desigur, ţările neutre. Norvegia, mobilizând 200 000 de oameni, a reuşit să asigure libertatea şi securitatea ţărmurilor. Datorită acestui fapt, ea şi-a putut utiliza flota comercială din plin, a putut să-şi exporte materiile prime (cupru şi pirite de sulf), dar şi produsele industriale şi agroalimentare (lemn, hârtie, conserve de peşte), realizând înflorirea economiei. A reuşit chiar, în ciuda presiunilor venite din partea englezilor, să întreţină relaţii economice şi comerciale atât cu Reichul, cât şi cu Aliaţii. La rândul ei, Suedia, menajând cu abilitate susceptibilităţile Aliaţilor, a profitat de poziţia geografică pentru a-şi exporta lemnul, produsele industriale şi, în special, minereul de fier spre Germania, dezvoltând şi un profitabil comerţ bazat pe reexport.

În concluzie, perioada 1914-1916 este caracterizată, în ţările scandinave, printr-un incontestabil *boom*[60] economic: schimburile cu Aliaţii au crescut foarte mult, iar cele cu Germania chiar s-au triplat, producţia agricolă, minieră şi industrială s-a dezvoltat, iar profiturile din servicii (flotă, bănci) au atins niveluri record, în ciuda riscurilor mari. Toţi oamenii aveau un loc de muncă asigurat, iar salariile au crescut cu circa 30%, însă inflaţia, care a sărit la 50%, a anulat efectele creşterii salariilor.

Începând din 1917 însă situaţia s-a schimbat complet. Războiul submarin nelimitat[61], decis de Reich la 31 ianuarie 1917, a lovit puternic, de acum înainte, ţările neutre. Blocusul Alianţilor se întăreşte pentru a împiedica

[60] *Boom* – perioadă de creştere economică accelerată şi de scădere a şomajului (termen englez asimilat în limba română).

[61] Războiul submarin nelimitat (sau total) a fost decizia Germaniei de a scufunda cu submarinele toate navele — militare, dar şi civile, aparţinând beligeranţilor dar şi neutrilor — care se îndreptau spre porturile statelor inamice.

mai eficient reexportul şi livrarea produselor strategice, iar Anglia şi Statele Unite — care au intrat în război în aprilie în calitate de „asociate"[62] – fac presiuni energice pentru a obţine controlul flotelor şi al fluxurilor comerciale scandinave. În contextul internaţional tensionat de cele două revoluţii ruse[63], de începutul luptei pentru independenţă în Finlanda şi de răsturnările violente în desfăşurarea operaţiunilor militare, Scandinavia trece de la prosperitate la criză: producţia scade şi lipsa produselor alimentare se manifestă, în special, în Norvegia şi în Suedia. Flotele daneză şi suedeză sunt reduse cu un sfert şi, respectiv, o treime din tonajul lor, iar norvegienii pierd 900 de nave – şi 2 000 de marinari — adică jumătate din cele 2,5 milioane de tone cât avea flota lor comercială, prin rechiziţionarea lor de către englezi. Inflaţia face ravagii: în 1918 ea atinge 200% în Danemarca, 250% în Suedia şi 280% în Norvegia. În acest fel se adâncea decalajul dintre „profitorii de război" şi masa populaţiei, lovită acum de raţionalizare, piaţa neagră, embargoul american asupra îngrăşămintelor, combustibilului şi produselor alimentare şi şantajul britanic cu privire la cărbune şi cereale, care aveau scopul de a constrânge statele din Nord să-şi restrângă sau chiar să întrerupă schimburile cu Puterile Centrale. În primăvara şi vara anului 1918, lipsurile, în primul rând alimentare, erau atât de mari încât statele scandinave pierduseră orice libertate de mişcare şi depindeau complet de Aliaţi, cel puţin pe plan economic.

[62] Statele Unite au declarat război Germaniei la 6 aprilie 1917, cauza principală fiind războiul submarin nelimitat. Calitatea de „asociate" este distinctă de cea de „aliate" (care ar fi presupus recunoaşterea tratatelor secrete).

[63] Cele două revoluţii ruse din 1917 au fost: cea din februarie-martie, încheiată prin abdicarea ţarului Nicolae al II-lea, şi cea din octombrie, legată de instituirea puterii bolşevice.

Contrastul acesta dintre perioada fastă a anilor 1914-1916 şi dificultăţile din 1917-1918 se regăseşte şi în domeniile social şi politic. În prima fază, neutralitatea şi prosperitatea au asigurat o relativă pace socială şi echilibru politic. „Uniunea sacră"[64] era destul de fragilă în Suedia, datorită opoziţiei social-democraţilor şi sindicatelor faţă de politica dirijistă a guvernului conservator minoritar şi faţă de înclinaţiile germanofile ale Curţii, însă era mai puternică în Norvegia şi bine consolidată în Danemarca. În această ţară, cabinetul radical al lui Zahle a reuşit să obţină adoptarea unei noi Constituţii, în 1915, prin care se renunţă la votul cenzitar pentru Camera Superioară, introducându-se reprezentarea proporţională în cele două Camere ale Riksda-gului şi, mai important, se asigura sufragiul universal, fără nici o restricţie, inclusiv pentru femei. Totuşi, începând din 1917, au apărut tensiunile, care s-au accentuat pe măsură ce speranţele de pace se îndepărtau, dirijismul se întărea, dar nu putea să învingă lipsurile şi specula, ecourile revoluţiilor rusă şi finlandeză se auzeau în ţară şi se trezeau confruntările ideologice şi de grup. În Danemarca, explozia violentă a revendicărilor muncitoreşti şi sindicale a determinat declanşarea grevelor şi revoltelor care au constrâns guvernul Zahle, susţinut de social-democraţi, să urmeze o politică rigidă, de fermitate. În Norvegia, guvernanţii au recurs la creşterea impozitelor pentru a face faţă protestelor populare, încurajate de laburiştii care, în congresul lor din martie 1918 au cerut „o acţiune revoluţionară de masă". În Suedia, guvernul Hammarskjöld a căzut în martie 1917 sub dubla presiune a mediilor

[64] „Uniunea sacră" — acordul tuturor partidelor pentru realizarea obiectivelor naţionale, patriotice. Folosită iniţial în Franţa, în timpul Primului Război Mondial, noţiunea are azi o largă răspândire, în zone geografice şi domenii diferite.

industriale şi a stângii, favorabile încheierii unui acord comercial cu Anglia. Noul cabinet, condus de conservatorul C. Swartz, susţinut de liberali, a fost supus unei puternice contestări sociale, încurajate de noul partid al stângii socialiste, fondat în mai 1917, şi de evenimentele din Rusia şi din Finlanda. În plus, ofensiva surprinzătoare a Reichului din toată zona baltică, inclusiv insulele Aland, desfăşurată în toamna lui 1917 şi vara lui 1918, a slăbit, din nou, neutralitatea ţării. La alegerile din septembrie 1917, conservatorii au suferit o puternică înfrângere, în timp ce agrarienii, liberalii şi socialiştii de stânga au câştigat voturi, iar social-democraţii au rămas primul partid din Camera Inferioară. În ciuda neîncrederii sale faţă de progresişti şi a dorinţei de a menţine autoritatea regală, Gustav al V-lea a fost obligat să formeze un guvern de stânga, în octombrie, sub conducerea liberalului N. Eden, instaurând astfel parlamentarismul de fapt. Promisiunea că se va adopta o reformă electorală, continuarea politicii de neutralitate, acordurile economice cu Aliaţii şi, în special, voinţa guvernului de a rezista în faţa agitaţiilor populare, au evitat, în cele din urmă, prăbuşirea Suediei într-o revoluţie. În acest fel, chiar dacă s-a avansat pe calea democratizării şi chiar dacă ordinea a fost menţinută *in fine*[65], situaţia politică şi socială din statele scandinave era precară: în 1918 se impunea adoptarea de noi reforme. De altfel, la aceste probleme interne delicate trebuie să se adauge şi puternicul impact al situaţiei externe: ce consecinţe vor avea pentru ţările din Nord prăbuşirea rusă, independenţa Finlandei şi, în special, înfrângerea Puterilor Centrale? Ce atitudine vor avea Aliaţii învingători faţă de neutralitatea oscilantă a celor trei state nordice?

[65] *In fine* (în latină, în original) — la sfârşit, în cele din urmă.

Pentru Finlanda, războiul a reprezentat, întâi de toate, obţinerea independenţei. Din 1914 până în 1916, ţara a avut o situaţie paradoxală. Pe de o parte, suprimarea armatei naţionale, în 1907, a salvat-o de participarea la lupte, iar nevoile de război, urgente, ale Rusiei au favorizat industrializarea rapidă (metalurgie, mecanică, rafinării) şi dezvoltarea serviciilor, în special bancare. Pe de altă parte, ruşii îşi întăresc controlul administrativ în ţară, impun limba rusă, construiesc fortificaţii, inclusiv în insulele Aland şi utilizează resursele finlandeze până la limita de a provoca foamete, inflaţie şi tensiuni sociale. Acestea din urmă au avut o serie de consecinţe. Mai întâi, au întărit resentimentele antiruseşti ale majorităţii populaţiei şi, prin contrast, au produs o puternică simpatie pentru Germania, care sprijinea autonomia: aproape 1 500 de tineri finlandezi s-au înrolat în armata germană, formând embrionul viitoarei armate finlandeze[66]. În al doilea rând, ele au adâncit deosebirile dintre forţele conservatoare, sprijinite de burghezie şi ţărănime şi forţele de stânga, tot mai radicale sub presiunea agitaţiei populare şi sindicale: în iulie 1916, social-democraţii au obţinut majoritatea, cu 103 locuri în Edeskunta, învingându-i pe moderaţii mai puţin organizaţi.

Însă tot din Rusia a pornit impulsul decisiv pentru viitorul Finlandei, datorită evenimentelor din 1917. Prăbuşirea ţarismului, la 15 martie, legitima în ochii finlandezilor întoarcerea la regimul de autonomie din 1906. Însă votarea acestei măsuri, în iulie 1917, a provocat furia lui Kerenski, care a trimis trupe în fostul mare ducat şi a cerut organizarea unor noi alegeri.

[66] Ei au format celebrul Batalion nr. 27 Prusian Regal de Vânători (Jaeger), care a intrat de mult şi cu cinste în mitologia naţională finlandeză.

Desfăşurate în octombrie, acestea au dat victoria partidelor burgheze, social-democraţii obţinând numai 92 de locuri. Atunci s-a declanşat o puternică agitaţie în toată ţara. Social-democraţii au declarat greva generală, iar la dreapta şi la stânga s-au reconstituit Gărzile Albe şi Gărzile Roşii, care se înfruntaseră, deja, în 1908. În acest context tulbure s-a produs revoluţia bolşevică din 6–7 noiembrie, deschizând calea secesiunii, definitive, a Finlandei. Într-adevăr, Svinhufvud, care a fost numit de Dietă în fruntea guvernului, la 26 noiembrie, a proclamat independenţa Finlandei, la 6 decembrie 1917, recunoscută imediat de Lenin, iar apoi de Suedia, Franţa şi Germania. Victoria naţionalismului finlandez nu a liniştit însă situaţia care, din contră, a dus la izbucnirea războiului civil. Sub conducerea generalului Mannerheim[67], forţele Albe s-au instalat, împreună cu guvernul, în zona Vaasa, pe ţărmul Golfului Botnic, lăsându-i pe Roşii să controleze cea mai mare parte din ţară şi să conducă prin metode brutale. Totuşi, Albii, fiind mai bine organizaţi, au reuşit să restabilească ordinea: început pe 20 ianuarie 1918, războiul civil — numit, de asemenea, de „eliberare" — s-a încheiat pe 16 mai prin zdrobirea forţelor Roşii[68] şi printr-o represiune violentă. Însă nici atunci nu s-a obţinut liniştea pentru că germanii, aflaţi în plină ofensivă în ţările

[67] Gustav Emil Mannerheim (1867–1951) — cel mai important ofiţer şi om politic al Finlandei din secolul al XX-lea. După o strălucită carieră în armata imperială rusă în perioada 1887–1917, el a îmbrăţişat cauza naţională finlandeză. A contribuit decisiv la obţinerea independenţei patriei sale în 1918, a fost regent, apoi comandant al Consiliului de Apărare (1931–1939). A fost sufletul apărării Finlandei în timpul războiului cu sovieticii din 1939–1940 şi a condus trupele finlandeze în războiul din 1941–1944. În 1941 devine mareşal, iar în 1944 preşedinte. A murit în exil, în Elveţia.

[68] În bătălia de la Tampere.

baltice, au debarcat în insulele Aland şi doreau să impună un prinţ german pe tronul Finlandei. Soluţia a fost acceptată de Svinhufvud, numit regent, dar a fost respinsă de Mannerheim. Adoptată şi de Dietă, în octombrie 1918, forma monarhică va fi abandonată prin înfrângerea Reichului şi expulzarea trupelor germane la sfârşitul războiului.

Mannerheim, devenit regent în decembrie 1918, a încurajat atunci trecerea directă la democraţie. O nouă Dietă a fost aleasă în martie 1919, care a proclamat constituirea Republicii Finlanda, prin Constituţia din 17 iulie 1919.

Prin independenţa Finlandei, Europa de Nord îşi regăseşte, în linii mari, identitatea şi spaţiul propriu, de dinainte de 1809. Rămânea, de acum înainte, să-şi definească frontierele, să stabilească statutul minorităţilor, să-şi organizeze mediul diplomatic şi să asigure viitorul naţiunilor care o compun.

Geopolitica Europei de Nord
(frontiere şi denumiri actuale)

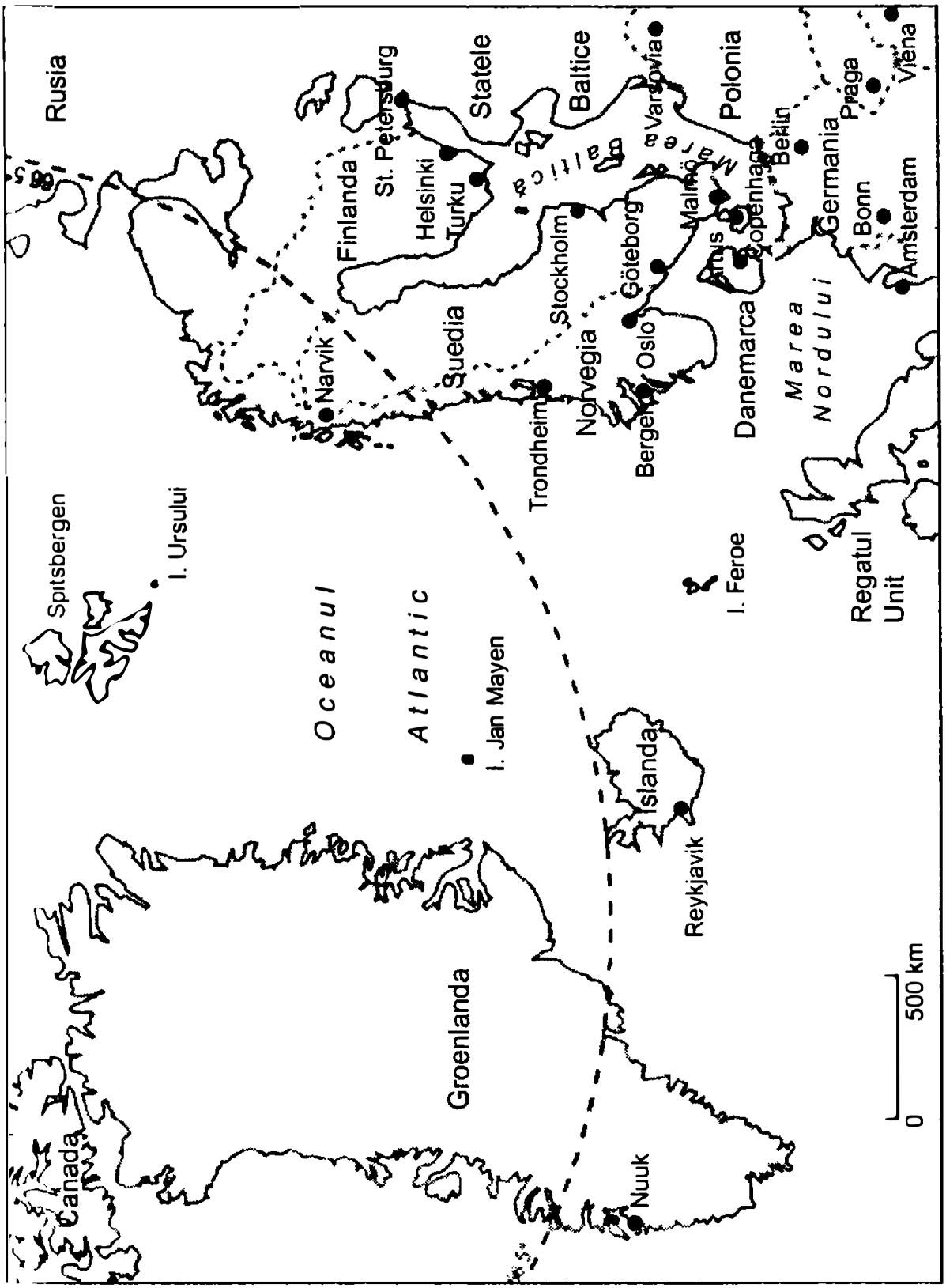

NORDUL ÎN FAŢA DESTINULUI (1919–1945)

CAPITOLUL III
PERIOADA INTERBELICĂ (1919–1939)

Înainte de a se împărţi în două faze succesive, de dezvoltare şi de dificultăţi, separate prin criza din 1929-1932, perioada interbelică începe printr-o etapă, scurtă dar esenţială, de reorganizare, care va determina viitorul Nordului până în 1945 şi chiar mai târziu. Identitatea naţională şi democratizarea constituie cele două axe ale acelor ani.

I. Reorganizarea Nordului (1919–1923)

1. Dintre toate statele nordice, numai Suedia nu-şi va schimba frontierele la sfârşitul războiului: împotriva voinţei aproape unanime — 96% — a locuitorilor, ea nu a obţinut anexarea insulelor Aland, pe care Societatea Naţiunilor le-a menţinut sub suveranitate finlandeză, prin hotărârea din octombrie 1921, definindu-le însă un dublu statut de neutralitate şi de autonomie. În acest mod se părea că Stockholmul este sancţionat pentru atitudinea germanofilă — în 1918, suedezii, care ocupaseră insulele Aland pentru a le proteja, le-au cedat imediat germanilor. În schimb, Norvegia a fost recompensată pentru susţinerea cauzei Aliate, în special în domeniul naval. Prin tratatul din 1920,

încheiat prin implicarea Societăţii Naţiunilor, şi pus în aplicare în 1925, i-a fost recunoscută suveranitatea asupra arhipelagului Spitsbergen şi insulei Ursului, sub condiţia ca aceste teritorii să rămână demilitarizate, iar exploatarea lor economică să fie deschisă tuturor semnatarilor acordului. Însă soarta Finlandei, care se afla în război cu bolşevicii, era mai dificil de asigurat. Moscova nu renunţa la planurile de a plasa din nou Finlanda în sfera ei de influenţă, în timp ce finlandezii sperau să poată profita de războiul civil[69] din Rusia şi de conflictul ruso-polonez pentru a-şi consolida independenţa şi a obţine largi concesii teritoriale în Karelia, cu scopul de a crea o Finlandă Mare. În octombrie 1920, prin tratatul de la Dorpat (Tartu) se pune capăt conflictului fino-sovietic, iar textul semnat era destul de favorabil Finlandei: i se recunoştea independenţa şi obţinea, dacă nu toată Karelia, cel puţin revenirea la frontiera din 1812 care includea istmul Viborg (Viipuri), dar şi teritorii noi în est şi nord, în special zona Petsamo care îi asigura, pe lângă bogatele zăcăminte de nichel, accesul direct la Oceanul Arctic. Însă acest succes nu a fost urmat de altul: puţin mai târziu, finlandezii nu au mai avut câştig de cauză în faţa Curţii de la Haga, când sovieticii au refuzat să-şi onoreze promisiunea de a acorda autonomie Kareliei ruseşti. URSS se ridica deja la fel de ameninţătoare ca şi fostul suveran ţarist. Războiul a adus şi Danemarca în situaţia de a rezolva câteva probleme „naţionale". În 1917, ea pierde ultimele posesiuni coloniale prin vânzarea insulelor Virgine către Statele Unite, pentru 25 de milioane de dolari, după un referendum favorabil acestei acţiuni, în

[69] Războiul civil din Rusia, între bolşevici (Roşii) şi antibolşevici (Albi) s-a desfăşurat în perioada 1918–1920, iar conflictul ruso-polonez s-a încheiat în 1921 prin pacea de la Riga.

1916. Obţine, în schimb, recunoaşterea de către americani a deplinei ei suveranităţi asupra Groenlandei, dispoziţie care s-a dovedit utilă în 1931, când suveranitatea asupra marii insule a fost pretinsă, fără succes, de Norvegia. Apoi, Danemarca a început reformarea statutului provinciilor sale atlantice, cu scopul de a rezolva problema autonomiei. În 1920, au fost create două consilii, unul pentru Nord, altul pentru Sud, pentru a îmbunătăţi administraţia şi a pune în valoare Groenlanda. În 1923, Parlamentul din insulele Feroe, dominat de social-democraţi şi de Partidul Autonomist Popular, a primit dreptul de a desemna un prim-ministru însărcinat cu gestionarea problemelor locale, sub tutela metropolei. În Islanda însă, schimbările au mers cel mai departe. În 1915, în urma reformei constituţionale daneze, este introdus sufragiul universal pentru Althing, ai cărui membri care până atunci erau numiţi, vor fi de acum aleşi pe baza votului proporţional. În 1918 este făcut un pas mai departe: Islanda devine regat dependent, condus de acelaşi monarh care domnea în Danemarca, împărţind cu aceasta cetăţenia şi accesul la zonele de pescuit. Copenhaga continua să conducă, după stabilirea poziţiei comune, diplomaţia celor două state, însă Islanda nu mai participa la apărarea comună, pentru că îşi declarase neutralitatea permanentă. Exprimat cu forţă înainte de război, încurajat de prosperitatea din anii 1914-1918 şi de izolarea de metropolă impusă prin război, autonomismul vedea acum deschisă calea spre independenţă. Într-adevăr, acordul care a fost ratificat prin sprijin masiv, în cadrul unui referendum (12 040 de voturi pentru şi 897 contra), prevedea că după douăzeci şi cinci de ani, adică în 1943, Islanda va putea obţine independenţa deplină. Al cincilea stat din Norden era pe cale de a se naşte.

Danemarca s-a arătat deci deschisă faţă de dreptul popoarelor de a dispune de ele însele (în conformitate cu tezele preşedintelui american Wilson), chiar pe propriul teritoriu, reuşind, în consecinţă, să impună dreptul la autodeterminare al danezilor din Schleswigul de Nord, care era prevăzut din 1866, dar nu a fost respectat. Plebiscitul organizat sub controlul Societăţii Naţiunilor a dat rezultate contradictorii: 75% din voturi pentru includerea în Danemarca în zona 1, de-a lungul frontierei, în februarie 1920, dar 80% din voturi împotriva desprinderii de Germania în zona 2, în jurul oraşului Flensburg şi la sud de acesta, în martie 1920. În ciuda crizei interne provocate de aceste referendumuri, Danemarca a putut recupera, pe această cale, 3 800 km^2 din Iutlanda şi s-a întărit cu circa 160 000 de noi cetăţeni. La 20 iulie 1920, regele Cristian al X-lea a intrat solemn în noua provincie. Astfel, iredentismul a dispărut imediat ce identitatea naţională s-a consolidat deplin.

Se poate trage concluzia că războiul a schimbat profund organizarea internă a Europei de Nord care avea atunci cinci entităţi statale, în timp ce în 1914 nu erau decât trei, iar în 1900 erau numai două. Războiul a schimbat şi situaţia politică din vecinătate: imperiile rus şi german s-au prăbuşit, iar Baltica, la care aveau ieşire patru state în 1914, era înconjurată de zece state în 1920[70].

2. Democratizarea sistemelor politice. În ţările scandinave, democraţia se stabileşte în cadrul continuităţii instituţionale; în Finlanda, dimpotrivă, ea provine din independenţă şi din fondarea noului regim.

---

[70] În 1914: Suedia, Danemarca, Rusia şi Germania. În 1920: Suedia, Danemarca, Finlanda, Rusia Sovietică, Germania, Polonia, Estonia, Letonia, Lituania şi oraşul Danzig.

În Norvegia, democratizarea, care era deja foarte avansată în 1914, se traduce prin: scăderea vârstei electorale de la 25 la 23 de ani, prin acordarea drepturilor civile beneficiarilor de ajutor social, care până atunci erau lipsiţi de ele şi prin constituirea unor circumscripţii electorale de mari dimensiuni care, în sistemul de vot proporţional, produceau o reechilibrare a partidelor, în favoarea forţelor progresiste. Aceste măsuri, luate în 1919, vor permite apoi dezvoltarea armonioasă a democraţiei parlamentare, sub controlul scrupulos al regelui Haakon al VII-lea.

În Islanda, democraţia s-a dezvoltat rapid, în cadrul creat de Constituţia din 1918, obiectivul urmărit fiind mai puţin în direcţia reformei puterilor publice — numai vârsta electorală a fost redusă de la 25 la 21 de ani, în 1934 — şi mai mult în domeniul pregătirii paşnice a viitoarei independenţe.

În Danemarca, unde democraţia era deja instalată pe plan juridic prin Constituţia din 1915, se trece la manifestarea ei practică, în mod foarte clar, după „criza de Paşti", din 1920. Cu această ocazie, regele l-a revocat pe şeful guvernului numit de el, Zahle, contestat pentru că nu obţinuse restituirea întregului ducat Schleswig însă, ca urmare a mobilizării forţelor de stânga, a fost obligat să se supună regulilor parlamentarismului şi să limiteze rolul Coroanei, la cel de arbitru imparţial. Totuşi, succesul progresiştilor nu a putut fi dus mai departe, pentru că în 1939 poporul danez a respins prin referendum proiectul de desfiinţare a Landsting-ului, bastion al conservatorismului. Democraţia a rămas, astfel, echilibrată.

În Suedia, acceptarea de către Gustav al V-lea a principiului parlamentar, în 1917, a deschis calea instaurării democraţiei. Reformele electorale din 1919 şi 1921 prevedeau scăderea censului necesar pentru

alegerile locale, lărgind în acest mod reprezentativitatea Primei Camere, în timp ce stabilirea vârstei electorale la 23 de ani în loc de 24, în cadrul sufragiului universal, masculin şi feminin, transforma A Doua Cameră în centrul de greutate al Riksdag-ului. Însă, excluderea persoanelor care aveau nevoie de ajutor social din rândurile alegătorilor limita corpul electoral la 54% din populaţie. Aceasta a fost baza pe care s-a dezvoltat democraţia parlamentară suedeză, până în 1945.

În Finlanda, prin Constituţia din 17 iulie 1919 s-au stabilit atât forma republicană cât şi regimul democratic, sprijinite de principiile suveranităţii naţionale şi recunoaşterii drepturilor fundamentale. Puterea executivă era încredinţată preşedintelui Republicii, ales pe şase ani prin vot universal indirect, dispunând de largi prerogative, care era sprijinit de Consiliul de Miniştri, al cărui şef, Primul Ministru, era răspunzător în faţa Camerei: diarhia executivului şi coexistenţa prezidenţialismului cu parlamentarismul constituie fundamentele sistemului finlandez. În Edeskunta, Cameră unică, aleasă prin vot universal, masculin şi feminin, de către toţi cetăţenii care au împlinit 24 de ani, se exprimă reprezentarea populară. Cei 200 de membri ai ei, democraţi prin sistemul proporţional, aveau un mandat de trei ani — patru din 1928 — şi atribuţii depline în domeniile financiar şi de control asupra guvernului, însă împărţeau iniţiativa legislativă cu preşedintele care, în plus, avea şi dreptul de veto şi de dizolvare a Camerei. Pe de altă parte, puterea juridică şi Curtea Supremă erau independente. Bine definită prin aceste instituţii, mai bine structurată decât vecinele ei scandinave, democraţia finlandeză i-a asigurat ţării o dezvoltare politică puternică, mai mult sau mai puţin conformă cu modelul nordic.

II. Viaţa politică a statelor din Norden (1919–1939)

1. Principalele caracteristici ale vieţii politice interne. Politica internă a democraţiilor nordice între cele două războaie mondiale a fost marcată de două aspecte: reorganizarea partidelor, care a generat „parlamentarismul minoritar"[71] şi creşterea rolului statului, datorită importantelor obiective economice şi sociale.

Restructurarea partidelor, urmare a introducerii votului universal şi a manifestării mai multor ideologii, a condus spre „modelul nordic", bazat pe cinci partide, grupate în trei „ansambluri". La stânga, social-democraţii, mai mult reformişti decât revoluţionari, se afirmă ca principala forţă politică din Nord, în timp ce comuniştii, apăruţi între 1917 şi 1930, ocupau o poziţie marginală. În centru, vechile partide ale reformei, fie moderate (Venstre danez şi norvegian, agrarienii suedezi şi finlandezi), fie mai înclinate spre radicalism (Partidul Ţărănesc norvegian, liberalii suedezi, radicalii danezi), formau al doilea pol politic. La dreapta, conservatorii păreau să fie în defensivă. În afară de cele cinci partide principale nu se mai întâlneau decât partide corporatiste (georgiştii[72] danezi) maximaliste de extremă dreaptă (partidele naziste

[71] Prin această expresie autorul defineşte regimul parlamentar în care nici un partid nu reuşeşte să obţină la alegeri majoritatea absolută.

[72] Georgişti — adepţii doctrinei economice şi politice elaborate de publicistul şi omul politic american Henry George. În celebra lucrare *Progres şi Sărăcie* (1879), George susţine că pământul este al tuturor şi exploatarea lui în interesul exclusiv al proprietarului este inechitabilă: propune o taxă pe valoarea produsă prin folosirea pământului. Teoria lui Henry George a avut o puternică influenţă în Australia, Canada, Noua Zeelandă, Marea Britanie (mişcarea fabiană) şi ţările scandinave (în special Danemarca, unde a apărut, sub această influenţă, Partidul Justiţiei).

danez, norvegian şi finlandez) sau naţionaliste (Partidul suedez din Finlanda, autonomiştii din Feroe), toate cu un rol limitat.

Acest multipartidism, îmbinat cu reprezentarea proporţională, explică apariţia parlamentarismului minoritar: nici unul dintre partidele nordice nu a obţinut majoritatea între 1919 şi 1939. Aşa se explică numărul mare de guverne minoritare sau de coaliţie şi numeroasele schimbări de guverne, urmate uneori de dizolvarea Camerei, cu excepţia Norvegiei, unde acest lucru era interzis. În ciuda acestei aparente confuzii, se pot desprinde câteva linii directoare. Mai întâi, creşterea evidentă a puterii social-democraţilor, care, după câteva scurte prezenţe la guvernare în anii '20 se instalează la conducere pentru mult timp, singuri sau în coaliţie cu agrarienii, în Danemarca în 1929, în Suedia în 1932, în Islanda în 1934, în Norvegia în 1935 şi în Finlanda în 1937. Apoi, rolul de element de legătură pe care l-au avut partidele de centru în alternanţa la putere din anii '20 şi, ulterior, în coaliţiile roşii-verzi[73] din anii 30. În sfârşit, contrastele care sunt specifice manifestării celorlalte partide: dreapta este în declin în Scandinavia şi în Finlanda, însă progresează în Islanda; comuniştii se afirmă pretutindeni la începutul anilor '20, dar slăbesc apoi, cu excepţia Islandei; extrema dreaptă nu exista la început, însă apare în anii 30. Ar fi greşit totuşi să se creadă că aceste frământări au afectat tendinţa de armonizare a cadrului ideologic, pe bază moderată şi reformatoare, în special în anii '30 când luptele partizane din deceniul precedent au făcut loc cooperării între elitele politice şi acordului social.

[73] În terminologia politică a vremii, „verzi" erau partidele agrariene (sau ţărăneşti), nu cele ecologice, ca astăzi. Coaliţiile „roşii-verzi" sunt, deci, cele dintre agrarieni şi social-democraţi.

Această evoluţie este legată şi de creşterea rolului statului, în special după 1929, în toate domeniile vieţii publice din ţările Nordului. Cu preţul creşterii poverii administrative, a centralizării şi a fiscalităţii, statul a devenit principalul actor al democraţiei nordice, acţionând prin forţa legii, a bugetului şi, îndeosebi, a parteneriatului cu forţele vii ale naţiunii. Idealul suedez al unei „case comune" *(Folkhem),* apare deci ca punct de plecare pe drumul spre un „stat al bunăstării"[74] *(Välfärdstat),* parcurs într-un ritm care depinde, înainte de toate, de conjunctura economică şi socială, având în vedere că aspectele instituţionale erau reglementate de la început. Până în 1930, guvernele au încercat să impulsioneze creşterea economică, combinând măsurile economice liberale cu deciziile sociale intervenţioniste. Când s-a declanşat criza, s-au impus noi soluţii, mai apropiate de *New Deal*[75]-ul american, keynesismul[76] şi armonizarea intereselor făcând ca socialul să treacă înaintea economicului. În 1939, modelul nordic, „calea de mijloc", trecuse cu bine proba specificităţii şi eficienţei. Ce se întâmplase însă la nivelul statelor?

---

[74] Conceptul, teoria şi practica politică a „statului bunăstării" se dezvoltă în statele occidentale după Al Doilea Război Mondial. „Statul bunăstării" se bazează pe implicarea directă a statului în redistribuirea bogăţiei, în asigurarea unui minim decent de existenţă pentru toţi cetăţenii. Ţările nordice au un rol de pionierat în acest domeniu.

[75] *New Deal* — politica anticriză promovată de administraţia F.D. Roosevelt, începând din anul 1933.

[76] Keynesism — ansamblul de teorii cuprinse în opera economistului englez John Maynard Keynes (1883–1946). Termenul defineşte, în esenţă, intervenţia guvernului în economie şi îmbinarea politicii economice cu cea socială prin pârghii specifice (reducerea şomajului, politica salariilor, problema consumului etc.).

2. Aspectele naţionale ale vieţii politice interne. În Islanda, cruţată de război, îndepărtată de focarele de tensiune internaţională, dar încă dependentă de Danemarca, reformele din 1915 şi 1918 au dus la apariţia sistemului de partide, cu cinci componente, reorganizat apoi, în jurul anului 1930, într-unul cu patru partide. Conservatorii şi liberalii au fuzionat în 1929 într-un Partid al Independenţei, care se dorea marea formaţiune politică „naţională", însă acesta, deşi a obţinut 48% din voturi în 1933, nu a putut să ia puterea. Partidul Comunist a fost creat în 1930 şi a devenit apărătorul „celor săraci": progresele sale electorale (3% din voturi în 1931; 8,5% în 1937) au mers paralel cu moderarea continuă a acţiunii politice. În sfârşit, progresiştii agrarieni şi social-democraţii au alternat la putere şi apoi s-au asociat într-o majoritate roşie-verde, care a guvernat ţara din 1934 până în 1939. După ce au girat prosperitatea până în 1932, guvernele islandeze au reuşit să învingă criza, prin măsuri specifice în favoarea celor doi piloni ai economiei — agricultura şi pescuitul — şi prin generalizarea protecţiei sociale (cf. marea lege cu privire la asigurări din 1936). Sprijinindu-se mult pe consens, viaţa politică islandeză a fost, în plus, cimentată prin marele obiectiv naţional care era independenţa, foarte aproape de a fi atins.

În Norvegia, avântul stângii din anii 1919-1927 a îngrijorat majoritatea electoratului şi a favorizat menţinerea la putere a partidelor moderate — agrarieni, liberali, Venstre, conservatori — până în 1935, în cadrul unor coaliţii destul de fragile, conduse, de mai multe ori, de şeful Venstre, J.L. Mowinckel. Social-democraţii, legaţi la început de Komintern, s-au împărţit în 1923 între un Partid Comunist, devenit repede nesemnificativ şi un nou Partid Laburist, unificat în 1927 pe o bază reformistă. Prin această redresare socialiştii au ajuns pentru scurt timp la putere, în 1928, când guvernul era condus de C. Hornsrud. În anii '30 însă ei s-au impus în fruntea partidelor norvegiene, cu 40% din voturi, ceea ce le-a permis să guverneze ţara, începând din 1935, sub conducerea lui J. Nygaardsvold, în alianţă cu agrarienii. Această evoluţie politică reflectă

conjunctura economică, marcată la început de o puternică recesiune între 1918 şi 1922, urmată de o importantă creştere economică din 1922 până în 1930, susţinută de dezvoltarea pescuitului, a metalurgiei şi a comerţului maritim. Marea Criză, între 1930 şi 1933, a provocat şomaj de masă (acesta a sărit la 44,2% din forţa de muncă în 1933, reducându-se apoi progresiv) şi grave conflicte muncitoreşti care au făcut necesară crearea unei poliţii de stat. În sfârşit, începând din 1934, dirijismul keynesian sprijină reluarea creşterii economice, care atinge 4% între 1935 şi 1940, datorită dezvoltării investiţiilor industriale şi subvenţionării agriculturii, silviculturii, transportului maritim şi pescuitului. Măsurile acestea financiare au fost însoţite de un considerabil efort pe plan social, în special în direcţia locuinţelor, educaţiei şi creării locurilor de muncă, fapt ce a permis reducerea şomajului la 18% în 1939. Îmbunătăţirea situaţiei, foarte clară la sfârşitul perioadei, a contribuit la reducerea rolului jucat de extremismele ideologice: comuniştii, care au avut aproape 6% din voturi în 1924, nu mai obţin în anii '30 decât 2%, iar noul partid pronazist al lui Quisling nu a depăşit 2% din voturi între 1932 şi 1939. Din contră, formarea Partidului Creştin Popular, apărut în 1931 dintr-un Venstre aflat în declin — de la 35% din voturi în 1915 la mai puţin de 20% în anii '30 — subliniază permanenţa temelor morale şi religioase, pe care le ilustrează şi dezbaterile cu privire la prohibiţie, impusă în 1919 şi abrogată în 1926, din cauza scandalurilor, sau chiar accentuarea diferenţelor regionale sau lingvistice.

În Danemarca, multipartidismul încurajează moderaţia şi căutarea acordului, puternic exprimate prin înţelegerea de la Kanslergade, din 1933, între social-democraţi, liberali şi radicali, fără ca acestea să ascundă diferenţele ideologice sau să oprească progresul continuu al stângii. Între 1920 şi 1924, la putere au fost liberalii lui N. Neergaard, în coaliţie cu conservatorii. Ei au luptat împotriva recesiunii de după război prin devalorizarea din 1923, şi, îndeosebi, prin măsuri sociale ca aplicarea reformei agrare din 1919, extinderea asigurărilor pentru boală şi şomaj sau măsurile în favoarea femeilor. Însă ei

n-au putut să împiedice criza bancară, nici să creeze locuri de muncă sau să rezolve problema exporturilor agricole. Din 1924 până în 1926, socialiştii, conduşi de T. Stauning, formează un guvern minoritar, cu sprijinul radicalilor. Politica lor asocia conformismul economic şi preocupările sociale. Însă ea a sfârşit prin a-i nemulţumi atât pe aliaţi cât şi majoritatea de dreapta din Landsting, atunci când a fost prezentat proiectul prin care aproape că se desfiinţau forţele armate ale ţării. Revenind la putere, liberalii lui T. Madsen-Mygdal au adoptat, pe lângă revenirea la etalonul–aur (1927), o politică riguroasă de reducere a impozitelor şi a cheltuielilor publice provocând atât opoziţia conservatorilor, care-i susţineau la guvernare, când s-au făcut reduceri la capitolul apărare, cât şi pe cea a stângii, când a fost diminuată protecţia socială. În 1929, coaliţia progresistă revine la putere şi va rămâne până în 1940, condusă de social-democraţii lui Stauning, susţinuţi de radicalii lui P. Munch. Apelând, pentru lupta împotriva crizei, la un cât mai larg consens, Stauning a obţinut, mai întâi, sprijinul ţăranilor datorită devalorizării din 1931, datorită controlului instituit asupra pieţelor şi preţurilor şi datorită subvenţiilor acordate pentru restructurare. Apoi, el a obţinut susţinerea muncitorilor care, în schimbul reducerii salariilor beneficiau de interzicerea *lock-out*-urilor, de un vast program de lucrări publice şi, mai important decât toate, de măsurile sociale, iniţiate în 1933, de K. Steincke: concedii plătite, creşterea ajutorului pentru şomaj, adoptarea unui Cod al Muncii, comisii de conciliere în caz de conflict de muncă şi o importantă lege privitoare la protecţia publică. În ciuda creşterii impozitelor cu 30% în şapte ani şi a persistenţei şomajului — 42,8% în 1933, 20% în 1939 — şi dificultăţilor din agricultură, Danemarca a intrat cu bine în epoca Välfärdstat. Acest succes depindea însă de siguranţa frontierelor, tot mai fragile după 1933, datorită ameninţării naziste.

În Suedia, evoluţia politică a fost plină de contraste: din 1918 până în 1932, parlamentarismul minoritar a determinat schimbarea a 12 guverne, pe fondul unor vii dezbateri ideologice, dar după 1932 social-democraţii s-au impus, cu

excepţia unei scurte perioade de întrerupere în 1936, în cadrul, mai stabil şi consensual al Folkhem. Situaţia aceasta reflectă impactul dublu al democratizării şi al multipartidismului. Comuniştii, deşi foarte slab reprezentaţi politic, reuşeau să cristalizeze nemulţumirile şi, datorită sprijinului pe care l-au acordat social-democraţilor până în 1932, făceau să apese asupra acestora din urmă acuzaţia de maximalism socializant, împiedicându-i să obţină victoria în alegerile din 1920, 1923 şi 1926. Conservatorii, susţinători ai întăririi apărării naţionale, ai monedei puternice şi ai reducerii cheltuielilor publice, erau favorizaţi de revenirea prosperităţii şi au condus ţara de două ori, în 1923–1924 şi în 1928–1930, înainte de a intra în declin în anii '30. Aceeaşi situaţie au avut liberalii, care au impulsionat democratizarea şi primele reforme sociale când au fost la guvern, din 1917 în 1920 şi din nou între 1926–1928, însă criza economică şi compromiterea în scandalul Kreuger au determinat retragerea şefului lor, C. Eckman, care revine la putere din 1930 până în 1932, însă pierd apoi sprijinul electoral (între 20 şi 12% din voturi). Cât despre agrarieni, ei au susţinut mai mult partidele de centru şi de dreapta până în 1932, apoi s-au raliat social-democraţilor, cu scopul de a apăra interesele ţăranilor, formând o coaliţie roşie-verde, iar în 1936 au condus chiar ţara pentru scurt timp. Însă aspectul cel mai important al perioadei a fost progresul înregistrat de social-democraţi, oscilant în anii '20 (între 30 şi 40% din voturi), puternic în anii '30 (42–46% din voturi). Conduşi succesiv de H. Branting, R. Sandler şi P.A. Hansson, ei au abandonat treptat prevederile socializante din program pentru a adopta idealul comunitar, egalitar şi democratic exprimat în Folkhem, teoretizat de către Hansson începând din 1928. Rezultatul a fost că după trei scurte şi controversate guvernări, în 1920, 1921-1923 şi 1924-1926, ei şi-au asigurat o lungă dominaţie politică, până în 1976.

În ciuda acestor oscilaţii politice, bilanţul reformelor nu era neglijabil. Măsurile adoptate după război, ca săptămâna de lucru de patruzeci şi opt de ore, devalorizarea monedei şi apoi revenirea la etalonul-aur (1922–1924), adoptarea convenţiilor

colective şi relansarea lucrărilor publice, au deschis o perioadă de creştere economică semnificativă, punctată de o serie de legi „morale": asupra dezarmării în 1925, asupra alcoolismului, după eşecul referendumului privind prohibiţia în 1922, sau în domeniul reformei şcolare în 1927. Începând din 1930, Marea Criză, marcată de o rată a şomajului de 31,5% şi de puternice conflicte sociale, ca cel din Adalen din 1931, care au făcut necesară crearea unei poliţii de stat în 1932, a condus la adoptarea politicilor keynesiene şi a orientării consecvente spre armonia socială, al cărei simbol va fi acordul de la Saltsjobaden, din 1938. Agricultura a fost restructurată prin controlul preţurilor şi al producţiei, comerţul extern a fost stimulat prin devalorizarea din 1931 şi printr-un protecţionism competitiv, iar industria a fost încurajată prin programe de lucrări publice, de construire de locuinţe, de reînarmare (1936) şi de ajutoare pentru export. În materie socială, progresele se exprimă prin legile referitoare la pensionare (1933, 1937), la sănătate (1933), la familie şi la şomaj (1934) şi la concediile plătite (1938): în 1939 statul bunăstării era deja instalat.

Cu o creştere a produsului intern brut de 50% din 1932 până la război, cu şomajul redus, în 1939, la mai puţin de 10%, „calea de mijloc" suedeză, care asocia capitalismul, acordul social şi dirijismul se dovedea a fi un succes. Singura sa limită, un „eugenism cu conştiinţa împăcată"[77] — care a fost practicat, de altfel, şi în celelalte ţări din Norden — va fi cunoscut public abia în 1997. Din contră, pericolul extern era tot mai evident şi luat în considerare.

[77] Ţările nordice nu au reuşit să evite teoriile privind controlul naşterilor în scopul ameliorării societăţii (eugenie). În Suedia a fost creat primul Institut de Biologie Rasială din lume, în 1921. În 1934, Norvegia şi Suedia adoptă legi privind sterilizarea forţată a bolnavilor mintali, epilepticilor şi a celor care sufereau de boli ereditare. În 1935, Danemarca şi Finlanda adoptă şi ele astfel de legi. În Suedia, politica de sterilizare continuă până în 1976: au fost circa 63 000 de victime. În 1998, Parlamentul suedez propune, după o lungă anchetă, acordarea unei compensaţii băneşti de 21 000 de dolari pentru fiecare victimă. Formula „eugenism cu conştiinţa împăcată" priveşte caracterul mai mult „medical" decât „rasial" al măsurii.

Cu dorinţa de a se integra în modelul nordic, Finlanda a fost obligată, totuşi, să lupte împotriva mai multor handicapuri: construcţia, dificilă, a statului republican şi a unei economii autonome, conflictele ideologice moştenite de la războiul civil, povara unui sector agricol care îngloba două treimi din forţa de muncă şi, în special, ameninţarea sovietică, obsedantă, pe cei 1 400 de kilometri ai frontierei orientale. Chiar dacă prin Constituţia din 1919, revizuită în 1922 şi 1928, s-au pus bazele cadrului instituţional şi legal, democraţia multipartinică a rămas fragilă. Comuniştii, bănuiţi de legături cu Moscova, au fost trimişi în exil în 1925, iar apoi, după manifestaţiile organizate de Lapua în 1929, au fost desfiinţaţi, ca partid. De cealaltă parte, dreapta se întăreşte în anii '20, dar este în declin în anii '30, prin puternicul impuls dat extremei drepte sub forma Mişcării Lapua[78], sprijinită de mediile reacţionare şi de Garda Civică — fosta Gardă Albă din 1918 — care a încercat să dea o lovitură de stat în 1932, apoi s-a transformat în Partidul Patriotic, pronazist, fiind marginalizată abia după 1936. În centru, progresiştii liberali pierd electorat (de la 13 la 5% din voturi), în timp ce agrarienii se afirmă drept al doilea partid al ţării (între 20 şi 30% din voturi) şi participă cu un rol important la majorităţi succesive. În privinţa social-democraţilor, conduşi de V. Tanner, deşi ei erau primul partid al ţării, primind la alegeri între 30 şi 40% din voturi, nu au participat la guvernare până în 1937 decât o dată, în 1926, datorită neîncrederii cu care erau priviţi de primii trei preşedinţi — K. Stahlberg, din 1919 până în 1925, L. Rlander, din 1925 până în 1931, şi P. Svinhufvud din 1931 până în 1937 — numai K. Kallio, ales în 1937, acceptând participarea lor la o coaliţie roşie-verde, condusă de liberalul Cajander. În sfârşit, Partidul Suedez, încă activ, îşi vede redusă baza pentru că vorbitorii de limbă suedeză nu mai erau nici 10% în anii '30,

[78] Lapua — mişcare de extremă dreaptă care s-a născut în 1929, în zona cu acelaşi nume din Ostrobotnia. Marşul spre Helsinki al celor 12 000 de ţărani mobilizaţi de Lapua a provocat dizolvarea parlamentului în 1930 şi puternice reacţii anticomuniste, la care face referire autorul.

chiar dacă bilingvismul oficial masca victoria definitivă a limbii finlandeze.

Totuşi, în ciuda crizei din 1929-1932 şi a succesiunii rapide a 9 alegeri şi 19 guverne în douăzeci de ani, consensul face progrese, pe o bază de centru-dreapta din 1919 până în 1937, de centru-stânga apoi. Importantele reforme agrare din 1918-1922 şi 1936, completate printr-o politică de defrişări în anii '30, au stimulat agricultura. Industria minieră, chimică, metalurgică şi navală se dezvoltă, paralel cu prelucrarea lemnului şi activităţile agroalimentare. Devalorizată cu cinci şesimi după război, apoi încă o dată în 1931, markka a stimulat competitivitatea chiar dacă ţara suferea datorită concurenţei internaţionale, datorită lipsei de capital şi a debuşeelor nesigure. Se poate adăuga şi povara datoriei externe pe care Finlanda o va plăti, totuşi, cu scrupulozitate, în special pe cea faţă de Statele Unite, fiind în această privinţă un exemplu unic pe plan mondial[79]. În plan social, în ciuda slăbiciunii mişcării sindicale care a frânat realizarea acordului social, însă nu a limitat conflictele sociale şi în pofida creşterii rapide a şomajului în urma crizei, două serii de măsuri, în 1925-1929 şi în 1937-1939 au ameliorat situaţia prin generalizarea alocaţiilor pentru familii, a pensiilor şi a sistemului de sănătate. Pe de altă parte, prohibiţia a fost adoptată în 1919 însă efectele perverse au condus la abolirea reglementării în 1932 şi înlocuirea ei prin monopolul de stat asupra alcoolului. În general, Finlanda a reuşit, în douăzeci de ani, să se modernizeze şi să se adapteze la modelul nordic. Însă destinul ei rămâne ameninţat de persistentul pericol sovietic care justifică, începând din 1932, efortul continuu de întărire militară sub conducerea lui Mannerheim.

Important în Norvegia, nu însă şi în Islanda, esenţial în Suedia, în Danemarca şi în Finlanda, factorul geostrategic face

[79] După moratoriul Hoover (1931) privind plăţile interguvernamentale, Finlanda a fost singura ţară care şi-a plătit integral datoriile de război stabilite după Primul Război Mondial. Gestul a avut o extraordinară valoare simbolică, propagandistică, până azi existând formula: „Finlanda — singura ţară care şi-a plătit datoriile!"

parte, de acum înainte, dintre parametrii esenţiali ai vieţii politice din Nord: de la speranţele de pace din anii '20 la neliniştile anilor '30, greutatea sa va creşte permanent, până a ajuns să ameninţe nu numai succesele modelului nordic, ci chiar existenţa lui.

3. Obiectivele diplomatice şi viaţa politică din Nord. Trei trăsături caracterizează geopolitica din Norden între 1920 şi 1939: cooperarea între statele nordice, strategia păcii şi, după 1935, mobilizarea împotriva pericolelor externe.

Dacă lăsăm la o parte litigiul danezo-norvegian cu privire la insula Groenlanda, deschis în 1931 şi închis în favoarea Danemarcei, prin hotărârea Curţii de la Haga în 1933, şi impulsul expansionist norvegian din anii '20, exprimat prin schimbarea numelui oraşului Kristiania în Oslo în 1925, prin anexarea insulei arctice Jan Mayen[80] în 1929 şi a insulelor Bouvet (1927) şi Petru I (1929), precum şi a Ţării Reginei Maud (1939) din Antarctica, statele nordice nu au manifestat nici revendicări teritoriale, nici ambiţii naţionaliste. Din contră, reconstruirea regiunii Norden după 1920, cu patru state suverane şi un stat semiindependent, a favorizat dezvoltarea cooperării între ele. Din 1919, Asociaţia scandinavă a pus bazele strângerii relaţiilor socio-culturale, consolidate, la nivel politic, în cadrul Uniunii interparlamentare, extinsă în 1921 la Finlanda şi Islanda. În 1925–1926, printr-o serie de tratate s-a constituit un tribunal de arbitraj, competent să rezolve toate litigiile între ţările nordice, cu excepţia celor supuse Curţii de la Haga sau Societăţii Naţiunilor. Dacă eforturile pentru a extinde această cooperare la întreaga zonă baltică, cum au fost proiectul pactului

[80] Jan Mayen are 380 km² şi 30 de locuitori (în anul 2000). Insulele Bouvet (58,5 km²) şi Petru I (249 km²) sunt nelocuite şi se află în sudul Atlanticului şi, respectiv, Pacificului.

Finlanda–Polonia–ţările baltice din 1922, Antanta baltică din 1934, sau acordul suedo-finlandez asupra insulelor Aland din 1938, au eşuat, datorită opoziţiei URSS şi apoi, după 1933, a Reichului, şi dacă încercările de a se încheia acorduri privind apărarea între ţările nordice nu au dat rezultate, datorită obiectivelor lor geostrategice diferite, statele din Norden au dovedit, totuşi, o puternică solidaritate în apărarea spaţiului lor comun şi acelaşi ataşament faţă de statutul de neutralitate, care va fi de mai multe ori reafirmat între 1935 şi 1939. De altfel, fără nici un succes.

Chiar dacă erau neutre, ţările din Nord au acţionat energic în favoarea păcii şi a securităţii colective. Mai mult decât Finlanda, admisă în decembrie 1920, însă îngrijorată tot timpul de ameninţarea sovietică, cele trei regate scandinave care au intrat în Societatea Naţiunilor în ianuarie 1920, vor acţiona împreună în cadrul organizaţiei, în favoarea refugiaţilor sau pentru reglementarea sistemului mandatelor (cf. rolul jucat de F. Nansen), pentru dezvoltarea arbitrajului, ca mijloc de reglementare paşnică a conflictelor şi, în special, în domeniul dezarmării.

Din 1922 până în 1933, ele nu numai că au semnat Protocolul de la Geneva (1925) şi Pactul Briand-Kellogg (1928)[81], dar au şi redus considerabil cheltuielile lor militare şi numărul tinerilor recrutaţi. În 1930, ele au fondat, împreună cu Olanda, Grupul de la Oslo, căruia i s-au alăturat apoi şi Belgia şi Finlanda (1937), având drept scop întărirea rolului statelor neutre şi, în 1935, şi-au exprimat susţinerea pentru politica de pace promovată de Societatea Naţiunilor.

[81] Atât prin Protocol, cât şi prin Pact, statele semnatare renunţau la folosirea războiului ca mijloc de rezolvare a problemelor internaţionale.

Totuşi, începând din 1932–1935, ascensiunea totalitarismelor, eşecul politicii de sancţiuni şi slăbirea democraţiilor le fac să înţeleagă că, în condiţiile date, strategia păcii şi dezarmării este iluzorie, cu atât mai mult cu cât prin instaurarea celui de-al Treilea Reich în 1933, prin pactul naval germano-britanic din 1935, prin acordul germano-polonez din 1934 şi prin permanenta ameninţare sovietică, zona baltică şi chiar cea a Mării Nordului devin obiective strategice internaţionale. Urmarea a fost că, din 1932, finlandezii şi-au întărit substanţial apărarea şi, din 1933 până în 1938, a fost prelungită durata stagiului militar şi au sporit bugetele pentru armată în statele scandinave. Pactul germano-sovietic din 23 august 1939 a deschis epoca de maxim pericol; pe coastele baltice a început, la 1 septembrie 1939, Al Doilea Război Mondial. Oare care au fost consecinţele pentru Norden?

III. Economii, societăţi şi culturi (1919–1939)

1. Schimbările economice. În faţa presiunilor externe — închiderea totală sau parţială a pieţelor engleză, germană şi rusă, concurenţă internaţională —, a fragilităţii monedei şi a schimbărilor brutale de conjunctură, economiile nordice au răspuns nu numai prin măsuri punctuale, ci şi prin reforme structurale, liberalismul dinainte de Primul Război Mondial fiind înlocuit cu un tip original de capitalism mixt. Acesta reunea mai mulţi parametri: menţinerea proprietăţii private, orientarea politicii economice prin dirijismul de stat şi dezvoltarea unui parteneriat activ între actorii sociali, tot mai bine organizaţi în grupuri „corporatiste" (patronat, sindicate, cooperative). Bilanţul cu aspecte contradictorii, s-a dovedit pozitiv.

Agricultura a fost sectorul cel mai profund restructurat datorită locului important pe care-l avea în angajarea forţei de muncă, în produsul naţional brut şi în politica generală. Prin reformele agrare, în special cele din Danemarca şi Finlanda, au fost reduse terenurile care nu erau folosite de proprietari şi au crescut cele care erau lucrate direct de aceştia. Politica, sprijinită pe acorduri, de control asupra preţurilor, producţiei şi pieţelor, a limitat scăderea cursului monetar, a încurajat autosuficienţa şi a crescut volumul exporturilor. Nordul îşi satisface singur nevoile de fructe şi legume, de produse din carne şi de lactate, iar deficitul său în domeniul cerealelor este compensat prin vânzările de lapte, unt, brânză, ouă, carne (de porc, de pasăre) la care se adaugă exporturile piscicole (cod, morun, hering) şi cele ale industriei agroalimentare (bere, conserve, făină). Industria lemnului este la fel de prosperă fie că este vorba de masă lemnoasă, sau de pastă de hârtie, deşeuri de lemn, chibrituri (trustul suedez Kreuger deţine 60% din piaţa mondială), sau de mobilă. Foarte bine organizată, atât profesional, prin cooperativele care controlau mai mult de jumătate din producţie, cât şi politic, datorită susţinerii partidelor agrariene şi a manifestaţiilor ţărăneşti —, de exemplu cele de la Copenhaga, din 1935 — agricultura juca un rol esenţial în viaţa economică din Nord, chiar dacă angaja mai puţini oameni decât în trecut. În 1939, 60% din exporturile daneze, două treimi din producţia totală finlandeză şi islandeză şi între 30 şi 40% din produsul intern brut suedez şi norvegian depindeau, direct sau indirect, de agricultură. Modernizarea tehnică a contribuit substanţial la creşterea productivităţii şi a rentabilităţii, însă a mărit distanţa dintre ţăranul modest, cu o viaţă precară şi agricultorul capitalist, mult mai prosper.

Industria continuă să facă progrese. Minele de cupru şi, în al doilea rând, de nichel, se dezvoltă în Finlanda. Producţia de fier suedez se dublează în douăzeci de ani, în timp ce utilizarea energiei geotermice şi exploatarea lignitului se extinde în Islanda. În sfârşit, uriaşa producţie hidroelectrică plasează Norvegia printre ţările cele mai avansate în electrochimie şi electrometalurgie. În toate ţările nordice, inovaţia tehnologică are un rol important, chiar dacă este stânjenită, cu excepţia Suediei, de lipsa de capital. Restructurarea capitalistă se accentuează, îndeosebi în Norvegia, cu gigantul grup industrial Norsk-Hydro, şi în Suedia cu firmele AGA pentru faruri, SKF pentru rulmenţii cu bile, Ericsson pentru telefoane, Volvo, Saab şi Electrolux pentru construcţiile mecanice şi automobile. În afară de domeniul agroalimentar şi de întreaga filieră a prelucrării lemnului, industria nordică se dovedeşte competitivă în metalurgie (oţel, neferoase), chimie, electrocasnice, construcţii navale, mecanică şi aparate electrice. În medie, producţia industrială este dublă la sfârşitul perioadei interbelice în raport cu anul 1913, iar partea industriei din produsul naţional brut creşte, atingând în 1939, pentru toate sectoarele industriale reunite, 25% în Islanda şi în Finlanda, peste 30% în Danemarca şi în Norvegia şi 40% în Suedia, în timp de forţa de muncă angajată în sectorul secundar este cuprinsă între 20 şi 36% în momentul declanşării celui de Al Doilea Război Mondial. Totuşi, slăbiciunile persistă: vulnerabilitatea monetară şi comercială, ameninţarea şomajului, în special în timpul perioadelor de recesiune, menţinerea conflictelor de muncă, îndeosebi înainte de 1932, discrepanţele dintre sectoarele economice şi dintre regiuni şi dificultăţile în armonizarea intereselor patronale cu revendicările muncitoreşti. Însă, în ansamblu, situaţia

era mai bună între 1934 şi 1939 decât a fost în anii '20 sau *a fortiori*[82], în timpul Marii Crize.

Şi sectorul terţiar era în progres, atât în privinţa numărului de locuri de muncă, cât şi în privinţa ponderii în produsul naţional brut. Acest lucru se datora, în primul rând, dezvoltării sectoarelor bancar, comercial, de servicii, transporturilor şi navigaţiei maritime, dar şi avântului luat de activităţile privind timpul liber şi, mai mult chiar, celor legate de serviciile publice: învăţământ, administraţie locală şi centrală, sectorul „social".

În ansamblu, economiile nordice au progresat, s-au modernizat şi au asigurat un nivel relativ satisfăcător de progres social. Totodată, ele s-au apropiat unele de altele creând un fel de model comun, chiar dacă diferenţe au continuat să existe între economiile performante şi echilibrate, ca cele ale Danemarcei, Norvegiei şi, în special, Suediei şi cele mai fragile şi dependente, ale Islandei şi Finlandei.

2. Schimbările sociale. După cum se poate vedea în tabelul de mai jos, creşterea demografică a continuat, în timp ce structura socială pe sectoare reflecta situaţia din economie.

[82] *A fortiori* (în latină, în original) — Cu atât mai mult. Noţiune folosită frecvent în domeniul logicii şi în cel juridic.

Caracteristicile demografice ale Nordului (cifre rotunjite)

	Populaţia totală (în milioane)		Repartizare pe sectoare (în %)					
			Primar		Secundar		Terţiar	
Ţara	*1920*	*1940*	*1920*	*1940*	*1920*	*1940*	*1920*	*1940*
Danemarca	3,3	3,8	50	44	28	31	22	25
Finlanda	3,1	3,7	66,5	54,5	13,5	18	20	27,5
Islanda	0,1	0,12	63	46	12	22	25	32
Norvegia	2,5	3	49	43	25	30	26	27
Suedia	5,9	6,4	41	32	30	36	29	32

În general, populaţia Nordului urcă de la 14,9 milioane de locuitori în 1920, la 17 milioane în 1940, adică o creştere anuală globală de 0,7%. Pentru întreaga perioadă, creşterea a fost, în medie, mai mare în Danemarca (15,2%), în Finlanda (19,3%) şi în Norvegia (20%) decât în Islanda (10%) şi în Suedia (8,5%). În spatele acestor cifre generale, care pot fi considerate satisfăcătoare, se ascund fenomene noi. Mai întâi, emigrarea se opreşte, atât datorită ameliorării condiţiilor de viaţă din Norden, cât şi ca urmare a închiderii ţărilor în care, în mod tradiţional, nordicii emigrau, în primul rând în Statele Unite. Apoi, o scădere importantă a mortalităţii, ca urmare a progreselor în alimentaţie, sanitare şi medicale. În sfârşit, scăderea natalităţii, îndeosebi în Suedia unde acest indice coboară de la 25‰ în 1914 la 15‰ în 1939, fenomen îngrijorător pentru viitor, care avea multiple cauze ce mergeau de la progresul înregistrat de celibat la extinderea metodelor contraceptive şi chiar la o anumită teamă de viitor. Drept urmare au fost iniţiate politici specifice de încurajare a maternităţii, de sprijinire a familiei şi, în special, a copilului, mai ales în Danemarca şi în Suedia.

În privinţa repartizării pe sectoare socio-profesionale, se poate constata că ea reflectă schimbările din economie. Agricultura şi pescuitul foloseau mai puţină mână de lucru: cu o scădere cuprinsă între 6 şi 17%, sau în medie de 10%, ea reprezenta mai puţin de 50% din populaţia activă în 1939, în toate ţările nordice cu excepţia Finlandei. Industria angaja mai mulţi oameni şi, în afară de Islanda şi Finlanda, folosea în jur de o treime din forţa de muncă totală. Însă creşterea ei, rapidă, este concurată de progresul înregistrat în sectorul terţiar, ca urmare a extinderii serviciilor, comerciale şi publice, îndeosebi în anii '30. Însă este demn de remarcat faptul că diminuarea sectorului primar nu se traduce printr-o accelerare a urbanizării: în 1940, mai mult de jumătate dintre norvegieni trăiau la sate sau în mici orăşele. Bucuria de a trăi în natură, menţinerea activităţilor mixte şi costul ridicat al vieţii urbane explică acest fenomen, care putea fi observat mai ales în Finlanda, în Islanda şi în Norvegia. Numai marile oraşe, cu funcţii esenţiale de conducere, atrag uşoara creştere a populaţiei urbane, caracteristică perioadei, îndeosebi Copenhaga, Oslo, Helsinki, Stockholm, Reykjavik, Göteborg şi Bergen.

În privinţa stratificării sociale, ea este marcată de reducerea decalajelor ca urmare a politicii de Välfärdstat. Chiar dacă elitele, în special cele ale banului, continuă să domine, se constată o ameliorare continuă a condiţiei muncitorilor, atât agricoli cât şi industriali, şi o lărgire a clasei de mijloc. Măsurile luate în favoarea femeilor, copiilor şi pensionarilor mergeau şi ele în sensul unui oarecare egalitarism, chiar dacă handicapuri apăsau încă asupra proletarilor urbani şi rurali, marinarilor şi lucrătorilor din păduri, locuitorilor din zonele periferice precum nordul Fino-Scandiei sau Islanda, sau asupra victimelor crizelor,

în special rentieri şi şomeri. Dar, ca regulă generală, sărăcia, boala, insalubritatea şi alcoolismul sunt în regres, mai ales după 1932. De aici s-au născut schimbările din comportamentul colectiv. Chiar dacă violenţa nu a dispărut, în special în conflictele de muncă, ea s-a redus totuşi în faţa creşterii solidarităţii. Aceasta se exprimă, totodată, prin dezvoltarea nenumăratelor asociaţii de toate tipurile, prin avântul cooperativelor, la care sunt afiliaţi între o treime şi jumătate dintre nordici şi prin întărirea sindicatelor, agricole, muncitoreşti sau din sectorul terţiar, care cuprind 20% dintre finlandezi şi peste 50% dintre scandinavi. De asemenea, secularizarea, incontestabilă, nu duce la anomie ci, mai degrabă la înflorirea toleranţei şi la o liniştită liberalizare în obiceiuri.

Acest drum spre progresul colectiv, nu totdeauna uşor, însă urmat cu perseverenţă, a făcut din modelul nordic un veritabil obiect de studiu şi de referinţă, încă din acea epocă, pentru că el părea să fi reuşit să concilieze libertatea, egalitatea şi solidaritatea. Socialul întâlneşte aici culturalul.

3. Noile forme ale culturii. Fără să dispară, pregnanţa Bisericilor oficiale s-a redus: catolicismul pătrunde la nivelul elitelor şi protestantismul disident câştigă teren la clasele de mijloc. Chiar şi luteranismul majoritar se deschide unui *aggiornamento*[83] teologic şi social, precum şi ecumenismului, după cum dovedeşte prima Conferinţă ecumenică reunită la Stockholm, în 1930, din iniţiativa arhiepiscopului Söderblom. Spiritul epocii se îndrepta mai mult spre comunitarism şi acţiunea evanghelică decât spre rigorism doctrinar şi ritualism.

[83] *Aggiornamento* (în italiană, în original) – aducere la zi; în pas cu epoca, actualizare.

În domeniul educativ, opera de democratizare şi de deschidere socială continuă. Reformele învăţământului primar şi mediu, cum au fost cele din Suedia din 1927 şi din Danemarca, în 1937, vizau impulsionarea învăţământului popular. Totodată se dezvoltă, mai mult în beneficiul claselor de mijloc, liceele şi învăţământul superior, acesta din urmă profitând de crearea universităţilor de la Bergen, Aarhus şi Turku. Pe plan lingvistic situaţia este mai complexă. S-au făcut progrese pentru unele limbi minoritare ca inuita din Groenlanda (1934), feringiana (1938) sau lapona din Scandinavia. Din contră, norvegienii continuau dezbaterea în jurul limbilor *nynorsk (landsmal), riksmal (bokmal)* şi a unei noi limbi „comune", *samnorsk.* Iar în Finlanda vorbitorii de suedeză erau chiar supuşi discriminării, în pofida bilingvismului oficial. În schimb, sistemul şcolar participa la difuzarea idealului sportiv, care atrage societatea din Nord, în ansamblul ei: drumeţia, ciclismul, schiul, gimnastica se generalizează, la fel şi sporturile de echipă precum fotbalul, exaltând o nouă cultură a sănătăţii, efortului şi naturii.

Avântului cunoscut de educaţie şi de sportul de masă i-a răspuns dezvoltarea culturii de masă, propagată prin radio, prin cinematograf, prin carte şi prin presă. Consecinţa a fost accelerata ieşire din izolarea socială şi regională şi formarea gusturilor şi practicilor nivelatoare, care depăşeau barierele de clasă. În domeniul creaţiei culturale, bogate şi variate, s-a câştigat, în parte datorită numeroaselor Premii Nobel[84], o reputaţie internaţională,

[84] Din 1918 până în 1939 ţările nordice au obţinut 9 Premii Nobel: două pentru fizică, unul pentru chimie, două pentru medicină şi patru pentru literatură. Suedia şi Danemarca au primit câte trei, Norvegia două şi Finlanda unul.

prin care s-a obţinut o imagine nouă şi favorabilă a Nordului. În ştiinţă, lucrările fizicianului danez N. Bohr[85] şi ale medicilor, tot danezi, J. Fibiger[86] şi A. Krogh[87], au fost completate de nenumărate studii în alte domenii teoretice sau tehnologice, cum ar fi, de exemplu, descoperirile suedeze în domeniile metalurgiei, turbinelor sau electricităţii, studiile şcolii meteorologice de la Bergen sau experienţele agronomice ale finlandezului A. Virtanen[88]. Legăturile stabilite între laboratoare şi industrie, precum şi recunoaşterea oficială din partea statelor i-au asigurat ştiinţei nordice prestigiu, eficienţă şi dezvoltare.

În cadrul literaturii se întâlnesc curenţele intelectuale ale vitalismului sau suprarealismului cu cele ale angajării politice, de stânga ori de dreapta. Se remarcă suedezul P. Lagerkvist[89], norvegienii S. Undset[90] şi K. Hamsun, danezii

---

[85] Niels Bohn (1885–1962) – cel mai cunoscut fizician danez. S-a numărat printre fondatorii fizicii cuantice. A luat Premiul Nobel pentru fizică în 1922. A contribuit la fabricarea primei bombe atomice.

[86] Johannes Fibiger (1867–1928) – profesor şi cercetător danez în domeniul medical. A realizat importante cercetări cu privire la tumorile canceroase. În 1926 a primit Premiul Nobel pentru medicină.

[87] August Krogh (1874–1949) – fiziolog danez. A realizat importante cercetări în domeniul mecanismelor respiraţiei şi al funcţiilor vaselor capilare. Premiul Nobel pentru fiziologie (şi medicină) în 1920.

[88] Artturi Ilmari Virtanen (1895–1973) – biochimist finlandez. A fost profesor de biochimie la Universitatea din Helsinki (1939–1948) şi director al Institutului de Cercetări Biochimice (din 1931). În 1945 a fost distins cu Premiul Nobel pentru chimie.

[89] Pär Lagerkvist (1891–1974) – scriitor suedez. Critica literară suedeză i-a recunoscut succesul târziu, când a publicat romanul *Piticul*, 1944. Recunoaşterea internaţională a venit cu romanul *Barabas*, 1950; au urmat *Sibila*, 1956, *Moartea lui Ahasverus*, 1960, *Pelerin pe mare*, 1962 şi *Pământul sfânt*, 1964.

[90] Sigrid Undset (1882–1949) – scriitoare norvegiană. Capodopera ei este trilogia *Kristin Lavronsdatter*, 1920–1922. A primit Premiul Nobel pentru literatură, în 1928.

K. Blixen[91], M.A. Nexø şi K. Munk[92], finlandezii F. Sillanpää[93] şi V. Linnankoski[94] şi islandezii H. Laxness[95] şi S. Steinarr[96]. Arta nu este nici ea mai puţin vestită, fie că este cazul muzicii, cu danezul C. Nielsen[97] şi finlandezul Sibelius, al arhitecturii, prin suedezii R. Ostberg[98] şi

---

[91] Karen Dinesen, baroneasă Blixen-Finecke (1885–1962) – scriitoare daneză. Cărţile ei sunt semnate Karen Blixen, sau, cu pseudonim, Isaac Dinesen. Este cunoscută, mai ales, pentru: *Şapte povestiri gotice,* 1934 şi *Povestiri de iarnă,* 1942. Lunga ei experienţă din Africa (Kenya), unde a condus o plantaţie de cafea, este relatată în lucrarea autobiografică *Din inima Africii,* 1937, ecranizată în anul 1985.

[92] Kaj Munk (1898–1944) – dramaturg, pastor şi patriot danez, executat de naziști. Piesele de teatru care l-au consacrat sunt: *Un idealist,* 1928; *Cuvântul,* 1932; *El este în creuzet,* 1938; *Înainte de Cannae,* 1943. Temele operei sale sunt credinţa şi ostilitatea faţă de dictatură.

[93] Frans Eemil Sillampää (1888–1964) – cel mai mare scriitor finlandez din secolul al XX-lea, laureat al Premiului Nobel pentru literatură în anul 1939. Din romanele sale se remarcă: *Soarele vieţii,* 1916; *Sfânta mizerie,* 1919 şi *Silja, sau o soartă zbuciumată,* 1931.

[94] Vihtori Peltonen Linnankoski (1869–1913) – scriitor finlandez. Cea mai importantă operă a lui este romanul *Cântecul florii roşii ca sângele,* 1905. În 1909 a scris *Evadaţii,* iar în 1911 dramele biblice *Samson şi Dalila* şi *Fiica lui Jafte.*

[95] Halldor Kiljan Gudjonsson Laxness (1902–1998) – cel mai cunoscut scriitor islandez din secolul al XX-lea. Din opera lui fac parte: *Oameni independenţi: saga eroică,* 2 vol. (1934–1935), trilogia *Clopotul din Islanda* (1943–1946) şi *Staţiunea atomică* (1948). Premiul Nobel pentru literatură în 1955.

[96] Steinn Steinarr (1908–1958) – poet islandez. A fost precursor al folosirii versului liber în ţara sa şi printre primii islandezi care şi-a câştigat existenţa din opera literară. Din opera sa amintim: *Timpul şi apa,* 1948.

[97] Carl Nielsen (1865–1931) – violonist, dirijor şi compozitor danez. A compus şase simfonii (din 1892 până în 1925), operele *Saul şi David,* 1901 şi *Mascarada,* 1906; concerte pentru vioară, 1911; flaut, 1927 şi clarinet, 1928 şi lucrări pentru pian.

[98] Ragnar Ostberg (1866–1945) – arhitect suedez. A construit Primăria din Stockholm (1911–1923) şi clădirea Direcţiei Naţionale a Brevetelor şi Invenţiilor (1921) şi a făcut planurile pentru sistematizarea centrului capitalei suedeze.

C. Milles[99] sau prin şcoala finlandeză a lui A. Aalto[100] şi E. Saarinen[101], al picturii cu norvegianul E. Munch şi danezul V. Lundstrom[102] sau al sculpturii, prin norvegianul G. Vigeland[103] şi finlandezul W. Aaltonen[104]. Marile programe edilitare în materie culturală şi de urbanism favorizează impunerea unui stil nordic, în acelaşi timp modernist şi legat de rădăcinile naţionale, care-i seduce pe mulţi, departe dincolo de frontierele regiunii Norden. Acelaşi

[99] Carl Milles (1875–1955). Nu a fost arhitect, ci sculptor. Elev al lui Rodin la Paris (1897–1904) şi apoi profesor la Academia de Arte Frumoase din Stockholm (1920–1931). În 1931 a plecat în SUA, iar în 1945 devine cetăţean american. Opera sa cuprinde portrete istorice (Gustav Vasa), lucrări monumentale şi fântâni.

[100] Alvar Aalto (1898–1976) – arhitect finlandez. Printre lucrările sale sunt: teatrul din Jyväskylä (1923–1925), teatrul şi clădirea Societăţii pentru Agricultură din Turku (1927–1928), sanatoriul din Paimio (1929–1933), pavilionul Finlandei la Expoziţia Internaţională de la Paris (1937) şi de la New York (1939).

[101] Există doi mari arhitecţi finlandezi cu numele Saarinen. Eliel Saarinen (1873–1950) a construit pavilionul Finlandei la Expoziţia Internaţională de la Paris (1900), Muzeul Naţional din Helsinki (1902) şi gara din capitala finlandeză (1904–1914). Fiul lui, Eero Saarinen (1910–1961): a realizat ansamblul arhitectonic al firmei „General Motors" din Detroit (1942), supranumit „Versailles american" sau „una din cele şapte minuni ale arhitecturii americane"; apoi uzinele IBM din Rochester şi Centrul de Cercetări IBM din Yorktown Heights sau Ingalls Rink de la Universitatea Yale.

[102] Vilhelm Lundstrom (1893–1950) – pictor danez. A introdus în Danemarca tehnici noi: colajul, montajul şi pictura nonfiguativă, în 1917–1918.

[103] Gustav Vigeland (1869–1943) – sculptor norvegian. Gloria şi-o datorează splendidei sale realizări care este Frogner Park din Oslo, cel mai vizitat loc din capitala Norvegiei. În acest parc, Vigeland a instalat 192 de sculpturi (cu 600 figuri) între care domină tripticul: *Roata vieţii, Monolitul* şi *Fântâna.*

[104] Wainö Aaltonen (1894–1966) – sculptor finlandez. La început pictor, Aaltonen devine apoi cel mai cunoscut sculptor finlandez. Un muzeu îi este consacrat în oraşul Turku. O valoroasă operă este statuia atletului finlandez Paavo Nurmi din faţa stadionului olimpic din Helsinki. În SUA, a construit în 1938 monumentul comemorativ pentru împlinirea a 300 de ani de la prima aşezare stabilă finlandeză în Delaware.

lucru se poate spune despre cinematograf, cu realizări ca cele ale lui C. Dreyer[105], suedez care lucrează în Danemarca, sau ale norvegianului H. Schwenzen şi ale suedezilor M. Stiller[106] şi V. Sjöström[107], fără a uita celebrii actori, precum G. Garbo.

Participând la schimbarea socială şi la dezbaterea ideologică, cultura face parte, întru totul, din modelul nordic. Ea nu va lipsi nici din lupta care s-a angajat în anii 1939–1940.

[105] Carl Thodor Dreyer (1889–1968) – celebru regizor danez. La început ziarist şi scenarist, el a realizat în 1920 primul său film, *Preşedintele.* A regizat apoi cel dintâi film de prim planuri, *Pasiunea Ioanei d'Arc,* 1928, turnat în Franţa. Tot acolo se produce filmul *Vampir,* considerat cel mai reuşit, din punct de vedere artistic, *horror.* În 1956 realizează filmul *Ordet,* după piesa lui Raj·Munk, iar în 1964, ultimul său film, *Gertrud.*

[106] Mauritz Stiller (1883–1928) – important regizor suedez din perioada filmului mut. S-a născut la Helsinki şi a fost întâi actor. În 1912 regizează primele sale filme: *Mama şi fiica,* apoi *Măştile negre.* În 1919 realizează capodopera creaţiei sale: *Comoara lui Arne,* iar prin *Legenda lui Gösta Berling* (1924) este făcută celebră Greta Garbo. La sfârşitul carierei a regizat câteva filme la Hollywood: *Confesiuni* şi *Hotel Imperial,* în 1927.

[107] Victor Sjöström (1879–1960) – regizor suedez. A fost întâi actor; a continuat să joace şi în filmele pe care le-a regizat. Din bogata lui producţie amintim: *Visul* (după Zola, în 1913), *Terje Vigen* (după Ibsen, 1916), *Trăsura–fantomă* (1921) — prima capodoperă a cinematografiei suedeze. Din 1923 produce la Hollywood filme importante ca: *Lacrimile clovnului,* 1924, *Vântul,* 1928 sau *Femeia divină,* 1928, cu Greta Garbo. A fost singurul regizor suedez care a avut o mare influenţă asupra filmului american.

CAPITOLUL IV
AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (1939–1945)

I. Aspecte generale

Al doilea conflict mondial a afectat profund Europa de Nord, atât prin desfăşurarea lui cât şi prin consecinţele sale. Însă experienţele trăite în timpul războiului, de multe ori traumatice, au fost foarte diferite de la ţară la ţară: lupte, aproape fără întrerupere, întâi cu URSS, apoi împotriva celui de-al III-lea Reich în cazul Finlandei, ocupaţie nazistă de lungă durată în Norvegia şi Danemarca, neutralitate apărată prin manevre în cazul Suediei, instituirea controlului anglo-saxon în Islanda şi în insulele daneze din Atlantic. În consecinţă, atunci când Norden şi-a recâştigat independenţa şi identitatea, în 1945, existau acolo statute foarte diferite: de învingător pentru Norvegia, de aliat pentru Danemarca, de semiînvins pentru Finlanda, de neutru „raliat" pentru Suedia şi de stat definitiv suveran şi neutru pentru Islanda. Totuşi, chiar dacă atragerea Nordului în război poate părea, judecând *a posteriori,* inevitabilă, se poate constata că toate precauţiile pentru menţinerea păcii au fost luate: acordul de neagresiune sovieto-finlandez din 1932, întărirea solidarităţii neutrilor din Grupul de la Oslo (1935-1939), respingerea garanţiilor oferite de franco-britanici, considerate prea „riscante" şi încheierea unui pact de neagresiune cu Germania, pentru Danemarca (martie-mai 1939), proiectul de acord fino-suedez asupra insulelor Aland (1938–1939) şi, în sfârşit, succesivele declaraţii de neutralitate din septembrie 1939, reafirmate, solemn şi

colectiv, în cadrul întâlnirii celor patru şefi ai statelor nordice, de la Stockholm din 19 octombrie 1939.

De fapt, Nordul a fost aruncat în război atât de miza geostrategică pe care o reprezenta cât şi de raportul forţelor ideologice care se ciocneau la frontierele sale. Aceiaşi au fost factorii care au condiţionat întoarcerea la pace. Însă, între aceste două evenimente, trei etape au caracterizat anii 1939-1945: înfrângerea, rezistenţa şi eliberarea.

II. Nordul în faţa victoriei totalitare (1939–1940)

URSS a fost cea care a profitat prima de evenimentele din vara anului 1939 pentru a modifica, în avantajul ei, situaţia din Europa de Nord. Profitând de situaţia ei de neutralitate în războiul dintre germani şi puterile occidentale, care a fost declarat la 3 septembrie 1939, şi de pactul cu Hitler care-i oferise, din octombrie, controlul asupra unei mari părţi din Polonia şi asupra celor trei state baltice care vor fi anexate în august 1940, ea a încercat să-şi restabilească influenţa tradiţională în Baltica, plasând Finlanda în orbita dominaţiei sale. La 12 octombrie 1939, Moscova a cerut, deci, reluarea tratativelor secrete începute din aprilie 1938 cu Helsinki şi pretindea ca în schimbul concesiunilor teritoriale în Karelia şi a remilitarizării insulelor Aland, să i se închirieze peninsula Hanko, pentru a instala acolo o bază navală, şi să i se cedeze mai multe insule din Golful Finic, o parte din istmul Viborg şi o regiune pe ţărmul arctic, în apropiere de Murmansk. Cu toate că delegaţia finlandeză, condusă de J. Paasikivi şi de V. Tanner, susţinută şi de Mannerheim, înclina pentru negocieri, de teama unui război cu urmări şi

mai dăunătoare, guvernul finlandez, fără să consulte Dieta şi opinia publică, a refuzat orice compromis, pentru că avea încredere în neutralitatea şi în solidaritatea nordică şi considera că Moscova nu face decât o simplă încercare de intimidare. Însă, un incident de frontieră produs pe 26 noiembrie i-a servit URSS drept pretext pentru a denunţa, pe 29, acordul din 1932, iar pe 30 noiembrie a pornit la atac. Contrar aşteptărilor lui Stalin, rezistenţa finlandeză s-a dovedit puternică şi solidă: linia fortificată Mannerheim, care traversa istmul Kareliei, a rezistat şi, chiar dacă finlandezii au fost obligaţi să evacueze oraşul Petsamo, ei i-au provocat Armatei Roşii două înfrângeri grele, pe malurile lacului Ladoga şi pe frontiera orientală. Finlanda era susţinută de opinia publică internaţională şi de Societatea Naţiunilor, care a exclus, în decembrie, URSS din rândurile sale, şi încurajată de sosirea celor 9 600 de voluntari nordici — dintre care 8 000 de suedezi — şi de ajutorul, în arme şi fonduri, venit din toată Europa şi chiar din Japonia şi Statele Unite, afirmându-se ca o campioană a dreptului împotriva agresiunii şi a libertăţii împotriva bolşevismului. Însă, chiar dacă Moscova nu a reuşit nici să înfrângă dispozitivul militar finlandez şi nici, cu atât mai mult, să impună un guvern prosovietic unei ţări ferm unite, în susţinerea guvernului Ryti, pentru apărarea independenţei, sprijinul oficial, din exterior, nu a sosit. În pofida unei discrete simpatii, Reichul a rămas loial faţă de aliatul său sovietic, iar democraţiile occidentale, contrar promisiunilor făcute, ezitau, iar când s-au decis în sfârşit, la 5 februarie 1940, să lanseze o operaţiune militară de susţinere, finlandezii începuseră deja tratativele cu sovieticii. Trebuie subliniat totuşi că aparenta laşitate a democraţiilor se datora, în mare măsură, opoziţiei statelor scandinave faţă de orice măsuri care, punând în joc

teritoriul şi neutralitatea lor, le-ar fi slăbit securitatea. Nordicii se temeau, într-adevăr, că o intervenţie Aliată ar fi provocat riposta sovietică pe teritoriul lor, dar se îngrijorau şi mai mult că o astfel de operaţiune ar fi urmărit, în realitate, controlarea „drumului fierului" de la Narvik la Luleå, de vreme ce franco-britanicii nu făceau un secret din dorinţa lor de a-l stăpâni, situaţie care ar fi provocat intervenţia imediată a Berlinului, principalul beneficiar al fierului suedez. Această opoziţie scandinavă, justificată prin apărarea intereselor vitale, i-a izolat complet pe finlandezi: supusă unor atacuri furibunde, linia Mannerheim a fost străpunsă pe 14 februarie 1940, iar noul front din jurul oraşului Viborg era foarte fragil. Deşi forţele lor militare erau încă în stare să reziste, Mannerheim şi guvernul finlandez au decis, pe 7 martie, să negocieze şi au semnat, pe 12 martie, tratatul de la Moscova. În ciuda eroismului dovedit, „războiul din iarnă" a costat scump Finlanda: nu numai că a înregistrat 25 000 de morţi şi 45 000 de răniţi — adică o treime din efectivele angajate în luptă — dar a fost obligată să cedeze insulele din golf, istmul Kareliei şi întreg teritoriul din jurul lacului Ladoga, districtul Salla pe frontiera orientală şi teritoriul din zona Petsamo şi, în sfârşit, să accepte închirierea peninsulei Hanko. Dacă sovieticii nu au mai pretins instalarea unui guvern subordonat Moscovei, ei nici n-au mai oferit, evident, compensaţiile promise în 1939. Mai rău decât atât, sovieticii au impus plecarea imediată a tuturor finlandezilor care locuiau în teritoriile pierdute, adică 400 000 de persoane sau 12% din populaţia ţării şi au capturat o bogată pradă economică: portul Viborg şi pescăriile sale, rezervele de lemn din Karelia finlandeză şi 10% din industria metalurgică, chimică şi textilă a Finlandei. În plus, tratatul le interzicea finlandezilor să

încheie cu un stat terţ vreun acord care să fie ostil Moscovei, spulberând speranţele puse de Helsinki în realizarea, în ciuda resentimentelor, unui proiect de alianţă cu scandinavii (19 martie). Este adevărat că fiind în continuare neliniştite pentru securitatea lor, capitalele nordice erau rezervate. Abandonată de democraţiile occidentale şi de nordici, supravegheată de URSS, Finlanda nu avea altă speranţă de revanşă decât Germania, cu care au fost stabilite legături militare şi economice începând din aprilie 1940. Însă orice schimbare într-o Baltică supusă puterilor totalitare depindea de ruperea pactului germano-sovietic: în 1940 nimic nu era încă posibil.

Abia încheiat în Finlanda, războiul s-a reaprins în Scandinavia. Aşa cum se temuseră nordicii, el avea drept miză poziţia strategică a ţărmurilor daneze şi norvegiene şi minereul de fier suedez. În faţa proiectelor Aliaţilor, care prevedeau minarea apelor norvegiene şi ocuparea unui număr de porturi şi aeroporturi pe coastă, în special Bergen, Trondheim şi Narvik, Hitler, dorind să controleze resursele miniere indispensabile pentru industria Reichului şi să dispună, în acelaşi timp, de strâmtorile daneze şi de ţărmurile Mării Nordului pentru a ameninţa mai eficient Marea Britanie, a decis să ocupe prin surprindere Danemarca şi Norvegia. Amânată o vreme, operaţiunea Weserübung a început pe 8 aprilie, zi prevăzută de britanici pentru primele lansări de mine maritime. Pe 9, Danemarca, invadată de pe uscat şi de pe mare, ameninţată din aer, a capitulat după o scurtă apărare: lipsită de apărare naturală şi chiar dacă dispunea de o armată de 20 000 de oameni, ţara nu putea avea nici o speranţă să-i poată opri pe cei 38 000 de soldaţi ai forţelor blindate germane, sprijiniţi de Luftwaffe şi de o puternică flotă de război. Acceptarea rapidă a

ultimatumului nazist le-a permis totuşi danezilor să limiteze consecinţele politice ale invaziei. Într-adevăr, pretextând că nu au intervenit decât pentru a proteja Danemarca de o debarcare franco-britanică şi invocând atitudinea binevoitoare arătată de Copenhaga — simbolizată de pactul de neagresiune din 31 mai 1939 — Reichul s-a mulţumit să impună nu anexiunea ci un protectorat: deşi ocupată, Danemarca îşi păstra, cel puţin formal, statutul de neutralitate şi rămânea sub autoritatea nominală a regelui şi a guvernului naţional.

Dispunând de acum de punctele de sprijin maritime şi aeriene din Iutlanda şi de controlul strâmtorilor daneze, Reichul a lansat asaltul asupra Norvegiei. Pe 9 aprilie, Oslo este ocupat şi germanii instalează acolo imediat un guvern aflat în serviciul lor sub conducerea liderului pronazist Quisling. Însă regele, guvernul şi parlamentul norvegiene, care au reuşit să fugă din capitală, au respins această înfeudare şi au acceptat sprijinul franco-britanic, cu toate că numai cu câteva ore mai devreme condamnaseră minarea de către aceştia a apelor norvegiene de la Narvik. Deci, Norvegia nu mai era neutră şi timp de două luni va purta, cu ajutorul forţelor Aliate, lupte grele. În faţa celor şase divizii germane, susţinute de 1 200 de avioane şi de importante unităţi de sprijin care au pus rapid stăpânire pe sudul ţării, luptele se concentrează, înainte de toate, în munţi şi în zona nordică, unde se aflau cei circa 7 000 de soldaţi norvegieni, care vor opune o rezistenţă îndârjită, chiar dacă nu aveau nici efective nici echipament suficiente. La rândul lor, Aliaţii vor lansa trei operaţiuni: prima, pe 12 aprilie, avea drept obiectiv Narvik şi pornea din insulele Lofoten, iar celelalte două s-au încheiat cu debarcările din porturile Andalsnes şi Namsos, cu scopul de a proteja oraşul Trondheim. Aceste două

expediţii din urmă s-au dovedit, foarte repede, eşecuri şi chiar dacă Narvikul a fost în cele din urmă capturat, cu greu, pe 28 mai, Aliaţii, care erau încercuiţi şi, în plus, descurajaţi de dezastrele provocate de ofensiva germană din Olanda, Belgia şi Franţa, au hotărât să evacueze oraşul, pe 10 iunie. La acea dată Norvegia era controlată de nazişti, sub conducerea Reichskommissar-ului J. Terboven. Totuşi, faptul că regele şi guvernul norvegian s-au refugiat în Anglia (9 iunie), unde se aflau deja câteva unităţi militare, aurul Băncii centrale şi, foarte important, 80% din flota comercială — adică 5 milioane de tone, din care jumătate a fost închiriată Marii Britanii din noiembrie 1939 — garantau, încă de la început, naşterea unei rezistenţe norvegiene autentice şi eficiente. Însă în vara lui 1940, când frontul din Vest era străpuns şi când se desfăşura Bătălia Angliei, destinul naţional al Norvegiei părea serios compromis.

În alte părţi din Norden, războiul nu a avut nici aceleaşi caracteristici, nici aceleaşi efecte. Suedia, informată urgent de Berlin că ofensiva din Scandinavia nu o vizează şi pe ea, şi-a reafirmat, cu toate acestea, hotărârea de a rezista prin forţă oricărei încercări de invazie şi a sfârşit prin a mobiliza, în secret, aproape 400 000 de oameni în acest scop. În contrast cu acest fapt, ea a trebuit să accepte, sub presiune nazistă, traversarea teritoriului ei de trenurile cu soldaţi germani „aflaţi în permisie" — de fapt trupe însărcinate cu ocuparea Norvegiei şi echipamentul lor — şi să suporte, drept represalii, reproşurile Londrei şi un blocus britanic asupra portului Göteborg. Însă, fiind ruptă de un Occident aflat el însuşi în derută, Suedia ştia că independenţa ei depindea, înainte de toate, de raporturile stabilite cu Germania: practicând o neutralitate selectivă şi, îndeosebi, continuând să-i

furnizeze Reichului minereul de fier, ea îşi asigura, dintr-o lovitură, propria imunitate. Cu toate acestea, securitatea ei, fragilă, rămânea legată de orice schimbare geostrategică, regională sau mondială. Pentru insulele daneze din Atlantic situaţia era însă complet diferită. Din 12 aprilie 1940, britanicii au instalat, în pofida protestului formal al autorităţilor, o garnizoană în Feroe. La 10 mai, cu toate că au întâmpinat reproşurile Althing-ului, şi-au extins controlul şi în Islanda. În sfârşit, în Groenlanda, danezii, ajutaţi de Aliaţi, au reuşit că elimine comandourile naziste care încercau să pună mâna pe staţiile meteorologice, indispensabile apărării din întreg Atlanticul de Nord. Trebuie deci să fie subliniat caracterul specific al prezenţei Aliate pe pământurile daneze: nu era vorba nici de ocupaţie şi nici, cu atât mai puţin, de anexiune ci, pur şi simplu de protejarea populaţiei lipsite de apărare, aflate la discreţia raidurilor naziste şi de păstrarea unui spaţiu oceanic vital pentru supravieţuirea singurului stat care lupta încă împotriva Axei: Regatul Unit al Marii Britanii. Astfel, chiar dacă rezistenţa britanică din vara anului 1940 menţinea o speranţă pentru democraţie, în viitor, speranţa era mică şi Norden, în focul luptelor din noiembrie 1939 până în iunie 1940, aflase deja că libertatea lui depinde atât de eforturile proprii cât şi de jocul marilor puteri. Până atunci, acest joc se desfăşurase în favoarea statelor totalitare, încă aliate: însă aşa va fi mereu, oare? Pentru a pregăti viitorul, popoarele din Nord nu aveau decât o alegere: „rezistenţa".

III. „Rezistenţa" Nordului (1940–1944)

Pentru a înţelege formele şi efectele acestei rezistenţe trebuie să se ţină cont de trei factori. Mai întâi, statutul ţărilor la

care se referă: ocupaţie (Danemarca, Norvegia), independenţă relativă (Suedia, Finlanda), libertate condiţionată (Islanda). Apoi, obiectivele lor: recâştigarea independenţei pentru statele ocupate, apărarea păcii pentru Suedia, revanşă pentru Finlanda, securitate şi emancipare pentru Islanda. În sfârşit, cronologia conflictului mondial marcată, succesiv, prin atacul nazist împotriva URSS în iunie 1941, intrarea Statelor Unite în război în decembrie 1941şi, începând din 1943, răsturnarea definitivă a conjuncturii militare în detrimentul Axei şi în avantajul Aliaţilor. De aici, cele patru tipuri de „rezistenţă" pentru statele nordice: lupta „naţională", cu sprijinul Aliaţilor, pentru Danemarca şi Norvegia, neutralitatea, armată şi evolutivă, pentru Suedia, „războiul continuat" antisovietic pentru Finlanda şi asocierea la efortul de război aliat pentru Islanda.

În ciuda apartenenţei lor la rasele germanice „superioare" şi a locului relativ favorabil care le era rezervat în Noua Europă, ţările ocupate au fost supuse unui apăsător jug nazist, în special Norvegia. Aşa se explică rezistenţa dezvoltată treptat, dar hotărâtă şi sprijinită de majoritatea populaţiei, până la eliberarea din 1945.

La început, Danemarca a fost silită să „beneficieze" de statutul de „protectorat model": în schimbul politicii de „neutralitate binevoitoare" şi a contribuţiei economice la Noua Ordine, constând în special în livrări de produse din carne şi lapte, ţara va fi tratată echitabil şi va putea să-şi păstreze autonomia. Aceasta din urmă va fi, totuşi, repede limitată: în octombrie 1940, naziştii au impus excluderea antinaziştilor din Consiliul de Miniştri, începând cu liderul conservator J. C. Möller, au susţinut partidul fascist al lui F. Clausen, activ în Schleswigul de Nord şi în zonele rurale şi i-au obligat pe danezi, în noiembrie 1941, să semneze pactul anti-Komintern şi să interzică Partidul Comunist. Ulterior ei au pus control asupra bazelor militare daneze, au impus cenzura, au făcut rechiziţii şi au obligat guvernul să lupte împotriva mişcărilor de rezistenţă. Datorită creşterii poverii tutelei Reichului, autorităţile daneze au început să se organizeze. Unite în jurul regelui, cele patru mari

partide — Venstre, radicalii, social-democraţii şi conservatorii — au format un bloc în cadrul guvernului de uniune naţională condus de T. Stauning, până la moartea sa în 1942, apoi de V. Buhl şi, în sfârşit, de E. Scavenius până în august 1943. Constrânşi prin forţă să colaboreze cu naziştii, guvernanţii caută o cale între cedare şi opoziţie. Neutralitatea, apărată de Scavenius din 1940, devine mai puţin binevoitoare: Danemarca obţine concesia ca adeziunea ei la pactul anti-Komintern să n-o oblige, totuşi, la nici o acţiune militară în afara teritoriului naţional şi, dacă erau oricum siliţi să-i combată pe comunişti, primii şi cei mai activi agenţi ai rezistenţei interne, guvernanţii îşi restrâng măsurile de reprimare faţă de dezvoltarea presei clandestine, faţă de grevele şi manifestaţiile antinaziste. Alegerile din 9 aprilie 1943 le confirmă sprijinul populaţiei: cele patru partide ale coaliţiei obţin, împreună, 95% din voturi, în timp ce sprijinitorii lui T. Clausen nu culeg decât 43 000 din cele 2 000 000 de voturi pe plan naţional. Totuşi, creşterea rezistenţei externe va antrena şi pentru Danemarca o schimbare de atitudine. Începând din 1941, Consiliul danez, instalat la Londra, organizează o puternică propagandă antinazistă, transmisă prin BBC, lansează numeroase acţiuni de sabotaj cu sprijinul mişcărilor clandestine interne şi al „Special Operations Executive" englez şi, sub conducerea lui J.C. Möller devine, începând din aprilie 1942, simbolul refuzului ocupaţiei şi al colaborării cu naziştii. Puşi în faţa acestei ameninţări şi înfuriaţi de o violentă campanie de greve şi sabotaje, naziştii au încercat să oblige guvernul danez să reacţioneze cu forţă. Conştiente că este în joc legitimitatea lor, autorităţile au refuzat. Drept urmare, la 29 august 1943, germanii au proclamat starea de urgenţă şi au desfiinţat protectoratul. Regele, căruia i se impusese reşedinţă forţată, a respins demisia guvernului care a fost, în consecinţă, dizolvat de germani, ca de altfel şi parlamentul. De acum înainte Danemarca nu mai era condusă decât de administraţia superioară, controlată riguros de comandamentul german. Prin faptul că le-a dat germanilor depline puteri efective, lovitura de stat din 29 august, care a suprimat

autonomia şi neutralitatea ţării, i-a oferit Danemarcei posibilitatea de a se alătura taberei aliate: în aceeaşi zi, Consiliul danez s-a proclamat Consiliu de Eliberare şi a luat conducerea luptei. Rezistenţa a devenit atunci generală. Dacă armata, atacată de naziştii în propriile cazărmi, a fost silită să predea armele, flota, din contră, preferă să se sabordeze sau să fugă în Suedia unde, în total, aproape 11 000 de danezi au reuşit să se refugieze. Razia împotriva evreilor de la 1 octombrie 1943 se soldează cu un eşec pentru ocupant: datorită complicităţii populaţiei marea majoritate a celor 7 000 de evrei danezi este evacuată clandestin în Suedia. Cu toate că brutalitatea naziştilor şi a susţinătorilor lor fanatici creştea, în special cea arătată de Schalburg-Korps, mişcarea de opoziţie se dezvolta şi se radicaliza sub îndrumarea Consiliului de Eliberare, instalat în secret la Copenhaga, din septembrie 1943. Între 30 iunie şi 15 iulie 1944, o grevă generală a paralizat ţara, dovedind hotărârea tot mai amplă şi mai fermă a populaţiei. La începutul lui 1945 se pregătea o insurecţie generală: eliberarea era aproape.

În Norvegia, chiar condiţiile în care a fost înfrântă ţara au pregătit un regim de ocupaţie mai brutal decât în Danemarca. După ce i-a smuls Storting-ului declaraţia de suspendare a monarhiei şi a încercat să-i impună un guvern Quisling, Reichskommissar-ul J. Terboven a numit direct membrii executivului, pe care l-a plasat sub ordinele autorităţilor naziste. Cu toate că partidul său, Nasjonal Samling sau NS, era singurul autorizat să funcţioneze şi primise largi prerogative, Quisling se lovea de rezistenţa forţelor sociale — Biserică, sindicate, corp profesoral, Curtea Supremă — şi de cea a populaţiei: NS, detestat, nu era susţinut nici de 5% din electorat. Numit, în februarie 1942, ministru-preşedinte al unui guvern marionetă, Quisling nu a putut obţine nici constituirea unui Parlament al Corporaţiilor, nici măcar o urmă de legitimitate. Tocmai de aceea represiunea este violentă: 35 000 de norvegieni — aproape 2% din populaţia adultă — sunt în închisori, între care o mare parte dintre profesori, studenţi şi membrii comunităţii evreieşti din

ţară. La aceste detenţii, uneori urmate de tortúri, execuţii sau deportări, se adăugau jafurile ocupantului care înţelegea să utilizeze resursele agricole, industriale şi umane ale ţării în beneficiul Reichului. Totuşi, rezistenţa locuitorilor şi acţiunile Aliaţilor îngreunau acest jaf sistematic: participanţi la munca obligatorie nu au fost decât 300 când se aştepta să fie 70 000, rechiziţiile de peşte sunt reduse la jumătate în urma acţiunii Aliaţilor de-a lungul coastelor, uzinele electrometalurgice nu furnizează decât 18 000 de tone de aluminiu când se cereau 240 000, iar centrele de cercetare au fost sabotate sau distruse, cum s-a întâmplat cu instalaţiile care produceau apă grea de la Rjukan, în 1943–1944, acest produs fiind indispensabil pentru fabricarea armei atomice. Ca şi în Danemarca, şi chiar mai mult, minarea căilor ferate şi a construcţiilor strategice sau torpilarea navelor de război şi de transport reduceau potenţialul economic aflat la dispoziţia ocupantului, neutralizând spaţiul terestru şi maritim al unei ţări care devenise, din vara lui 1941, unul dintre punctele nevralgice ale războiului mondial pentru că le permitea, pe de o parte, naziştilor să intervină în Finlanda, iar pe de altă parte, Aliaţilor să controleze drumul convoaielor spre portul sovietic Murmansk. Rezistenţa norvegiană nu era numai opera populaţiei civile. Ea se datora şi contingentelor de soldaţi care mergeau să facă instrucţie, în secret, în taberele instalate în Suedia: se estimează între 30 şi 50 000 numărul combatanţilor din armata clandestină. Însă această rezistenţă internă n-ar fi reuşit să fie atât de eficientă dacă n-ar fi fost sprijinită de rezistenţa externă. Regrupate în jurul regelui şi guvernului, care se aflau în exil la Londra, susţinută de SOE englez, forţele norvegiene disponibile au participat eficient la efortul de război. Flota şi trupele terestre au participat la acţiuni pe aproape toate fronturile, din Mediterană, din Arctica, din Europa Occidentală, flota comercială fiind angajată în convoaie, în special în Atlantic, în timp ce resursele umane şi financiare erau folosite pentru propagandă, în sprijinul acţiunilor organizate de ramura militară a rezistenţei — numită „Milorg" — sau pentru a susţine nevoile populaţiei norvegiene. Chiar dacă

înfrângerea nazistă nu mai putea fi pusă la îndoială din 1943, Norvegia rămânea în centrul confruntărilor. Situaţia a devenit şi mai gravă la sfârşitul lui 1944 şi începutul lui 1945 datorită replierii trupelor Wehrmachtului, alungate din Finlanda care au devastat întreaga regiune Finnmark. Victoria, care se întrevedea, va fi plătită cu un preţ foarte ridicat.

Dacă în Norvegia şi în Danemarca războiul se asemăna cu o luptă naţională pentru recâştigarea libertăţii şi independenţei, în Suedia el a luat forma unei mobilizări permanente pentru salvgardarea securităţii şi păcii. Afirmat de către al treilea guvern Hansson la 13 decembrie 1939, la două zile după lărgirea sa cu reprezentanţii partidelor liberal şi conservator, acest obiectiv a fost menţinut cu consecvenţă pe toată durata conflictului. Nu fără dificultăţi, de altfel, pentru că ţara trebuia să se adapteze în permanenţă la un mediu în egală măsură ostil şi schimbător. De aici au rezultat cele două linii conducătoare în politica guvernului. Mai întâi, organizarea apărării ţării: constituirea forţelor armate de 400 000 de oameni, datorită unei legi din 1941 care prelungea serviciul militar până la cincisprezece luni, introducerea cenzurii şi raţionalizării — cu excepţia laptelui —, îngheţarea preţurilor, a salariilor şi chiriilor (1942), creşterea fiscalităţii şi întărirea dirijismului economic. Apoi, adoptarea unei strategii de neutralitate selectivă faţă de beligeranţi. Din 1939 până în 1942, aceasta a fost mai favorabilă Reichului şi, după iunie 1941, aliatului său finlandez. Berlinului i s-a permis astfel să folosească reţeaua de căi ferate suedeze pentru tranzitul trupelor sale şi echipamentului lor spre Norvegia (1940), apoi spre Finlanda (1941–1942) şi, mai important, i se asigura primirea a circa 10 milioane de tone de fier suedez, adică aproape 50% din producţie. Dar, pentru a primi în continuare indispensabilele livrări alimentare, în special americane, şi pentru a menaja opinia publică anglo-saxonă, Suedia a acceptat, din 1941, să închirieze Aliaţilor jumătate din flota ei comercială. Începând din 1942–1943, când începe să se contureze înfrângerea nazistă şi cresc presiunile aliate, Suedia îşi schimbă atitudinea. Tranzitul feroviar german este mai întâi

redus şi apoi oprit (august 1943), în timp ce exporturile de minereu de fier scad până la 7,5 milioane de tone, începând din iunie 1943. Vânzările de rulmenţi cu bile au scăzut la jumătate şi exporturile globale destinate Reichului au fost reduse cu 30% în valoare. Dar, deşi a făcut aceste concesii Aliaţilor, Suedia se străduia să nu rănească orgoliul Germaniei, având nevoie de importuri de cărbune de acolo şi temându-se, dacă nu de o invazie, cel puţin un atac asupra porturilor sale şi asupra comerţului exterior. În paralel cu aceste măsuri de ordin economic, Suedia adoptă noi dispoziţii, de ordin umanitar de această dată: ea primeşte pe teritoriul ei 50 000 de finlandezi, 30 000 de baltici, 11 000 de danezi şi 30 000 de norvegieni şi-i ajută, oriunde poate să o facă, pe cei persecutaţi, îndeosebi pe evrei. Politica aceasta, complexă şi selectivă, corespundea în general aspiraţiilor naţionale, chiar dacă au apărut şi conflicte de opinie, în special înainte de 1943. Însă, chiar dacă regele şi o parte din elite au înclinat un timp, din realism sau din convingere, în favoarea Reichului, puternicul sentiment pro-Aliaţi, manifestat de la început în mediile intelectuale şi sindicale, s-a impus în cele din urmă, plasând astfel Suedia în tabăra statelor „raliate". Abilitatea lui P.A. Hansson, susţinut prin victoria lui categorică la alegerile din septembrie 1940 — 130 de locuri din 230 — şi avantajat de ajutorul celorlalte partide din coaliţie, a jucat un rol în menţinerea relativei păci interne. În 1945, Suedia nu aştepta eliberarea, ci întoarcerea definitivă la pacea externă.

Deja victimă a unui război, Finlanda nu s-a resemnat în urma înfrângerii: aştepta o revanşă. Neliniştită de ingerinţele sovieticilor, care foloseau legătura cu noua lor bază de la Hanko drept un mijloc de a interveni direct în viaţa politică finlandeză — de exemplu în timpul alegerilor prezidenţiale din decembrie 1940, câştigate de R. Ryti —, abandonată de democraţiile occidentale şi apoi de ţările nordice, cu excepţia Suediei care i-a propus o confederaţie nerealistă, Finlanda nu avea altă speranţă decât Germania, căreia i-a cedat în schimbul aprovizionării cu arme şi alimente, drepturi de tranzit şi trei

cincimi din producţia minelor de nichel de la Petsamo. *De facto,* ea a intrat în sfera de influenţă nazistă; era deci cât se poate de firesc ca la scurt timp după atacul german din 22 iunie, Finlanda să declare, pe 25, un „război defensiv" împotriva URSS, care avea drept obiectiv declarat, din nou, realizarea Finlandei Mari. Favorabile până în decembrie 1941 finlandezilor, care au reuşit să înainteze până în sudul lacurilor Ladoga şi Onega, operaţiunile militare s-au oprit apoi în faţa rezistenţei sovieticilor. Tot mai conştientă că timpul lucrează în favoarea URSS, sprijinită atunci şi de Aliaţi, Finlanda înţelege că a intrat într-un impas militar şi politic. Într-adevăr, aliată cu Reichul numai pentru a-şi recâştiga teritoriile pierdute, ea nu împărţea cu acesta nici obiectivele strategice şi nici, cu atât mai puţin, ideologia: Mannerheim a refuzat, de altfel, să participe la asediul Leningradului, să atace Murmanskul sau să-i predea pe evreii refugiaţi în Finlanda. Situaţia devine şi mai gravă în 1944 când ţara este prinsă în cleşte între presiunea nazistă şi ameninţarea sovietică. Constrâns de Hitler să semneze pactul anti-Komintern şi un angajament că nu va semna o pace separată, preşedintele Ryti, a cărui semnătură nu avea totuşi forţă juridică în acest domeniu, se sacrifică şi demisionează la 1 august, Mannerheim luându-i locul pe 4. Însă, slăbirea controlului german asupra ţării nu este un argument suficient pentru a opri ofensiva sovietică, începută în iunie. Primite cu bucurie de ceilalţi nordici, debarcările aliate şi marile ofensive sovietice din vară reprezentau, din contră, pentru Finlanda eşecul total al „războiului continuat". Semnat pe 19 septembrie 1944, armistiţiul consacră a doua înfrângere a finlandezilor, nu numai că pierderile teritoriale din 1940 au fost confirmate, dar ei au mai fost siliţi să cedeze, în totalitate, zona Petsamo şi să închirieze pe cincizeci de ani baza de la Porkkala (în loc de Hanko), urmau să plătească 300 de milioane de dolari ca reparaţii, se angajau să-i judece pe cei răspunzători de intrarea ţării în război şi să alunge trupele germane staţionate pe teritoriul lor. La sfârşitul lui 1944 şi începutul lui 1945 perspectiva eliberării era încă îndepărtată pentru o Finlandă învinsă şi distrusă, uman şi moral.

În Islanda şi în insulele daneze din Atlantic, situaţia era mult diferită. Aflate sub control britanic, insulele Feroe au primit de la Londra, cu titlu provizoriu, o autonomie totală. În Groenlanda, rămasă sub administraţie daneză, americanii au obţinut, numai pe baza acordului ambasadorului danez de la Washington, dreptul de a instala baze militare şi staţii meteorologice (aprilie 1941). În sfârşit, în Islanda, americanii le iau locul britanicilor, în iulie 1941, cu acordul autorităţilor insulei. Protejate de anglo-saxoni, cele trei teritorii vor servi ca puncte de sprijin în războiul din Atlanticul de Nord, beneficiind totodată de o rapidă dezvoltare economică. Şi din punct de vedere politic lucrurile evoluează, cu atât mai mult cu cât ruptura de Copenhaga era totală. Ideea autonomiei câştigă teren în Groenlanda şi, în special, în insulele Feroe. Islanda însă merge mai departe, pentru că ea decide, unilateral dar în conformitate cu acordurile din 1918, să-şi proclame deplina independenţă. Printr-un plebiscit, la 17 iunie 1944, se ratifică proclamarea independenţei şi instaurarea republicii. Noul stat se declară imediat neutru. Chiar înainte de încheierea războiului, harta politică a Nordului s-a schimbat în acest fel.

IV. Eliberarea (1944–1945)

Aflate în centrul conflictului în 1939-1940, ţările nordice nu mai ocupau acelaşi loc în 1944-1945 şi soarta lor va depinde, înainte de toate, de operaţiunile care se desfăşurau pe frontul de vest şi în Europa Centrală. Cu toate acestea, ele nu vor fi cruţate nici în ultimele faze ale conflictului.

Din septembrie 1944 până în aprilie 1945, Finlanda va lupta împotriva trupelor naziste instalate pe teritoriul ei, conform clauzelor armistiţiului semnat cu Moscova. Cei 200 000 de soldaţi ai Wehrmachtului vor opune, în Laponia, o rezistenţă îndârjită finlandezilor ajutaţi, de această dată, de sovietici şi de luptătorii din rezistenţa

norvegiană. Până în mai 1945, Finlanda este eliberată şi, datorită acestei ultime campanii, scapă de oprobriul şi de sancţiunile care-i lovesc pe aliaţii Reichului: ea nu mai este decât un stat „semiînvins".

Lovită la rândul ei de distrugerile Wehrmachtului aflat în retragere, Norvegia s-a angajat în lupte dure în 1945 însă a obţinut predarea rapidă a forţelor de ocupaţie după capitularea şefilor nazişti în faţa lui Eisenhower, pe 6 mai. Prin rezistenţa ei eroică şi prin ajutorul direct dat Aliaţilor, Norvegia a ieşit din război învingătoare. La 7 iunie 1945, întoarcerea regelui şi a guvernului la Oslo consacra victoria unui membru autentic al Marii Alianţe.

În Danemarca, insurecţia generală s-a declanşat la începutul lui mai. Capitularea armatelor naziste din Germania de Nord, pe 4 mai, în faţa lui Montgomery, le-a permis britanicilor să încheie eliberarea ţării pe 5. Fără să fi fost admisă, de drept, în Marea Alianţă, Danemarca este recunoscută, datorită rezistenţei ei hotărâte, ca partener cu drepturi depline al Aliaţilor, în pofida participării ei forţate la pactul anti-Komintern. Din contră, statutul dependenţelor sale nu este clarificat, cu excepţia Islandei, căreia Cristian al X-lea i-a admis secesiunea, încă din 1944, cu tot caracterul ei unilateral şi chiar neamical faţă de o metropolă aflată atunci sub jug nazist. Este adevărat că noua republică înţelegea ca, înainte de orice, să-şi apere independenţa şi neutralitatea: după ce au refuzat să li se alăture Aliaţilor în 1944, islandezii au cerut, la 8 mai 1945, plecarea americanilor. Interesul naţional prima aici asupra oricărei forme de solidaritate.

În privinţa Suediei, eliberată de orice ameninţare externă, obiectivul ei era de a face uitate facilităţile pe care le acordase naziştilor şi să-şi regăsească locul în concertul nordic.

Aceste deosebiri în statutul statelor din Nord în 1945 se regăsesc în bilanţul conflictului însuşi. „Neutrii" aveau poziţie de câştigători: produsul naţional brut suedez a crescut cu 20%, iar venitul naţional islandez cu 60% şi prosperitatea lor provoca invidie, cu atât mai mult cu cât ea părea fructul unei neutralităţi păstrate cu abilitate şi nu recompensa pentru o participare reală la obţinerea victoriei. În opoziţie, beligeranţii apăreau ca victime. Astfel, Norvegia plătise scump prestigiul ei de învingător: jumătate din flotă, adică 2,7 milioane de tone, îi fusese scufundată, o treime din industrie şi o mare parte din infrastructură erau distruse, Laponia era devastată, iar pierderile umane, civili şi militari, se ridicau la multe mii de oameni. La rândul ei, Danemarca a fost afectată economic prin ocupaţie şi a pierdut 1 500 de marinari şi mai multe mii de civili din care 2 000 în lagărele naziste. Cât despre Finlanda, care pierduse 43 000 km^2, ieşirea la Oceanul Arctic, minele de nichel, un sfert din potenţialul economic şi număra 85 000 de morţi, 50 000 de răniţi grav şi 500 000 de refugiaţi, ea era aproape ruinată. Pentru ea, dar şi pentru întregul Norden, trebuia să se inventeze un nou viitor.

EPOCA MODELELOR (1945–1998)

CAPITOLUL V
DEZVOLTAREA MODELULUI NORDIC (1945–1975)

Definitiv constituite în identitatea şi suveranitatea lor, cele cinci state nordice au elaborat în perioada celor Treizeci de Ani Glorioşi o formă originală de democraţie politică şi socială. Din acest „laborator din Nord" se va naşte un veritabil model, coerent în ansamblu şi specific în variantele sale naţionale: pe ce baze, cu ce mijloace şi pentru ce efecte?

I. Primele alegeri

1. Scadenţa conflictului mondial. Primul obiectiv al statelor nordice, în 1945, a fost cel de a-şi stabili teritoriile şi a-şi garanta independenţa şi securitatea, mai ales că nu se organizase o mare Conferinţă de pace.

Pe plan teritorial, mai întâi, Norvegia a recuperat insula Jan Mayen, în februarie 1946 de la americani şi apoi a reuşit să îndepărteze URSS, cu care avea acum o frontieră comună de 196 de kilometri în Laponia, de pretenţiile asupra insulelor Svalbard. Islanda a obţinut, în 1946, plecarea trupelor aliate şi recunoaşterea, *de jure,* în

1950, dizolvării uniunii sale dinastice cu Danemarca. Dacă Suedia şi-a păstrat, fără probleme, integritatea teritorială, Danemarca şi Finlanda au fost obligate, din contră, să-şi redefinească spaţiul de suveranitate. Danezii au consimţit să abandoneze Islanda, însă au acţionat pentru a obţine retragerea sovieticilor din insula Bornholm (1946) şi a americanilor din Groenlanda (1945-1946) şi, ca şi cum n-ar fi fost de ajuns, se află în situaţia delicată de a răspunde cererii de unire din partea locuitorilor din Schleswigul german şi în faţa pretenţiilor de secesiune a insulelor Feroe. Motivată, înainte de toate prin disperarea refugiaţilor, oferta de reanexare venită din Schleswig va fi în cele din urmă, cu înţelepciune, respinsă, ceea ce va provoca demisia guvernului Kristensen, dar va evita, totodată, orice viitor conflict cu Germania. Din contră, în urma votului separatist al Lagting-ului din 1945, referendumul din 1946 a fost cel care a rezolvat problema insulelor Feroe. Prin vot s-a obţinut o majoritate de 60% în favoarea menţinerii lor la Danemarca. În 1948, Copenhaga a adoptat o lege de autonomie lărgită, făcând din Lagting un adevărat parlament regional, creând un executiv local cu extinse competenţe şi acordând arhipelagului o reprezentare specifică în Folketing şi, mai târziu, în Consiliul Nordic. În privinţa Finlandei, ea va vedea confirmate clauzele armistiţiului semnat cu Moscova prin tratatul de pace de la Paris din 10 februarie 1947: dacă reparaţiile sunt reduse, Karelia şi Petsamo au fost definitiv pierdute.

Restabilită în drept, independenţa nu era totuşi, în Norden, completă, pentru că asupra ei se exercitau presiunile mizelor strategice mondiale şi, îndeosebi, cele ale conflictului Est-Vest, amorsat în 1945 şi care se manifestă după 1947. Deşi aparţineau, indiscutabil, prin

sistemul lor politic şi prin civilizaţia lor, lumii occidentale şi deşi participau la aceeaşi structură de solidaritate regională, statele din Nord depindeau, pentru securitatea lor, de factori externi divergenţi. Suedia, foarte ataşată de neutralitatea ei, dar apropiată ideologic de Vest, trebuie să câştige încrederea noului stăpân, sovietic, al Mării Baltice prin recunoaşterea anexării ţărilor baltice, prin expulzarea refugiaţilor originari din aceste ţări şi prin acordarea unui împrumut în valoare de un miliard de coroane (1946). Islanda, chiar dacă refuza orice înfeudare, trebuie să le ofere americanilor baza Keflavik, indispensabilă atât securităţii proprii cât şi celei a „lumii libere". Îngrijorate de ameninţarea sovietică, Danemarca şi Norvegia contează numai pe protecţia anglo-saxonă: Copenhaga le oferă americanilor mai multe baze, de exemplu Thule în Groenlanda, în timp ce Oslo devine sediul apărării occidentale din Scandinavia. Din contră, Finlanda nu poate scăpa de influenţa sovietică: la 6 aprilie 1948 trebuie să semneze cu Moscova un „tratat de prietenie, de cooperare şi de ajutor reciproc" care, recunoscând voinţa de pace şi neutralitatea ţării nordice îi limita totuşi libertatea de acţiune. Chiar dacă existau multe aspiraţii diplomatice comune pentru ţările din Norden, ca ataşamentul lor pentru pace, respingerea sistemului marxist, dorinţa de apropiere de celelalte ţări europene din Vest şi, în special, dorinţa de cooperare internordică, constituirea modelului geopolitic al Nordului nu se va putea realiza, după cum vom vedea, decât într-o manieră progresivă şi diversificată. Iar alegerile făcute după război — integrare în blocul atlantic pentru Islanda, Norvegia şi Danemarca, neutralitate în cazul Suediei şi Finlandei — nu numai că vor condiţiona politica externă a acestor state, dar vor marca profund şi politica lor internă.

2. Întoarcerea la normalitate. Din punct de vedere politic, regimurile nordice au rezistat în mod remarcabil încercărilor războiului. Monarhia parlamentară, simbol al unităţii naţionale, a fost menţinută în Suedia şi restabilită, după ocupaţie, în Danemarca şi în Norvegia. În Islanda, republica devine noul cadru legal al independenţei, în timp ce în Finlanda, Mannerheim asigură continuitatea instituţională până la alegerea lui J.K. Paasikivi ca preşedinte, în martie 1946, care marchează întoarcerea definitivă la legalitatea republicană. Totuşi, restabilirea democraţiei, consensuală din principiu, este însoţită, la nivel concret, de indispensabile adaptări, constituţionale şi politice. În Suedia, la începutul anului 1945, majoratul electoral este coborât de la 23 la 21 de ani şi ultimele restricţii de tip cenzitar sunt suprimate, atât pentru alegerile generale cât şi pentru cele locale, garantându-se astfel completa democratizare a regimului. În Danemarca, în Norvegia şi în Finlanda se face o necesară epurare. În Finlanda, sub presiunea Moscovei sunt judecaţi cei răspunzători de „războiul continuat", dintre care şapte sunt condamnaţi la închisoare. În Danemarca, 13 000 de procese pentru colaborare se încheie cu numeroase sentinţe de detenţie, amenzi sau pierderea drepturilor civile, pedeapsa cu moartea, abolită în 1930, fiind restabilită provizoriu pentru a se putea da sentinţa de executare în cazul a 45 de criminali, acuzaţi de înaltă trădare. În Norvegia au loc 20 000 de procese, urmate de condamnări, inclusiv 25 de execuţii, între care cea a lui Quisling. Prelungită până la amnistia din 1955-1957, această epurare severă a contribuit la restabilirea concordiei naţionale. Cu acelaşi scop, dar cu altă strategie, în Suedia nu au fost dezvăluite dubioasele tranzacţii financiare cu Reichul şi nici nu au fost judecate

complicităţile cu naziştii. În sfârşit, în Islanda, sfârşitul conflictului permite intrarea în vigoare a noii Constituţii (1944). Ales pe patru ani prin vot universal, Preşedintele republicii avea atribuţii restrânse; executivul era asigurat de un guvern răspunzător în faţa parlamentului, iar legislativul se exprima, în primul rând, în Althing, format din 63 de membri din care o şesime erau aleşi prin sistemul proporţional, iar cinci şesimi pe baza sistemului de liste de către toţi cetăţenii care au împlinit 18 ani. Ales pentru patru ani, Althing-ul exercita funcţii bugetare şi legislative, fie în plen, fie scindându-se în două Camere, Superioară şi Inferioară. Partidele joacă aici un rol decisiv.

Pe plan ideologic, alegerile din 1944-1946 exprimă o puternică voinţă de schimbare, dovedită în primul rând prin întărirea forţelor de stânga şi a comuniştilor, care au obţinut mai mult de 10% din voturi în Suedia şi în Norvegia, 12,5% în Danemarca, aproape 20% în Islanda şi 23,5% în Finlanda. În general, partidele progresiste s-au impus peste tot, fie în cadrul guvernelor social-democrate — Hansson în Suedia, E. Gerhardsen în Norvegia — fie în cadrul coaliţiilor orientate spre centru-stânga (V. Buhl, apoi K. Kristensen în Danemarca, J.K. Paasikivi în Finlanda). Chiar dacă această radicalizare spre stânga a electoratului nu a durat prea mult, ea evidenţiază, totuşi, marile aşteptări ale populaţiei. Într-adevăr, nordicii respingeau orice soluţie revoluţionară, însă voiau o accelerare a democratizării în toate domeniile, în special economic, social şi cultural. „Modelul" era pe cale să se nască.

II. Viaţa politică internă: aspecte generale

Anii 1945-1975 reprezintă apogeul modelului democratic nordic bazat pe consensualism, acord social, civism şi reformism. Legitimitatea regimurilor aflate în funcţie garantează buna funcţionare a instituţiilor. Ea se sprijină, mai întâi, pe popularitatea şefilor de stat, fie că sunt monarhi, ca în Norvegia (Haakon al VII-lea până în 1957, apoi Olav al V-lea), în Suedia (Gustav al V-lea până în 1950, Gustav al VI-lea din 1950 până în 1973, apoi Carol al XVI-lea Gustav) şi în Danemarca (Cristian al X-lea până în 1947, Frederic al IX-lea din 1947 până în 1972 şi apoi Margareta a II-a), fie că sunt preşedinţi de republică, în Finlanda (J.K. Paasikivi din 1946 până în 1956, U. Kekkonen din 1956 până în 1982) şi în Islanda (S. Bjornsson din 1944 până în 1952, A. Asgeirsson din 1952 până în 1968, K. Eldjarn din 1968 până în 1980). Însă trebuie să se ţină cont şi de nivelul înalt al participării la alegeri, care subliniază interesul popular pentru viaţa politică şi garantează reprezentativitatea parlamentelor: rata de participare este, în medie, între 80 şi 85%. Acelaşi lucru se poate constata şi pentru alegerile locale şi celelalte tipuri de consultări electorale (referendumuri, alegeri prezidenţiale în Finlanda şi în Islanda). De asemenea, se poate remarca faptul că legitimitate nu înseamnă imobilism. Au fost numeroase revizuirile constituţionale în perioada respectivă. Unele au avut un caracter limitat: scăderea vârstei electorale la 21 de ani (1944) şi apoi la 18 ani (1972) în Finlanda, scăderea vârstei majoratului civic şi creşterea rolului jucat de *ombudsmen* în Norvegia în anii 60, mici amendamente în Islanda în 1959 şi în 1968. Altele, din contră, sunt evident cu mult mai importante, ca în Danemarca şi în Suedia.

Noua Constituţie daneză din 1953 introduce, oficial, parlamentarismul, suprimă Landsting-ul, stabileşte organizarea Folketing-ului, care are de acum înainte 175 de membri, dintre care 2 aleşi pentru Feroe şi pentru Groenlanda, lărgeşte dreptul de referendum şi rolul jucat de *ombudsmen,* scade vârsta electorală la 23 de ani (va fi de 18 ani în 1961) şi, în sfârşit, reglementează transferul de suveranitate, fie prin votul unei majorităţi de cinci şesimi din Folketing, fie prin referendum. În acelaşi an, printr-o lege se modifică ordinea succesorală regală, deschisă şi pentru femei, prevedere care îi permite Margaretei a II-a să urce pe tron, în 1972. Şi tot în 1953, statutul „colonial" al Groenlandei este abrogat şi este înlocuit cu un statut de provincie, dublat de o largă autonomie. În Suedia, reforma, pregătită din 1956, se materializează într-o Constituţie nouă, intrată definitiv în vigoare în 1975. Ameninţată un timp de un efemer impuls republican, monarhia este păstrată, dar pierde orice putere: regele nu mai poate conduce Consiliul de Miniştri şi nici nu-l mai poate desemna pe primul ministru, sarcină încredinţată preşedintelui Riksdag-ului. În plus, Riksdag-ul este redus la o singură Cameră cu 350 de membri — mai târziu 349 — aleasă prin sistemul proporţional: modelul unicameral este astfel generalizat în întregul Norden.

În acest cadru de evoluţie înfloreşte „paradigma nordică de partide": sistemul cu cinci partide dominante. Dar nici aici continuitatea nu înseamnă imobilism. În extrema stângă domină comuniştii, singuri sau în cadrul unor alianţe electorale (Liga democratică a poporului sau SKDL în Finlanda, Alianţa poporului în Islanda) şi joacă, înainte de orice, rolul de apărător al săracilor. Pe căi diferite, după marele avânt de după război, influenţa lor scade rapid, datorită respingerii sistemului sovietic, în

Danemarca, în Norvegia şi în Suedia, în timp ce în Finlanda şi în Islanda rămân puternici, identificându-se cu cauza populistă şi naţionalistă. Social-democraţii, bază a stângii nordice, cunosc apogeul în această perioadă, în special în Scandinavia. Mai degrabă anticomunişti, adepţi ai capitalismului mixt, foarte reprezentativi pentru salariaţi — care erau majoritatea —, ei incarnează modelul nordic de democraţie socială, pe care l-au şi inspirat şi condus, de regulă, fie într-o manieră dominantă, în Suedia şi Norvegia, fie în cadrul coaliţiilor ca în Danemarca şi Finlanda, numai Islanda făcând excepţie de la schemă pentru că acolo locul lor este mai modest (în jur de 10% din voturi, faţă de o rată ce variază între un sfert şi jumătate din voturi, în celelalte ţări). În centru, se produce o regrupare, în detrimentul liberalilor (Venstre) şi al radicalilor şi în beneficiul agrarienilor, care se transformă în partide de centru (în 1957 în Suedia, în 1959 în Norvegia, în 1965 în Finlanda) pentru a-şi lărgi baza electorală şi se declară democrat-creştine (Norvegia, Danemarca, Finlanda). De fapt, cu un procentaj de voturi cuprins între 25 şi 40% ei formează principala forţă politică alături de social-democraţi, în alianţă sau în opoziţie cu aceştia. Cât despre conservatori, puternici numai în Islanda (30–45% din voturi), ei câştigă puţin în celelalte ţări în anii '60 şi la începutul anilor '70, trecând de la 10–15% din voturi după război, la aproape 20% (în Danemarca, Norvegia, Finlanda), poziţia lor fiind mai slabă numai în Suedia.

Dacă schema cu cinci partide — extrema dreaptă, social-democraţii, liberalii, centriştii şi conservatorii — a rămas regula, sfârşitul perioadei analizate este marcat de o puternică fragmentare a partidelor. Apariţia mişcărilor disidente de stânga, a partidelor populiste şi a

formaţiunilor contestatare, favorizate de sistemul proporţional, ridică numărul formaţiunilor parlamentare de la 5 sau 6, la mai mult de 10 în 1975, provocând o puternică instabilitate guvernamentală, în special în Danemarca, în Norvegia şi în Finlanda. Această structurare ideologică evolutivă o reflectă însă pe cea a mizelor democraţiei nordice. Din 1945 până la sfârşitul anilor '60, principalele obiective erau: realizarea statului bunăstării, obţinerea creşterii economice de înalt nivel cu scopuri sociale (locuri de muncă pentru toţi, solidaritate), garantarea parteneriatului tripartit (stat-patronat-sindicate) şi, pe plan extern, asigurarea păcii şi securităţii în colaborare cu statele occidentale. În această perspectivă, marile partide urmăreau consensul, fie în cadrul majorităţilor dominate de social-democraţi (din 1945 până în 1976 în Suedia, din 1945 până în 1965 şi din 1971 până în 1981 în Norvegia, din 1953 până în 1968 în Danemarca), fie în cel al coaliţiilor de centru-dreapta (Islanda, 1956–1974), fie, în sfârşit, în cel al alternanţei formaţiunilor moderate (Finlanda din 1945 până în 1975, Danemarca 1945–1953). Începând din 1968, cresc noile revendicări, feministe, pacifiste, ecologiste, studenţeşti care se alătură criticilor, mai ample, privind birocraţia şi costul statului bunăstării: prelevările obligatorii impuse de stat sporesc din 1950 până în 1977, de la 30 la 42% în Danemarca, de la 35 la 38% în Finlanda, de la 25 la 31% în Islanda, de la 31 la 48% în Norvegia şi de la 23 la 51% în Suedia. Şi nu trebuie uitate nici dezbaterile privitoare la materialism şi amoralism, care erau dominante. De aici rezultă proliferarea noilor partide şi declinul consensualismului coincizând cu sfârşitul perioadei celor Treizeci de Ani Glorioşi, care făceau necesară o nouă adaptare a modelului nordic.

III. Viaţa politică internă: aspecte naţionale

În Danemarca, democraţia politică se manifestă intens: între 1945 şi 1975 au fost nu mai puţin de 12 alegeri generale şi 15 guverne succesive. Până la alegerile din 1971 domină marile partide, care au împreună peste 90% din voturi şi din locurile de deputaţi. Ele au, totuşi, drumuri diferite. Comuniştii trec de la 18 locuri în 1945 la 0 în 1971, fiind înlocuiţi de Partidul Socialist al Poporului (9% din voturi). Social-democraţii reprezintă unul din pilonii sistemului cu cel puţin o treime din voturi şi maxim în jur de 40% între 1953 şi 1968. Radicalii, cu 7% la început, fac progrese la sfârşitul anilor '60 şi ajung la 14% în 1971. Venstre, care obţinea un sfert din voturi până la începutul anilor '60, scade apoi până în jur de 15%. În sfârşit, conservatorii se menţin în jur de 16% având chiar un scor de 21% în 1968. Din contră, alegerile din 1973 şi 1975 înregistrează o explozie a sistemului: se trece de la 5 la 10 grupuri parlamentare cu o puternică consolidare a formaţiunilor centriste (democrat-creştini), creşterea noii extreme drepte şi, în special, a populiştilor din Partidul Progresului (16% din voturi). Marile partide nu mai au, împreună, decât două treimi din voturi, ceea ce agravează instabilitatea. Trebuie totuşi să se sublinieze că din 1945 până în 1975 nici unul dintre partidele daneze nu a obţinut majoritatea, menţinându-se astfel tradiţionalul parlamentarism minoritar. Din 1945 până în 1953 liberalii, conduşi de K. Kristensen şi de E. Eriksen au alternat la guvernare cu social-democraţii lui H. Hedtoft, aceştia din urmă conducând apoi ţara, singuri sau în coaliţie cu radicalii, din 1953 până în 1968, în frunte cu Hedtoft (1953-1957), H.C. Hansen (1957–1960), V. Kampmann (1960-1962) şi J.O. Krag (1962–1968). Din 1968 până în 1971, alianţa conservatoare-liberală ţine frânele puterii, prin H. Baunsgaard, urmată de revenirea socialiştilor cu Krag, apoi cu A. Jorgensen, la rândul lor înlocuiţi de guvernul liberal al lui P. Hartling (1973–1975). Această situaţie complexă nu a împiedicat totuşi partidele de guvernământ să practice consensul în slujba marilor deziderate ale strategiei naţionale. Pe plan politic, în afară de

democratizarea constituţională din 1953 şi de statutele regionale pentru Feroe (1948) şi pentru Groenlanda (1953), se pot cita, pentru că angajează din ce în ce mai mult suveranitatea şi opţiunile naţionale, aderarea la NATO (1949), la Consiliul Nordic (1952), la AELS (1960) şi la CEE, aceasta din urmă făcând obiectul unei dezbateri pasionate, încheiată printr-un vot pozitiv în Folketing (141 de voturi din 179) şi prin referendumul din 2 octombrie 1972, când au fost 63% pentru. La fel de importantă a fost şi reforma administraţiei locale din 1969, care a redus numărul comunelor de la peste 1 000 la 275 şi al departamentelor de la 22 la 14. Pe plan economic, reconstrucţia a fost uşurată prin Planul Marshall însă ţara înregistrează totuşi o perioadă dificilă, din 1949 până în 1957, datorită lipsei de dolari şi datorită dificultăţilor din comerţul extern. Moneda a fost devalorizată cu 40% în 1949, inflaţia a fost combătută cu energie, iar importurile, costisitoare în devize, au fost reduse, totul cu preţul unei mici creşteri economice şi sporirii şomajului (10%). Din contră, din 1957 până în 1973 ţara cunoaşte o puternică dezvoltare: în timp ce din 1950 până în 1960 producţia crescuse cu 2,5% pe an şi produsul naţional brut pe locuitor cu 25%, pentru deceniul 1960–1970 datele corespunzătoare sunt 5% şi 50%. Pe de altă parte, creşterea salariilor, aproape de două ori mai mare decât creşterea preţurilor, a favorizat ridicarea nivelului de trai şi progresul social. Modernizată, în special datorită industriei şi sectorului terţiar, dinamizată prin asigurarea deschiderii pieţelor, economia asigură locuri de muncă pentru toţi şi accesul masiv la Välfärdstat, chiar dacă deficitul balanţei de plăţi, finanţat prin împrumuturi, rămâne preocupant. Danemarca era deci o ţară prosperă atunci când a fost lovită de criza mondială, în 1974–1975. Pe plan social, ţara se afirmă ca unul dintre pionierii modelului nordic, prin consensul între partide şi rata înaltă de sindicalizare, aproape 75%. Din 1947 sunt create comitete de întreprindere pentru unităţile cu mai mult de 50 de salariaţi. În 1952, concediile plătite sunt extinse la trei săptămâni, apoi la patru în 1972. În 1956 se generalizează pensionarea la 67 de ani. În 1974, săptămâna de

lucru este redusă de la patruzeci şi opt de ore la patruzeci şi se extinde cogestiunea. În paralel, sunt luate numeroase măsuri în favoarea educaţiei, sănătăţii, persoanelor în vârstă şi handicapaţilor, tinerilor, construcţiei de locuinţe şi culturii. Însă progresul acesta are un preţ: prelevările obligatorii se dublează între 1945 şi 1975, fiscalitatea directă creşte foarte mult, pe venituri, pe averi şi pe moşteniri; TVA stabilită în 1967, când a fost introdusă, la 10%, creşte la 15% în 1970, iar impozitarea la sursă (1970) loveşte toate veniturile. Chiar dacă favoriza solidaritatea, o astfel de fiscalitate încuraja mai mult egalitarismul decât inovaţia şi a provocat critici cu privire la excesele Välfärdstat. Alte mişcări contestatare au apărut: pentru sau împotriva feminismului, liberalizării obiceiurilor, americanizării, religiei sau autorităţii; revoltele studenţeşti din anii '60 au fost semnul lor, dar nu singurul. Cu toate acestea, Danemarca rămâne pe culmea progresului.

În Islanda, republica parlamentară funcţionează după exemplul monarhiilor scandinave: preşedinţii au acolo un rol pur simbolic, viaţa politică fiind centrată pe Althing şi pe guvernul care depinde de el. Sistemul de partide se organizează în jurul celor patru grupuri tradiţionale. Extrema stângă, puternică, este formată din comunişti, deveniţi Alianţa Populară în 1956, care culeg între 15 şi 23% din voturi şi se remarcă prin opoziţia faţă de NATO şi faţă de prezenţa americană. Social-democraţii sunt relativ puţin influenţi, cu 10-15% din voturi, dar participă deseori la guvernare, fie singuri, fie în coaliţie cu agrarienii. Aceştia din urmă, grupaţi în Partidul Progresului, reprezintă a doua forţă politică a insulei, cu un sfert din voturi. Susţinuţi de ţărani, de pescari şi de restrânsa clasă de mijloc, ei se declară naţionalişti şi partizani ai economiei mixte. Conservatorii din Partidul Independenţei rămân prima formaţiune politică, având 30–40% din voturi şi un program de armonizare a claselor, favorabil statului bunăstării, dezvoltării economice şi alianţei nord-atlantice. Ca şi în celelalte ţări din Nord, alternanţa la guvernare şi parlamentarismul minoritar rămân regula în Islanda, însă consensul domină, în afară de problema legăturilor cu Statele

Unite în care stânga şi dreapta se confruntă. Principalele mize ale perioadei s-au învârtit în jurul legăturilor cu Vestul, cooperării internordice, apărării intereselor economice şi generalizării Välfärdstat. Islanda acceptă să intre în NATO, în Consiliul Nordic, în AELS (1970) însă nu ezită să angajeze trei „războaie ale codului" cu Marea Britanie pentru a-şi apăra zonele de pescuit, extinse de la 4 mile în 1952, la 12 mile în 1958, la 50 mile în 1972 şi la 200 mile în 1975. Progresul social se întăreşte datorită unui sistem general de protecţie (1947), asigurărilor pentru şomaj (1956), extinderii reformelor şcolare (1974) şi a numeroaselor măsuri luate în favoarea sectoarelor sensibile (agricultură, pescuit), a celor defavorizaţi, a tinerilor şi femeilor. Accesul la acest nivel înalt de viaţă a fost posibil datorită dezvoltării unui capitalism mixt, în care cooperativele şi întreprinderile private joacă rolul principal, statul intervenind pentru realizarea marilor proiecte (infrastructură, geotermie). Deşi izolată şi savurându-şi naţionalismul, Islanda, democraţie liniştită şi eficientă, aparţine desigur modelului nordic.

În Norvegia, sistemul de partide rămâne centrat pe schema cu cinci formaţiuni, până la fărâmiţarea sa în opt grupuri, la începutul anilor '70. Cele 8 alegeri eşalonate din 1945 până în 1973 scot în evidenţă: eliminarea aproape completă a comuniştilor, menţinerea în jur de 17–20% a conservatorilor şi între 10 şi 15% a agrarienilor, numiţi Centru în 1959. Din contră, liberalii scad în alegeri (de la 13 la 4%) în beneficiul creştinilor populari (de la 5 la 12%). În sfârşit, laburiştii (social-democraţii) domină cu rezultate de peste 50% între 1945 şi 1963, în jur de 40–45% până în 1969 şi scad la 35% în 1973, acest din urmă scor explicându-se prin apariţia unei mişcări socialiste de stânga (11%). Cadrul acesta, relativ simplu, explică stabilitatea guvernelor, dominate de laburişti, din 1945 până în 1963, cu E. Gerhardsen, în 1971 şi din 1973 până în 1976 cu T. Bratteli, sau conduse de Centru din 1965 până în 1971 cu P. Borten, la care se adaugă câteva guverne moderate de scurtă durată. Condusă alternativ de centru-stânga şi de centru-dreapta, Norvegia a făcut dovada unei remarcabile continuităţi în urmărirea marilor ei

obiective politice. Mai întâi, în deschiderea ei externă: aderare la NATO, în 1949, la Consiliul Nordic în 1952, la AELS în 1959, însă respingerea categorică a integrării în CEE (referendum cu rezultat negativ – 53,3% din voturi în 1972). Apoi, în afirmarea rolului statului: naţionalizarea industriei chimice în 1945, a hidrocarburilor în 1974, crearea unui Buget Naţional în 1947, introducerea planificării în 1949 şi, în anii '60–'70, o descentralizare în folosul autorităţilor locale. În sfârşit, în dezvoltarea statului bunăstării, generalizat din 1948, datorită unui plan general de protecţie socială, completat ulterior în domeniul construcţiei de locuinţe, culturii şi educaţiei, la care se adaugă măsuri energice şi simbolice pe planul unităţii naţionale, precum proclamarea, în 1962, a egalităţii celor două componente din cadrul poporului norvegian, scandinavă şi same (existau circa 20 000 de laponi în 1970). Datorită dirijismului de stat, ajutorului din cadrul Planului Marshall şi acordului social controlat de Tribunalul Muncii, transformat în 1952 în Biroul Salariilor, reconstrucţia este începută cu energie: moneda este devalorizată cu 30% în 1949, flota este refăcută, industrializarea stimulată (electricitate, chimie, metalurgie), iar sectorul primar întărit, în special pescuitul şi silvicultura. În anii '50 şi '60, succesul economic este remarcabil: Norvegia este primul exportator european de peşte, ea consumă de două ori mai multă electricitate pe locuitor decât oricare altă ţară, dispune de a treia flotă comercială din lume, din care 11% sunt petroliere şi devine al patrulea producător de aluminiu al planetei. Începerea exploatării bogatelor resurse de petrol şi de gaze naturale din Marea Nordului (Ekofisk, Frigg) în 1971 îi acoperă, din 1975, nevoile naţionale şi o plasează într-o poziţie favorabilă la începutul crizei mondiale. Această prosperitate ridicată, girată cu abilitate şi prudenţă de stat (cf. rolul jucat de Statoil în sectorul hidrocarburilor), le garantează norvegienilor un Välfärdstat puternic şi liniştit: şomajul este redus, salariile sunt mari, democraţia industrială dezvoltată, solidaritatea socială asigurată şi programul educativ şi cultural, important. Tocmai această conştiinţă de a fi atins un nivel înalt al succesului colectiv explică

naţionalismul mândru al norvegienilor şi, drept urmare, refuzul lor de a se integra în CEE, în 1972, pentru a evita slăbirea sectoarelor şi regiunilor vulnerabile (agricultură, pescuit, nordul ţării) şi pentru a nu repune în discuţie atât identitatea naţională, cât şi democraţia ei originală.

Suedia este considerată ca simbolul însuşi al modelului nordic şi transformarea ei, între 1945 şi 1975, a fost atât de profundă încât s-a vorbit de o adevărată „revoluţie". Aceasta se leagă, întâi de toate, de excepţionala stabilitate a sistemului ei de partide. Comuniştii rămân slabi din punct de vedere electoral (de la 6 la 4% din voturi), însă îi susţin pe socialişti. Conservatorii se menţin între 11 şi 15% din voturi cu o creştere la sfârşitul perioadei. Liberalii sunt în declin (de la 25 la 10%), în timp ce agrarienii, numiţi Centru în 1957, progresează de la 10 la 20–25% din voturi. În sfârşit, şi în special, social-democraţii se menţin la un nivel înalt, cuprins între 42 şi 47% din voturi. Ei au fost, deci, cei care au asigurat, într-un proces de continuitate, conducerea ţării, singuri sau în coaliţie cu agrarienii (1951–1957), prin guverne de lungă durată: la moartea lui Hansson, în 1946, devine premier T. Erlander până în 1969, urmat de O. Palme până în 1976. După alegerile din 1973 însă, stricta egalitate între coaliţia de stânga socialistă-comunistă şi „blocul burghez" îl va obliga pe O. Palme să adopte multe măsuri prin tragere la sorţi: exemplu paradoxal şi unic al consensului democratic! Sprijinită pe o neutralitate vigilentă şi grijulie, care nu permite, cu excepţia cooperării cu ţările nordice, decât puţine deschideri spre exterior, de exemplu adeziunea la AELS în 1959–1960; Suedia se prezintă ca un veritabil „laborator" politic, autonom şi activ. Orientat spre stânga, consensul partidelor permite adoptarea reformelor constituţionale din 1969–1975, care dau un nou elan democratizării, fără criză a regimului. Acordul dintre stat, patronat şi sindicate permite aplicarea unui dirijism economic şi social bazat pe programul Wigforss-Myrdal din 1944, rezumat de O. Palme în formula „egalitate, securitate, solidaritate". Acest triptic s-a exprimat, pe toate planurile, în întreaga perioadă. Mai

întâi, economia a fost supusă, din 1947–1949, legii-program de „socializare". Nu era vorba aici, chiar dacă opozanţii au adus astfel de acuzaţii, de a se introduce „un socialism slugarnic" de tip colectivist şi planificat. De altfel, în timp ce statul şi cooperativele posedau 10% din aparatul productiv, sectorul privat controla, în continuare, 90%. Însă, conform principiilor „socialismului suedez" era vorba de a i se asigura puterii publice mijloacele pentru a organiza un pilotaj keynesian al creşterii economice, cu scopul de a realiza apariţia unei societăţi a înfloririi personale şi colective, bazată pe solidaritate şi egalitarism. Pentru a realiza ce şi-a propus, statul şi-a asigurat instrumentele de gestiune ca Banca Naţională de Investiţii (1967), Societatea Publică de Dezvoltare (1970) şi un vast holding de stat creat în anul 1970. La aceste instrumente administrative, sprijinite de instituţii pentru sondarea viitorului, el a adăugat, în cadrul unei politici „corporatiste", parteneriatul cu mediile de afaceri şi cu sindicatele. Primelor, care ofereau locurile de muncă şi creşterea economică, el le-a asigurat menţinerea regulilor capitalismului. Celorlalte, le-a oferit gestionarea uriaşelor fonduri de pensii, introduse între 1957 şi 1959 după multe controverse, alegeri şi referendumuri. Deja prosperă în 1945, Suedia a înregistrat o creştere de 2,5 ori a produsului naţional brut, în această perioadă. Această bogăţie colectivă a permis şi a favorizat, desigur, dezvoltarea Välfärdstat. Modelul suedez se bazează pe: locuri de muncă pentru toţi, solidaritate salarială şi fiscală, reducerea timpului de muncă (sub patruzeci de ore pe săptămână în 1970, an al generalizării concediului plătit de patru săptămâni), consens cu privire la raţionalizare şi restructurările industriale, îmbogăţirea prin muncă (Volvo, Scania) şi rolul mare al asociaţiilor, important într-o ţară în care, în 1975, cooperativele asigurau 18% din comerţ. Rezultatul a fost un progres social generalizat, pe baza controlării societăţii „din leagăn până în mormânt". Pentru ilustrare, să citâm, între alte măsuri, ajutoarele pentru vârsta a treia (1946), alocaţiile pentru copii şi familie (1947), generalizarea asigurărilor de sănătate (1950), înlocuirea

asistenţei publice prin ajutorul social (1955), reforma pensiilor (1957–1959), legea cu privire la democraţia industrială (1968), cea cu privire la participarea la conducerea întreprinderilor (1972) şi cea referitoare la cogestiune (1976), fără a uita marea reformă şcolară privind şcoala unică (1950), completată apoi pentru învăţământul secundar şi cel superior, numeroasele măsuri în favoarea construirii locuinţelor, transportului (introducerea circulaţiei automobilelor pe dreapta, din 1967, chiar dacă populaţia nu agrea schimbarea), urbanismului şi culturii, sportului şi amenajării teritoriului. Conştientă de soliditatea capitalismului ei mixt şi de forţa proiectului social, Suedia înţelege să le apere: ca urmare a legilor din 1951, 1958 şi 1968 şi a numeroaselor măsuri complementare, ţara se înzestrează cu o armată de 300 000 de oameni, dotată cu echipament militar impresionant şi cu o apărare care lua în calcul toate ameninţările, inclusiv pe cea nucleară. Această „democraţie totală" plasa Suedia în fruntea ţărilor europene în privinţa nivelului de viaţă personal şi protecţiei colective. Ea are însă şi un revers. Mai întâi, birocratizarea: aproape 30% din locurile de muncă sunt în sectorul public. Apoi, fiscalitatea: prelevările obligatorii trec de la 23% în 1945 la 51% în 1975, impozitul plătit de societăţi sare de la 8 la 40% în 1946, apoi la 50%, TVA este creată în 1964 la 10% şi urcă rapid până la 15%, iar impozitul pentru veniturile, averile şi moştenirile mari este exorbitant, echivalând aproape cu o confiscare. În acest fel se explică de ce au apărut critici şi proteste din ce în ce mai energice şi de ce mulţi „bogaţi" (artişti, sportivi) au plecat din ţară. În sfârşit, gestiunea keynesiană nu poate să evite nici inflaţia, nici crizele conjuncturale (anii '50, începutul anilor '70), nici chiar conflictele sociale (Kiruna, 1969) care sunt mărturii ale unei interogaţii cu privire la finalităţile umane ale democraţiei de masă, la care se adaugă problemele de etică în faţa liberalizării obiceiurilor, relaţiilor Est-Vest şi crizei tinerilor în anii '60-'70. În ciuda acestor lucruri, Suedia este termen de referinţă în Europa şi în lume. Însă modelul ei va putea oare să reziste crizei care se manifestă în 1975?

Finlanda oferă exemplul unei ţări pe care războiul ar fi putut să o distrugă sau să o arunce într-o revoluţie, dar care, din contră, datorită valorilor, curajului şi supleţei, a ştiut, poate cu întârziere, însă şi cu eficienţă să se angajeze solid în modelul nordic. Atitudinea aceasta este perfect ilustrată prin „finlandizare", care nu înseamnă, nicidecum, supunere faţă de URSS, cu toate veleităţile ei de tutelă, ci, mai degrabă, gestionare abilă a unei neutralităţi care-i permitea, în acelaşi timp, să reducă la maxim concesiile faţă de puternicul vecin şi să obţină cât mai multe avantaje posibile, în condiţiile dezvoltării cooperării cu celelalte ţări nordice şi manifestând o solidaritate de fapt cu Occidentul. Astfel, nu numai că Helsinki scapă de soarta rezervată democraţiilor populare dar, cu preţul executării scrupuloase şi costisitoare a clauzelor tratatului de la Paris, va recupera în 1955 baza de la Porkkala, va putea să intre în Consiliul Nordic în 1955 şi în ONU în 1956, va deveni membru asociat al AELS în 1961 şi va fi locul de desfăşurare pentru cele mai mari negocieri Est-Vest de după război, în 1975. Acelaşi pragmatism se regăseşte şi în funcţionarea vieţii politice. În urma celor 10 alegeri succesive, cele 8 partide parlamentare — ajunse la 10 în 1975 — au format nu mai puţin de 25 de guverne, dintre care 8 de stânga, 8 de centru şi 9 tehnice sau în afara partidelor. Legalizată în 1944, coaliţia comunistă, SKDL, s-a menţinut între 14 şi 19% din voturi, ştiind să respecte jocul parlamentar. În partea opusă, dreapta a rămas şi ea, solidă, cuprinzând conservatorii (între 14 şi 18% din voturi). Partidul Suedez (7–8% din voturi) şi noile formaţiuni, ca liberalii (1951), Uniunea Creştină (1970) sau Partidul Rural (1958). Însă cei doi piloni ai sistemului finlandez sunt Partidul Agrarian, numit în 1965 Centru, care primeşte între 24 şi 27% din voturi şi social-democraţii care obţin între 19 şi 27%. Aceste rezultate se reflectă în alternanţa guvernelor, conduse de socialişti, din 1946 până în 1950 şi din 1966 până în 1975, şi de Centru, din 1950 până în 1956 şi din 1959 până în 1966, între ele intercalându-se guverne interimare sau tehnice. Această situaţie nu a produs, totuşi, complicaţii deosebite, datorită rolului ferm al celor doi

preşedinţi ai republicii, conservatorul Paasikivi (1946–1956) şi agrarianul Kekkonen (1956–1981). Jocul complex al partidelor nu a îngreunat însă construirea unei economii moderne şi realizarea statului bunăstării. Reconstrucţia şi reparaţiile, în pofida costului lor, au permis industrializarea masivă şi dezvoltarea agriculturii, totul datorită împrumuturilor americane şi suedeze, URSS obligând Helsinki să renunţe la ajutorul din cadrul Planului Marshall. Drept urmare, economia se dezvoltă rapid, pe baza unui capitalism mixt cu gestiune keynesiană: în 1975 nivelul ei este apropiat de cel al celorlalte ţări din Norden. Renaşterea economică permite, la rândul ei, obţinerea progresului social. Din 1946, prin importante acorduri sociale se încurajează armonizarea intereselor patronat-angajaţi şi dezvoltarea democraţiei industriale, iniţiate în 1944. Asigurările sociale se generalizează şi vor fi completate prin reformele din 1970. Numeroasele măsuri în domeniul locuinţelor, legislaţiei muncii, educaţiei, culturii, amenajării teritoriului îi asigură Finlandei un nivel de viaţă şi de securitate colectivă conform cu modelul nordic, chiar dacă inferior încă faţă de cel al vecinilor scandinavi. Totuşi, principalul succes nu este numai acesta: el reiese din afirmarea „Liniei Paasikivi–Kekkonen" de neutralitate şi de independenţă care i-a permis să elimine cu blândeţe presiunea sovietică, încă puternică după „îngheţurile" din 1958 şi din 1961 şi să stimuleze dezvoltarea generală a ţării, după model occidental. Limitele acestei strategii — instabilitate guvernamentală, povara administraţiei, tensiuni sociale — nu i-au redus eficienţa.

IV. Economii, societăţi şi culturi

1. Economiile Nordului. Norden a participat din plin la excepţionalul ciclu de creştere economică din cei Treizeci de Ani Glorioşi, între 1945 şi 1975. El face acest lucru în cadrul unui capitalism mixt, cu vocaţie socială şi cu metodele dirijismului de tip keynesian. Principalul obiectiv

fiind asigurarea locurilor de muncă pentru toţi şi progresul social, mecanismele esenţiale puse în funcţie au fost investiţiile publice şi private, modernizarea tehnică, dezvoltarea sectoarelor cu înaltă valoare adăugată, planificare, creşterea şi egalizarea veniturilor şi acordul dintre partenerii sindicali, patronali şi statali. Toate aceste obiective au fost atinse, singurele slăbiciuni persistente, demne de semnalat, au rămas inflaţia şi deficitul balanţei comerciale, la care se pot adăuga povara birocraţiei şi impozitelor. La nivel global, la o populaţie totală de 22 de milioane de locuitori, Norden producea în 1973: 18 milioane de tone de cereale, 5,6 milioane de tone de peşte, 12,8 milioane de tone de lapte, 25,2 milioane de tone de fier, 49 milioane de tone de produse din lemn, 4,7 milioane de tone de nave, 196 miliarde de kilowaţi-oră şi poseda o flotă comercială de 37 milioane de tone, ceea ce o plasa, în cifre absolute, pe locul 2 în lume la construcţiile navale şi la flotă, pe locul 4 pentru lemn şi printre primii zece la produse agricole, pescuit, producţia şi consumul de energie electrică. La indicatorul produs naţional brut pe locuitor, Nordul se află la nivelul Franţei şi al Republicii Federale Germania, în jur de 4 000 de dolari, adică patru cincimi din cel corespunzător S.U.A., în 1974, în vreme ce în 1950 această proporţie era de jumătate. Ritmurile de creştere au rămas ridicate — 3–4% pe an pentru Scandinavia şi Islanda, între 4,5 şi 5% pentru Finlanda — şi chiar dacă nu au egalat recordurile germane sau japoneze în acest domeniu, au garantat, având în vedere şi punctul de plecare deja înalt de după război, o expansiune fermă şi solidă, instalând Nordul în plutonul de frunte al ţărilor din OECO, transformată, în 1961, în OCDE.

Evoluţia pe sectoare prezintă aspecte convergente. Agricultura se dezvoltă în cifre absolute, producţia dublându-se în medie, în timp ce în cifre relative, partea ei în produsul naţional brut şi forţa de muncă angajată scade puternic, în medie cu două treimi şi respectiv jumătate pe întreaga perioadă, scăderea fiind mai vizibilă în Islanda, Suedia şi Danemarca şi mai puţin vizibilă în Norvegia şi Finlanda. Cu toate acestea, agricultura îşi continuă modernizarea şi performanţele, datorită îmbunătăţirilor funciare, progresului tehnic realizat atât de oameni cât şi de materiale, valorificării industriale şi comerciale a produselor şi specializării ţărilor. Lemnul reprezintă bogăţia pentru Suedia, Finlanda şi, într-o mai mică măsură, Norvegia; creşterea animalelor asigură 90% din venitul agricol danez şi partea esenţială a producţiei islandeze. Restul, cereale, fructe şi legume, plante industriale se împarte între Suedia şi Danemarca, în mai mică măsură între Norvegia şi Finlanda. Pescuitul este performant, deşi de multe ori artizanal (Islanda, Norvegia, Danemarca), însă se loveşte de concurenţa internaţională, fapt care pune într-o situaţie delicată zonele de coastă şi chiar o ţară ca Islanda. Aşa se explică vigilenţa ridicată pentru protejarea rezervelor de peşte şi asigurarea zonelor de pescuit (cf. războaiele codului).

Industria cunoaşte atunci apogeul, asigurând, în medie, între o treime şi jumătate din produsul intern brut şi din oferta de locuri de muncă, ţările cele mai industrializate fiind Suedia şi Norvegia. În afară de exploatarea internă a materiilor prime tradiţionale — neferoase, în Norvegia, fierul suedez (a cărui producţie creşte de la 13,6 milioane de tone în 1950 la 34 milioane de tone în 1970), cuprul finlandez — se dezvoltă geotermia islandeză şi, în special, hidrocarburile din Marea Nordului, de care beneficiază în

primul rând Norvegia (1% din rezervele mondiale) şi, în mai mică măsură, Danemarca. Concentrarea capitalistă continuă, în avantajul marilor grupuri şi specialităţilor naţionale: agroalimentar şi construcţii navale, în Danemarca; chimie, aluminiu, lemn, energie, industrii mecanice şi metalurgice, în Norvegia; lemn, rulmenţi cu bile, metalurgie, construcţii mecanice, aeronautică, automobile şi nave (10% din producţia mondială), electrocasnice, în Suedia; construcţii navale specializate, lemn, în Finlanda; agroalimentar, tipografie, metalurgie fină, pentru Islanda. La acestea se adaugă specialităţile nordice, precum design, mobilier, modă, cinematografie şi industrii culturale, în care strălucesc, îndeosebi, Danemarca, Suedia şi Finlanda. Lăsând la o parte importantele activităţi destinate pieţei naţionale (locuinţe, construcţii şi lucrări publice), industria nordică a ales, deci, direcţii specializate, cu valoare adăugată ridicată, cu valoare comercială sigură şi răspunzând atât exigenţelor de calitate cât şi celor de „stil".

Sectorul terţiar este şi el în net progres, asigurând între o treime şi 45% din locurile de muncă şi din produsul naţional brut. Este vorba, în mare măsură, de serviciile publice indispensabile pentru buna funcţionare a Välfärdstat: administraţie, transport, învăţământ, sănătate. Acestea angajează între 20 şi 30% din populaţia activă, cu procentele cele mai ridicate în Suedia şi în Danemarca. Celelalte servicii, producătoare de profit, se află în comerţ, bănci şi asigurări, transport privat, turism şi contabilitate. Însoţită de o „revoluţie managerială", această dezvoltare spectaculoasă a sectorului terţiar, care s-a accelerat începând din anii '60–'70, anunţa deja viitoarea trecere la societatea postindustrială. Dacă, în general, creşterea

economică a fost puternică, ea nu a fost însă nici perfect liniară, nici fără limite. Anii reconstrucţiei au fost dificili şi, în anii '50, se pot aminti numeroase frâne ale creşterii, ca: lipsa de dolari, restricţiile la export şi riscurile conjuncturii mondiale. De asemenea, „ciclul de prosperitate" care a durat din 1957 până în 1975, s-a încheiat cu premisele crizei energetice, financiare şi structurale, care va marca perioada de după 1975. În plus, economiile din Nord prezintă o mare vulnerabilitate la inflaţie, atât în privinţa preţurilor, care au crescut de 5 ori şi, uneori, chiar mai mult — coeficient 10 în Islanda — cât şi în cea a salariilor, în creştere şi mai accentuată, fiindcă s-au multiplicat de 8 până la 14 ori între 1945 şi 1975. Povara fiscală suportată de întreprinderi, prin introducerea TVA, prin cotizaţiile sociale şi prin impozitul pe beneficii reprezintă, şi el, un greu handicap. În sfârşit, variaţiile conjuncturale din comerţul internaţional nu pot fi neglijate pentru sisteme larg deschise în care schimburile externe reprezintă 20% din produsul naţional brut, în medie. Tocmai această dependenţă de străinătate explică încercările de organizare a pieţei nordice (proiectul NORDEK din 1970), parteneriatele europene (AELS, CEE) şi acordurile internaţionale (GATT, OCDE). Însă, chiar dacă se adaugă la aceste limite economice întrebări mai umane cu privire la natura şi rolul muncii în societăţile moderne, performanţele Nordului rămân satisfăcătoare: democraţia politică şi socială găsind acolo cele mai bune temeiuri.

2. Societăţile abundenţei. Între 1945 şi 1975 în Norden a continuat creşterea demografică, după cum dovedeşte tabelul de mai jos:

Populaţia statelor din Nord, 1945-1975
(în milioane)

Ţara	*Dane-marca*	*Finlanda*	*Islanda*	*Norvegia*	*Suedia*	*Feroe*	*Groen-landa*
1940	3,84	3,69	0,12	2,98	6,37	0,027	0,019
1950	4,28	4,03	0,14	3,27	7,04	0,032	0,024
1960	4,58	4,44	0,17	3,59	7,49	0,035	0,033
1970	4,95	4,59	0,20	3,88	8,08	0,039	0,047
1975	5,03	4,60	0,22	4,03	8,23	(1)	0,049

(1) Cifră inclusă în totalul danez
SURSA: J.J. Fol, *Les pays nordiques aux XIXe et XXe siècles*, Paris, PUF, 1978, p. 242.

În total, Nordul trece de la 17 milioane de locuitori în 1940 la 22,1 în 1975, adică o creştere medie anuală cu 166 000 de persoane, aproape în totalitate internă: în Nord, în ansamblu, în 1975, emigranţii nu erau decât 1,5% din populaţie. Dacă scăderea mortalităţii — de la 13 la 8‰ în general, de la 28 la 13‰ pentru mortalitatea infantilă — este încurajatoare, permiţând o creştere importantă a speranţei de viaţă şi a populaţiei active, scăderea natalităţii, de la 18‰ în 1950, după perioada de *baby boom* de după război, la 14‰ în 1975, este preocupantă pentru viitor: din 1965 creşterea naturală se reduce şi apare fenomenul îmbătrânirii, iar la orizont se profilează imposibilitatea înlocuirii generaţiilor şi povara excesivă, în special în termeni sociali şi economici, a vârstei a treia. În privinţa fluxurilor migratorii, acestea sunt neînsemnate, atât la intrare cât şi la ieşire, şi se plasează, îndeosebi, în interiorul regiunii Norden, stimulate de crearea pieţei comune nordice a muncii, în 1954, Finlanda fiind principala ţară de plecare şi Suedia, prima de primire.

Munca rămâne raţiunea de a fi pentru societăţile nordice: populaţia activă atinge şi depăşeşte 50% din efectivul total, iar asigurarea locurilor de muncă pentru toţi este regula, cu rate de şomaj, mai mult conjuncturale, cuprinse între 2 şi 3%, în medie. Însă timpul de muncă se reduce foarte mult, cele patruzeci de ore, oficial generalizate în 1970–1975, reprezentând limita de sus, nu limita de jos, semn al amplificării aspiraţiei spre o societate a timpului liber. Cu atât mai mult cu cât prin creşterea salariilor şi a nivelului de viaţă se asigurau mijloacele pentru a atinge aceste aspiraţii. Apoi, se supraimpozitează beneficiile aduse de Welfare State, care reprezintă o parte tot mai mare din venitul naţional: între 1950 şi 1973 rata creşte de la 10 la 25% în Danemarca, de la 9 la 23% în Suedia, de la 8 la 22% în Norvegia, de la 9 la 20% în Finlanda şi de la 8 la 16% în Islanda. Aceste beneficii nu sunt numai cantitative, ci şi calitative, asigurând întregii populaţii o siguranţă şi o calitate a vieţii necunoscute anterior. În acest context se plasează mutaţiile în domeniul forţei de muncă şi claselor sociale. Sectorul primar cunoaşte un declin rapid (agricultură, silvicultură, pescuit), chiar dacă mediul rural îşi păstrează atractivitatea şi valorile. Lumea muncitorească este, şi ea, în schimbare: efectivele cresc şi, o dată cu ele, dorinţa de calificare superioară şi de îmbogăţire prin muncă. Clasele de mijloc, beneficiare ale posturilor de cadre din sectorul secundar şi ale celor din sectorul terţiar, se întăresc — între 30 şi 40% din totalul populaţiei — şi se transformă în principalii beneficiari ai abundenţei şi, în acelaşi timp, în cei dintâi critici ai ei: întrebările referitoare la feminism, la locul tinerilor, la liberalizarea obiceiurilor, plictiseală, sensul vieţii au apărut întâi în acest mediu şi au cuprins apoi întreaga societate. Cât despre clasele superioare,

unde se întâlneşte vechea burghezie cu noile elite manageriale, ele se plâng că puterea pe care o deţin este prea scump plătită, cu preţul fiscalităţii excesive şi al unui egalitarism inhibitor. Este adevărat că democratizarea, reducând diferenţele sociale, a contribuit la o mai mare solidaritate între clase, însă a generat şi birocratism şi uniformizare care pot explica, la rândul lor, extinderea anumitor forme de anomie (sinucideri, droguri, contestări, deviaţii sexuale). Aceste disfuncţii pot fi legate şi de extinderea urbanizării şi de efectele contradictorii ale culturii de masă, inclusiv o oarecare pierdere a reperelor şi a valorilor. Dar şi aici trebuie să se relativizeze şi să se sublinieze bine că societăţile din Nord se află, în termeni de dotare personală (televizoare, electrocasnice, locuinţe, automobile) şi colectivă (sănătate, educaţie, cultură) pe primul loc în Europa: pacea socială care a caracterizat Nordul între 1945 şi 1975 reprezintă şi ea un semn revelator al gradului de satisfacţie al populaţiei faţă de progresele permanente realizate.

3. Culturile nordice în epoca „modelului". Animată de aceleaşi curente ca şi cultura europeană sau mondială, cultura nordică îşi apără cu energie valorile specifice modelului scandinav, impunând o imagine externă pozitivă a „laboratorului din Nord".

Societăţile din Nord au cunoscut, între 1945 şi 1975, o incontestabilă laicizare: participarea la serviciile religioase scade, iar Bisericile naţionale încetează să mai fie repere; de altfel, criza valorilor a început chiar cu religia. Totuşi, se pot observa deschideri şi renaşteri: femeile sunt hirotonisite pastori din 1947 în Danemarca, în 1958 în Suedia, în 1961 în Norvegia; se nasc sau se dezvoltă partide creştine; sunt organizate numeroase acţiuni

misionare, interne şi externe; la sfârşitul anilor '60 apare o mişcare de rezistenţă faţă de laxismul moral, pe bază spiritualistă, extinzându-se în afara protestantismului, la alte curente religioase (catolicism, budism, secte). Din contră, educaţia este unul din principalele domenii de investiţii pentru statul bunăstării, pentru că ea este considerată sursă a civismului, egalităţii şi progresului: dintre cele 23 de ţări ale OCDE, statele din Nord sunt printre primele 6, cu Suedia în frunte, în privinţa cheltuielilor pentru educaţie pe locuitor. Şcoala unică, în învăţământul primar şi secundar, devine regula, în timp ce numărul şi nivelul elevilor şi studenţilor cresc. De atunci, există 4 universităţi în Danemarca şi în Norvegia, 6 în Suedia, 2 în Islanda şi 5 în Finlanda, favorizându-se astfel, atât dezvoltarea cercetării, cât şi ascensiunea socială. Mijloacele de comunicare în masă joacă şi ele un rol esenţial în difuzarea culturii de masă. Radioul şi televiziunea devin omniprezente, în cadrul unor reţele de stat, în timp ce presa scrisă îşi păstrează importanţa (ca număr de ziare pe locuitor, ţările din Nord figurează printre primele 10 ţări din lume, cu Suedia pe primul loc) şi cartea, susţinută de numeroasele biblioteci populare, se afirmă ca un mijloc indispensabil de cunoaştere şi de deschidere. Mulţimea celorlalte suporturi culturale — teatre, săli de concert, muzee — acţionează în acelaşi sens. Toţi aceşti vectori contribuie la unificarea limbilor (astfel, *bokmal* se impune în Norvegia, în timp ce suedeza este în regres în Finlanda) cu excepţia regiunilor periferice (Feroe, Groenlanda, Laponia) unde se fac eforturi speciale pentru păstrarea limbilor. Chiar dacă americanizarea se întăreşte (cinematografie, mass-media, mod de viaţă), originalitatea culturală nordică persistă. Printre valorile dominante se află: democraţia, consensul, natura, toleranţa, umanitarismul şi

simpatia pentru lumea a treia. Se manifestă şi curentele contestatare: cultura pop sau anarhistă la tineri, revendicările feministe (libertate sexuală, dreptul la avort şi la contracepţie), anticapitalism, respingerea ordinii stabilite. De aici, o intensă fierbere în idei şi în comportamente, în special între 1960 şi 1975.

În privinţa creaţiei, Nordul se arată în acelaşi timp fecund şi divers. În literatură, se pot cita islandezii H. Laxness şi O. Sigurdhsson, finlandezii T. Colliander, M. Waltari şi V. Linna, suedezii B. Trotzig, V. Moberg, P. Lagerkvist şi T. Tranströmer, danezo-feroezul W. Heinesen şi, în Norvegia, J.E. Vold, B.Z. Vik şi exploratorul T. Heyerdahl. Arta cunoaşte apariţia stilului nordic, cu: în pictură grupul Cobra, în muzică P. Norgard, în arhitectură operele danezilor A. Jacobsen, J. Utzon şi finlandezilor E. Saarinen (tatăl şi fiul), A. Aalto şi J. Siren, în cinematografie, filmele suedezilor B. Hennig-Jensen şi, în special, J. Bergman, în timp ce strălucesc producţiile Baletului Regal danez, cele de operă din marile capitale şi de pe scenele teatrale din principalele oraşe. Cercetarea este activă: se pot cita fizicianul danez N. Bohr, creatorul CECN şi laureaţii Premiului Nobel pentru economie G. Myrdal (Suedia) şi R. Frisch (Norvegia) printre alţi, mulţi, cercetători şi profesori universitari de renume, consacraţi, în principal, în domeniile ştiinţelor exacte, ştiinţelor sociale şi medicinei.

Tabloul nu ar fi complet dacă nu s-ar menţiona şi rolul considerabil jucat de sport în activităţile şi mentalităţile colective: fie că este vorba de sportul-spectacol, fie că se are în vedere practicarea sportului, activitatea fizică contribuie serios la identitatea nordică, în special prin atletism, fotbal, sporturi de iarnă, sportul cu vele şi automobilism. Jocurile Olimpice de vară de la Helsinki, din

1952, au fost astfel una dintre vitrinele imaginii sportive a Nordului, unde se întâlnesc cultul pentru efort, pentru natură, pentru corp şi pentru tradiţia istorică a ţărilor componente.

V. Norden în geostrategia mondială

Patru direcţii domină politica externă a Nordului între 1945 şi 1975: cooperarea internordică, strategia păcii, respingerea comunismului şi apropierea de Europa. Toate acestea într-un context dominat de războiul rece, de decolonizare şi apariţia lumii a treia şi de primele etape ale construcţiei Europei comunitare. Iar dacă Baltica, sub influenţă sovietică încetează să mai fie un punct nodal al geopoliticii mondiale, Nordul continuă să ocupe o poziţie esenţială pe noile axe geostrategice, care sunt Atlanticul de Nord, Arctica şi Marea Nordului. Fără să fie uniformă, diplomaţia ţărilor nordice se va forma, în această configuraţie, într-o manieră din ce în ce mai coerentă şi mai convergentă.

Cooperarea internordică oferă cel mai bun exemplu în acest sens. Dacă proiectele unui pact de apărare a Nordului, propuse de suedezi în 1945-1946 şi din nou în 1948-1949 au fost respinse ca fiind prea neutraliste, solidaritatea din Norden se va exprima în manieră suplă şi evolutivă, în domeniile politic, economic şi cultural. Din 1946, cele 3 state scandinave au creat o companie aeriană comună: SAS. În 1947, renaşterea Asociaţiei Nordice permite constituirea unei Comisii Culturale Nordice care înfiinţează în 1962 un premiu cultural şi, în 1971, dezvoltă o cooperare întărită, pentru care societatea de televiziune Nord-Vision poate fi un bun exemplu. La propunerea daneză şi cu sprijinul Uniunii

Interparlamentare, Consiliul Nordic, creat în 1952 şi inaugurat în 1953, devine cadrul unei cooperări solide în toate domeniile, cu excepţia apărării şi diplomaţiei, întărită şi mai mult prin acordul de la Helsinki din 1962 şi prin convenţiile ministeriale din 1971 şi 1974. În acest cadru s-a promovat o politică în favoarea minorităţilor (Feroe, Aland şi, în special, Laponia, prin crearea Consiliului Samoed în 1953 şi a Institutului Samoed în 1973, în beneficiul celor 40 000 de laponi din Fino-Scandia), a libertăţilor colective (desfiinţarea paşapoartelor în 1952, protecţie socială unificată în 1956, drept de vot la alegerile locale în 1976) şi a Välfärdstat (Piaţa Comună a muncii în 1954, Consiliu Nordic al sindicatelor în 1972). Cooperarea economică este şi ea încurajată prin crearea zonei danezo-suedeze din strâmtoarea Oresund în 1964, a Fondului Nordic de investiţii în 1973, fără să se uite strânsa colaborare în cadrul AELS. Din contră, integrarea se dovedeşte irealizabilă: proiectul danez de organizare a Pieţei Comune a Nordului, NORDEK, eşuează în 1970. Fără să se poată vorbi de un „bloc nordic", strânsa cooperare nu numai că a permis sudarea între ele a celor 5 state din Norden, dar a evidenţiat şi ataşamentul lor comun faţă de valorile democraţiei pluraliste, capitalismului mixt şi Välfärdstat.

Ea şi-a găsit o altă aplicare în angajamentul în apărarea păcii. Intrate în ONU la date diferite — în 1945 Danemarca şi Norvegia, în 1946 Suedia şi Islanda şi în 1956 Finlanda — state din Nord au jucat acolo un rol important şi au adoptat, consecvent, poziţii comune. Eforturile lor au fost recunoscute atât în Est cât şi în Vest, consecinţa fiind că norvegianul T. Lie şi apoi suedezul D. Hammarskjöld au devenit primii secretari generali al ONU (1946–1953 şi 1953–1961), în timp ce sprijinul lor pentru

lumea a treia, atât ideologic (în special în Suedia) cât şi financiar (cele 3 state scandinave şi Finlanda acordă între 0,5 şi 1% din produsul lor naţional brut ca ajutor pentru dezvoltare) le asigură un mare prestigiu în rândul ţărilor nealiniate. Tocmai de aceea, statele nordice condamnă încălcările aduse drepturilor omului şi orice formă de imperialism, în special în Rhodesia, Vietnam, în Africa de Sud, în Ungaria şi în Cehoslovacia, adoptând astfel o postură moralistă, care nu este străină de prestigiul lor mondial. Reuniunea de la Helsinki, din 1975, a Conferinţei pentru securitate şi cooperare în Europa, punct de plecare pentru OSCE constituie, printre altele, un bun exemplu. Cu toate acestea, Norden nu uită că valorile sale sunt cele ale Occidentului, de unde rezultă respingerea comunismului şi neîncrederea faţă de lagărul sovietic. Dacă Finlanda este obligată să folosească şiretenia faţă de Moscova şi dacă Suedia se menţine într-o neutralitate vigilentă (cheltuielile ei militare pe locuitor o plasează pe locul 4 în lume), celelalte 3 ţări nu pot concepe altfel securitatea lor decât într-un mare acord de apărare nord-atlantic. Aşa se explică integrarea lor în NATO, la 6 aprilie 1949, asigurând flancul de nord-vest al alianţei, cu singura condiţie de a fi exceptate de la staţionarea armelor nucleare pe teritoriul lor, în timp de pace. Deşi multiform, acest dispozitiv diplomatic-militar a asigurat pentru Norden o autonomie şi o pace necunoscute de la începutul secolului, sprijinindu-se, în interior, pe puternicul consens al populaţiei, cu excepţia, minoritară, a câtorva mişcări de stânga şi de extrema stângă (Suedia, Finlanda, Islanda).

De altfel, tocmai pentru a completa această securitate şi pentru a garanta mai bine dezvoltarea lor economică, statele nordice s-au apropiat de celelalte ţări din Europa

de Vest. Începută deja în cadrul Planului Marshall din 1947–1948, în OECE şi apoi în OCDE, această cooperare a fost în primul rând economică. Acordul UNISCAN din 1945-1950 între Scandinavia şi Regatul Unit a uşurat crearea Asociaţiei europene a liberului schimb (AELS) în 1959–1960 unde, cele trei ţări scandinave, urmate de Finlanda — membru asociat din 1961, apoi de Islanda (1970) se întâlnesc cu Anglia, Austria, Suedia şi Portugalia în cadrul unei vaste zone comerciale şi vamale. Rezultatele pozitive înregistrate nu sunt totuşi suficiente pentru a face faţă atracţiei Pieţei Comune. La 1 ianuarie 1973, Danemarca urmează Londrei şi Dublinului în Europa „celor 9", Norvegia, retrăgându-se în ultimul moment, însă negociind, la fel ca Suedia, Islanda şi Finlanda, acorduri de parteneriat cu Bruxelles. De acum înainte, *volens nolens,* viitorul Nordului şi al modelului său era în Europa.

CAPITOLUL VI
CRIZĂ SAU TRANSFORMARE A MODELULUI NORDIC? (1975–1998)

Începând din 1975, atmosfera din Nord se schimbă: criza modifică datele problemei, în plan economic şi social, prăbuşirea regimurilor din Est face să apară o nouă ordine mondială, în timp ce noi valori schimbă mentalităţile şi comportamentele politice şi culturale. Toţi aceşti factori provoacă punerea civilizaţiei Välfärdstat sub semnul întrebării: în acest sfârşit de secol al XX-lea unde se află modelul nordic?

I. Schimbările politice

1. Aspecte generale. Provocările externe care au pus la încercare fundamentele modelului nordic şi chiar identitatea lui au avut un ecou profund în interior. Din ce în ce mai limitate, opţiunile statelor din Norden converg spre trei angajamente comune şi fundamentale: menţinerea democraţiei, încercarea de conciliere a liberalismului economic cu voluntarismul social, deschiderea spre lume şi în primul rând spre Europa. Necesitatea adoptării acestor strategii globale a atras după ea adoptarea mijloacelor politice. Nu la nivelul structurilor — instituţiile nu suferă nici o modificare semnificativă — ci mai mult la nivelul practicilor. Mai întâi, în ceea ce priveşte oferta ideologică. Modelul cu 5 mari partide îşi încheie dizolvarea într-un pluralism cu circa zece parteneri: 7 în Islanda, 9 în Suedia, 10 în Norvegia, 12 în Danemarca şi în Finlanda,

în anii '90. La stânga, partidele comuniste, din ce în ce mai slabe, sunt concurate de grupuri stângiste, pacifiste, egalitariste şi antieuropeiste, în timp ce social-democraţii, sfâşiaţi între crezul lor social şi imperativele gestiunii sunt siliţi să opteze pentru o recentrare, care nu este lipsită de legătură nici cu slăbirea conducerii lor tradiţionale. În centru, vechile partide liberale şi radicale se fărâmiţează, în timp ce partidele de centru propriu-zise se întăresc. Partidele conservatoare, susţinătoare ale austerităţii, favorabile apropierii de Europa, se redresează puternic în vreme ce se naşte o nouă extremă dreaptă, care mizează pe populism şi naţionalism (Noua Democraţie în Suedia, Partidul Progresului în Norvegia şi în Danemarca). În plus, pierderea de audienţă a marilor partide, care nu mai întrunesc decât între două treimi şi trei sferturi din voturi, a favorizat apariţia partidelor „etice", precum creştin-democraţii, Verzii, Alianţele (pentru justiţie în Danemarca, pentru femei în Islanda), fără a uita mişcările autonomiste (Feroe, Groenlanda, Laponia, suedezii din Finlanda...). La fragmentarea partidelor, datorită şi reprezentării proporţionale şi încurajată de căutarea unor noi repere, se adaugă, a doua noutate, revenirea la alternanţă, care pune capăt lungii hegemonii a social-democraţilor, în special în Norvegia, Suedia şi Danemarca. Desigur că socialiştii se află de mai multe ori la putere între 1975 şi 1998, încă mai marea volatilitate a electoratului, mai puţin fidel faţă de opţiunile tradiţionale şi mai dornic de soluţii imediate, îi va obliga să alterneze la guvernare cu „blocuri burgheze", constituite în jurul partidelor centriste şi conservatoare, uneori chiar cu partide „noi" (cf. creştin-democraţii norvegieni în 1997). În sfârşit, ultima inovaţie, se observă dezvoltarea practicii referendumurilor, mijloc consensual şi democratic de a depăşi scăderea participării

la alegeri şi de a trece peste deosebirile dintre partide: în domeniul nuclear — în Suedia şi cu privire la Europa, în Finlanda şi în cele 3 ţări scandinave, au fost temele principale. Din contră, pentru obiectivele economice, sociale şi culturale, conducătorii politici nu au făcut niciodată apel la cetăţeni, de unde extinderea manifestaţiilor, grevelor, violenţei (cf. mişcările motocicliştilor) şi anomiei (rasism, slăbirea spiritului civic, droguri...). De fapt, mai mult decât democraţia, faţă de care nordicii rămân profund ataşaţi, statul pare să fie cel contestat: povara prelevărilor obligatorii (în medie, 50% din produsul intern brut), birocraţia, creşterea inegalităţilor şi şomajului, percepţia, fără îndoială exagerată, cu privire la limitarea libertăţilor personale şi pierderii din identitatea societăţilor atinse de mondializare, toate provoacă, drept reacţie, o revendicare, în creştere, de iniţiative personale, naşterea unor noi solidarităţi (umanitarism, ecologie) şi căutarea de noi rădăcini. Încă stabil şi destul de liniştit, sistemul politic nordic a fost obligat, şi este încă, să evolueze pentru a-şi afirma eficienţa şi legitimitatea.

2. Soluţiile naţionale. În Danemarca, în ciuda fărâmiţării partidelor şi accentuării deosebirilor ideologice, conducerea ţării a rămas în mâna partidelor tradiţionale, în cadrul dublu, al parlamentarismului minoritar şi al alternanţei: în 1975 liberalii cedează locul unui şir de guverne social-democrate conduse de A. Jorgensen, înlocuite între 1982 şi 1992 de diverse guverne „burgheze" conduse de conservatorul P. Schlüter, apoi revin socialiştii în frunte cu P. N. Rasmussen, menţinându-se la putere şi după alegerile din 1998. Două mari dosare, interdependente, domină activitatea guvernamentală: lupta împotriva crizei economice şi sociale pe de o parte, rolul Danemarcei în CEE, pe de altă parte. În faţa dificultăţilor energetice şi financiare din anii 1975–1984, guvernele au

răspuns tot după modelul keynesian: devalorizări (1979, 1982), deficit bugetar, reţete sociale pentru şomaj, acorduri sociale cu sindicatele (în 1981 s-a introdus cogestiunea) şi cu patronatul (renunţarea la scara mobilă a salariilor în 1979). După redresarea din 1985-1991, care permite refacerea finanţelor publice, a locurilor de muncă şi creşterea economică, căderea brutală din 1991-1995 face necesar un nou plan de austeritate, de tip „liberal" de această dată: reformă fiscală, luptă împotriva inflaţiei şi a deficitului, reducerea datoriei, stimularea comerţului exterior şi a investiţiilor productive, limitarea avantajelor sociale. În 1998, bilanţul guvernului Rasmussen era pozitiv: bugetul era excedentar, produsul intern brut, care stagnase în perioada 1990–1994 crescuse cu peste 3% pe an după acea dată, atingând 145 de miliarde de dolari, datoria publică a scăzut de la 80% din PIB, cât era în 1993, la 64%, şomajul a coborât la 7% după ce urcase la 12,4% în 1993, inflaţia era de 2% (11% în 1982); numai presiunea fiscală, rămasă tot la 52% din PIB punea încă probleme. Reconfirmaţi la putere, social-democraţii puteau pune în aplicare marele lor plan de relansare economică şi socială. „Danemarca, anul 2005". Chiar dacă depăşise, în general, criza, menţinând o rată medie de creştere de 1,5% pe an după 1975 şi controlând fluctuaţiile şomajului, Danemarca trebuia să facă faţă problemelor recurente: fiscalitatea, viitorul pensiilor, sistemului de sănătate şi protecţiei sociale, problema emigranţilor (4% din populaţie), valorile sociale sfâşiate între toleranţă şi moralism, şi toate acestea în cadrul unei economii larg deschise, puternic dependentă de conjunctura externă. Aceste probleme se reflectă în oscilaţiile din politica europeană, favorabilă, în principiu, strângerii legăturilor comunitare, însă grijulie în prezervarea identităţii naţionale, după cum o dovedeşte apariţia unor noi partide antieuropene sau voturile împărţite de la alegerile pentru Parlamentul de la Strasbourg (1979, 1984, 1989, 1994). Drept urmare, electoratul a fost chemat deseori la urne, pentru a se exprima în problemele europene. În 1986, prin 56,2% din voturi, danezii au susţinut Actul Unic European respins totuşi de Folketing. În 1992, din

contră, ratificarea tratatului de la Maastricht de către Folketing a fost respinsă de 50,7% dintre alegători, determinând renegocierea care, pentru că excepta ţara de la moneda euro, de la cetăţenia şi apărarea comune, a fost aprobată prin referendumul din 18 mai 1993 (56,7% din voturi). În sfârşit, la 28 mai 1998, danezii dau un vot pozitiv, cu 55,1%, pentru tratatul de la Amsterdam, pe baza priorităţilor lor: „locuri de muncă, mediu, lărgire".

În afară de aceste teme mari, pot fi semnalate măsurile de caracter „regional" în beneficiul insulelor Feroe, foarte grav afectate de criza pescuitului şi de scăderea corelativă a resurselor financiare începând din 1992 şi a Groenlandei, înzestrată din 1979 cu un parlament regional şi cu un guvern autonom, având sediul la Nuuk (Godthab). Lupta pentru autonomie a celor 45 000 de feroezi este, de acum, în scădere, în timp ce a celor 55 000 de groenlandezi primeşte satisfacţie: insula obţine dreptul de a avea un drapel, din 1982, iar din 1980 i se permite, în conformitate cu votul din 1972, să părăsească CEE, de care va fi legată numai printr-un statut de asociere (1984), respectând identitatea şi specificitatea ei (tot în 1984 insula este complet denuclearizată).

Mai mult decât Danemarca, Islanda a traversat perioada într-un climat de dificultăţi şi de îndoieli, din care a ieşit, schimbată, în 1996–1998. Sub preşedinţia lui E. Eldjan (1968–1980), a V. Finnbogadottir, prima femeie aleasă şef de stat (1980-1996), apoi a lui O. R. Grimsson, viaţa politică este marcată, în acelaşi timp, prin afirmarea noilor partide, ca Alianţa Femeilor, apărută în 1983 şi prin alternanţa guvernelor de coaliţie, de stânga (1975–1980), centriste (1980–1991) sau „mixte" (după 1991). Aceste guverne au luptat prin devalorizări succesive şi prin crearea unei noi monede, în 1981, împotriva inflaţiei galopante şi gravului deficit bugetar şi comercial datorate atât crizei pescuitului, lovit de scăderea resurselor oceanice şi de concurenţa străină, cât şi creşterii importurilor şi oscilaţiilor din conjunctura mondială, în special pe plan industrial. Măsurile de austeritate din anii '90 au dat însă roade: şomajul, care urcase

până la 5% coboară la 3%, inflaţia se reduce de la 10%, înregistraţi în anii 1975–1980, la 2,5%, produsul intern brut, care scăzuse în perioada 1989–1995 începe din nou să crească cu peste 3% pe an, pescuitul, încă vulnerabil, îşi revine şi producţia de aluminiu şi oţeluri speciale, noile speranţe ale economiei, se dezvoltă. Totuşi, problemele persistă, cum ar fi: povara statului în economie (40% din PIB), deşertificarea rurală, creşterea poluării, dependenţa faţă de pescuit (75% din exporturi) şi vulnerabilitatea faţă de conjunctura mondială. Tocmai de aceea, Islanda, care a văzut, pe de o parte, solidaritatea nordică slăbind, prin creşterea interesului ţărilor respective faţă de zona Baltică şi Uniunea Europeană şi, pe de altă parte, ajutorul american diminuându-se (reducerea rolului bazei de la Keflavik), a trebuit să accepte apropierea de Europa comunitară, în special în cadrul Spaţiului economic european, creat în 1994. Însă identitatea ei viitoare rămâne incertă.

Dacă rata de creştere oscilantă a Islandei — 2,8% pe an între 1973 şi 1982, dar 0,9% pentru 1986–1996 — ilustrează dificultăţile insulei, cifrele respective pentru Norvegia, 3,6 apoi 2,3% pe an, subliniază situaţia generală bună a acestei ţări care, datorită veniturilor din hidrocarburi, a traversat destul de bine perioada, chiar dacă a fost afectată, singurul caz de acest fel din Norden, de contraşocul petrolier din 1986-1990 şi, la fel ca celelalte state din Nord, de recesiunea mondială din anii 1991–1996. Asigurând, foarte repede până la 17% din produsul naţional brut şi 3% din locurile de muncă, garantând o balanţă de plăţi excedentară şi posibilităţi de rambursare a datoriei externe (7% din PIB), veniturile petroliere au permis să se limiteze consecinţele nefavorabile ale conjuncturii: şomajul nu a depăşit niciodată 4%, inflaţia a fost oprită între 1,3 şi 5%, deficitul bugetar a fost limitat între 3 şi 5%, iar produsul naţional brut a crescut de peste două ori, atingând 114 miliarde de dolari în 1997. În aceste condiţii, viaţa politică norvegiană s-a dovedit mai calmă şi mai consensuală decât în restul Nordului. Sub domniile succesive a lui Olav al V-lea şi apoi, după 1991, a lui Harald al V-lea, scena guvernamentală a fost dominată de

social-democraţii, conduşi de O. Nordli (1976–1981), apoi de Doamna G. Brundtland (1981, 1986–1989, 1990–1996) şi de T. Jagland (1996–1997), alternând cu conservatorii (K. Willoch din 1981 până în 1986) şi, după 1997, cu guvernul creştin-popular al lui K. Bondevik cu foarte slabă reprezentare parlamentară, însă susţinut de centrişti. În paralel, fărâmiţarea partidelor a condus la slăbirea extremei stângi, la concentrarea socialiştilor, la redresarea Centrului şi a conservatorilor şi la dezvoltarea popularităţii populistului Partid al Progresului. Această alunecare spre centru dreapta explică politicile relativ liberale adoptate pe plan economic, în special după 1990 (cf. în 1991 reforma fiscală care viza reducerea prelevărilor obligatorii de la 48 la 36% din produsul naţional brut, sau începutul privatizărilor) fără ca prin aceasta să fie restrânsă democraţia socială. În acest plan, se pot semnala legea muncii din 1977, care prevede începuturile cogestiunii şi, îndeosebi, crearea unui Fond petrolier, în 1991, destinat să finanţeze atât economia, după epuizarea rezervelor de petrol prevăzută prin 2020, cât şi protecţia socială în viitor. Prosperitatea financiară a permis şi o politică activă pe plan regional şi sectorial (agricultură, pescuit), lupta împotriva poluării, atât externe (ploi acide), cât şi interne (chimie) şi combaterea inegalităţilor din cadrul Välfärdstat, în mod calm şi eficient: criminalitatea nu reprezintă decât un sfert din indicatorii respectivi pentru Suedia şi Finlanda. Foarte mândră de identitatea ei şi foarte hotărâtă să-şi apere autonomia, Norvegia a putut astfel să respingă, cu 52,1% din voturi, în urma referendumului din 28 noiembrie 1994, aderarea la Uniunea Europeană, pe care, totuşi, Storting-ul o votase, mulţumindu-se să adere la spaţiul economic european (1994) şi să dezvolte cooperarea internordică. Dacă Norvegia se prezenta ca un model, acesta rămâne autonom şi de necopiat.

Invers decât Norvegia, prosperă şi autonomă, Finlanda a fost puternic zguduită de răsturnările din vecinătatea ei, în special după 1990, când prăbuşirea blocului estic s-a suprapus pe recesiunea internaţională, provocând o scădere a produsului intern brut cu 15%, o creştere masivă a şomajului, la peste 20%

şi o destabilizare brutală a sistemului economic şi social al ţării. Totuşi, ca şi în timpul crizei, mai puţin grave, din 1975–1980, ţara a ştiut să facă faţă. În mare parte, datorită rezistenţei şi a eficienţei structurilor sale politice. Preşedinţii succesivi, agrarianul Kekkonen, până în 1981, apoi social-democraţii M. Koivisto (1981-1994) şi M. Ahtisaari, au jucat un rol important de arbitri şi de iniţiatori, în timp ce stabilitatea marilor partide — social-democraţii (24–28% din voturi), centriştii (17–20% din voturi) şi conservatorii (18–23% din voturi) — a permis să se limiteze efectele fărâmiţării ideologice şi ale avântului formaţiunilor contestatare (Verzi, Alianţa de Stânga, Partidul Rural). Coaliţiile guvernamentale au alternat la putere prin înţelegerea socialistă centristă, condusă de K. Sorsa din 1977 până în 1979 şi din 1982 până în 1987, înţelegerea socialistă conservatoare „roşie-albastră", dominată de H. Holkeri (1987–1991), guvernul centrist al lui E. Aho (1991–1995) şi guvernul „curcubeu" al lui P. Lipponen, după 1995. Pentru a lupta împotriva crizelor recurente, guvernele au mizat pe parteneriat: introducerea democraţiei industriale în 1979, participării la decizii în 1990, acordului social, în 1991. Chiar dacă situaţia actuală nu a atins încă nivelul impresionantei dezvoltări din anii '80, rezultatele sunt totuşi încurajatoare: şomajul a coborât la 15%, produsul naţional brut, care a atins un record de 139 miliarde de dolari în 1990 şi s-a prăbuşit la 81 în 1993, s-a apropiat de 100 în 1997, deficitul a fost readus la 1,4% din produsul intern brut, inflaţia a scăzut de la 6,1% în anii '80 la 0,9, iar datoria publică, care ajunsese la 66% din PIB în 1993 a coborât la 58% în 1997, ceea ce asigură îndeplinirea criteriilor pentru introducerea monedei euro în Finlanda din 1999. Desigur că această revenire la creşterea economică, de ordinul a 3 până la 4% pentru anii 1994–2000, a fost plătită printr-o riguroasă austeritate salarială, limitarea avantajelor sociale şi importante concesii faţă de ortodoxia „liberală" (devalorizarea monedei markka, în 1993, privatizări), însă a demonstrat relativa unanimitate a finlandezilor cu privire la obiectivele pe termen lung şi capacitatea lor de a-şi asuma destinul, chiar într-un

context nefavorabil. Aceleaşi virtuţi se manifestă şi în orientarea politicii externe. Helsinki a reuşit, mai întâi, să limiteze presiunea sovietică obţinând reînnoirea tratatului de prietenie pe o bază mai echilibrată (1983), profitând de perestroika pentru a i se recunoaşte totala neutralitate (1989), consacrată prin intrarea, în acelaşi an, în Consiliul Europei, iar apoi, după prăbuşirea URSS la sfârşitul lui 1991, a negociat un nou acord de recunoaştere a frontierelor şi o bună vecinătate cu Rusia (1992). De acum, eliberată de problemele din Est, Finlanda a putut, în sfârşit, să se alăture cu totul taberei europene: votată la 18 mai 1992, aderarea la Uniunea Europeană a fost aprobată cu 57% din voturi prin referendumul din 16 octombrie 1994, devenind efectivă de la 1 ianuarie 1995. Model prin echilibru şi tenacitate în lupta cu dificultăţile, Finlanda este din nou, prin suveranitate şi efort, în cadrul Europei noi care se construieşte, devenind un portdrapel al valorilor europene la porţile lumii slave şi baltice.

Deja foarte avansat în 1975, modelul suedez a suferit profunde schimbări în cursul ultimului sfert de secol. Mai întâi, datorită propriilor sale limite: un sistem bazat pe principiul „mereu mai mult şi niciodată destul" paralizează încet, încet statul încărcat cu toate îndatoririle în raport cu cetăţenii care au toate drepturile. Apoi, datorită şocurilor conjuncturale, care au făcut tot mai delicat arbitrajul între necesara rigoare economică şi doritul progres social. Urmarea a fost dispersarea ofertei ideologice, în folosul formaţiunilor noi ca Verzii, creştin-democraţii, stânga radicală şi, populista Noua Democraţie. Dacă social-democraţii rămân principala forţă parlamentară, primind între 38 şi 46% din voturi, ei sunt acum tot mai serios concuraţi de alianţele centriste şi conservatoare care progresează şi ajung să primească sprijinul a 36 până la 50% dintre alegători. Rezultă o alternanţă încă necunoscută după 1932, prin succesiunea guvernelor, socialist din 1975 în 1976 cu O. Palme, conservator cu T. Falldin (1976-1978), liberal cu O. Ullsten (1978-1982), din nou social-democrat cu O. Palme până la asasinarea lui în 1986, apoi cu T. Carlsson până în 1991, din nou conservator din 1991 până în 1994 cu C. Bildt şi, în sfârşit,

socialist cu Carlsson, apoi cu O. Persson, după 1996. Socialismul mesianic încearcă încă, până în 1986, să apere şi să promoveze „revoluţia suedeză": prin legea cu privire la cogestiune din 1976, extinsă la sectorul privat în 1982, prin legile liberale asupra emigraţiei din 1975, prin recunoaşterea, în 1980, a dreptului tuturor la un nivel de viaţă rezonabil, garantat de stat şi asigurat fără nici o obligaţie, prin introducerea, din 1984, a fondurilor salariale destinate achiziţionării capitalului din sectorul privat, sau chiar, în 1988, prin exonerarea de impozitul pe venit a 80% dintre contribuabili. Însă constrângerile economice se fac deja simţite şi astfel sunt motivate devalorizările în cascadă din 1981 şi 1982, politica de austeritate din 1982 până în 1988 şi decizia luată în 1975 şi aprobată prin referendum în 1980, de 58,2% dintre votanţi, de a se aplica un mare program, revizuibil periodic, în domeniul utilizării energiei nucleare în scopuri civile. Începând din 1990, această politică a „celei de-a treia căi", care încerca să combine echilibrul bugetar, creşterea economică, democraţia socială şi neutralismul cedează în faţa crizei şi a noii ordini mondiale, rezultată din căderea regimurilor din Est şi din impasul în care a intrat lumea a treia. Devalorizarea brutală din 1992 impune o politică severă de luptă împotriva inflaţiei, a deficitelor bugetare şi comerciale, a creşterii şomajului şi datoriei publice, a poverii cheltuielilor sociale. În paralel, ţara acceptă să-şi restrângă exigenţele neutraliste (1992) şi se deschide spre Europa: în 1992, Suedia se angajează în proiectul spaţiului economic european însă, încă din 1991 merge mai departe prin depunerea candidaturii la Uniunea Europeană, pe care referendumul din 13 noiembrie 1994 o aprobă, cu 52,2% din voturi, aderarea devenind efectivă la 1 ianuarie 1995. Cu preţul a numeroase renunţări, precum desfiinţarea fondurilor salariale (1991), scăderea câştigurilor sociale sau creşterea prelevărilor obligatorii (55,2% din PIB în timp ce media europeană este de 42,4), Suedia pare capabilă să învingă criza: şomajul care depăşise 13% se va reduce la 9% în 1998 şi, în acelaşi an, deficitul bugetar care sărise până la 15% din PIB va trebui să se

reducă la 1,9%, creşterea economică, în lent progres din 1975, de ordinul a 1,1% pentru 1973–1982 şi de 0,4% pentru 1986–1996, ajunge la un ritm apropiat de 2%, iar datoria publică, reprezentând 90% din venitul naţional în 1990 a fost coborâtă la 77%. Convertiţi de acum la austeritate, social-democraţii prevăd o întoarcere la marile echilibre pentru anul 2000. Numai câteva programe sociale, cum ar fi creşterea alocaţiilor pentru şomaj, sănătate şi familie sau închiderea, din 1988, a 2 din cele 12 reactoare nucleare, în conformitate cu referendumul din 1980, mai exprimau voinţa de a menţine, şi chiar de a dezvolta, Välfärdstat, în cadrul ortodoxiei liberale. Confruntată cu realităţile, „revoluţia suedeză" şi-a pierdut din elan şi alte priorităţi au apărut, cum ar fi emigrarea (se înregistrează 9% străini), poluarea, fiscalitatea, şomajul şi inegalităţile. Cu toate acestea, având curajul să se deschidă spre Europa, să joace un rol mai constructiv în cooperarea internaţională şi să-şi reorganizeze economia pentru a-şi salva democraţia politică şi socială, suedezii sunt pe cale să inventeze un nou „model", mai modest, dar şi mai sigur pentru viitor.

În ansamblu deci, sistemul nordic, cu toate că a fost zguduit de crize succesive, nu s-a prăbuşit şi schimbările naţionale, operate într-o direcţie convergentă, au făcut proba adaptabilităţii şi dinamismului său.

II. Schimbările economice, sociale şi culturale

1. Economia. Prin oscilaţiile ei, conjunctura a dominat viaţa din Norden în ultimul sfert al secolului al XX-lea. Se pot înregistra 6 faze: o criză, datorită primului şoc petrolier, din 1974 până în 1977, o uşoară redresare din 1977 până în 1980, o recădere în urma celui de-al doilea şoc petrolier din 1980 până în 1983, o secvenţă de prosperitate până la sfârşitul anilor '80, o depresiune brutală între 1989 şi 1994 şi o redresare clară după aceea. Destabilizând finanţele

publice, locurile de muncă, moneda, consumul şi investiţiile, variaţiile acestea bruşte au obligat statele să renunţe treptat la keynesism în avantajul unei gestiuni mai liberale, fără să se ajungă până la terapiile thatcheriene: economicul rămâne încă supus primatului socialului. Însă mondializarea şi apropierea de Europa, inclusiv în cazul Norvegiei şi Islandei, subliniază marja îngustă de manevră pe care o au guvernanţii şi partenerii sociali. Rezultă o rapidă şi severă schimbare a sistemelor economice, şi aici orientate, în esenţă, convergent.

Agricultura şi pescuitul au scăzut din nou ca pondere din produsul naţional brut şi ca locuri de muncă oferite. Între 1975 şi 1995 indicatorii scad, în medie, de la 13 la 7% pentru ponderea din produsul naţional şi de la 15 la 8% pentru partea din populaţia activă. Totuşi, aceste reduceri nu pot fi interpretate ca un declin. Dacă pescuitul suferă din cauza epuizării resurselor şi a concurenţei străine, el rămâne activ şi se reorientează spre acvacultură sau spre noi zone de captură (Arctica). De asemenea, agricultura s-a mecanizat şi s-a profesionalizat puternic: marea ei productivitate îi permite să acopere trei sferturi din nevoile Nordului şi să dispună de importante debuşee în industrie (cereale, produse lactate şi din carne şi, îndeosebi, lemn). Clasate printre primii 5 producători şi exportatori de lemn şi produse derivate (pastă de hârtie, hârtie) din lume, Suedia şi Finlanda îşi valorifică astfel resursele naturale, în timp ce Norvegia, Islanda şi Danemarca vizează mai mult pieţele europene pentru a vinde produsele lor din carne, lapte şi peşte, străduindu-se să câştige cât mai mult de pe urma politicii agricole comune (PAC) şi a acordurilor comunitare, ca şi de avantajele oferite de înţelegerile internaţionale (GATT, apoi OMC). Singura umbră a tabloului, declinul populaţiei

rurale (9% în Islanda, 15% în Danemarca, 38% în Finlanda, 27% în Norvegia, 17% în Suedia în 1996, deci, în medie o pierdere de 10 până la 20%) şi ţărăneşti produce riscuri de deşertificare (Islanda, nordul Fino-Scandiei) în timp ce costurile ridicate ale producţiei şi transportului fragilizează sectoarele (pescuitul de-a lungul ţărmurilor) sau regiunile (Laponia, centrul Islandei şi al Scandinaviei) cele mai izolate sau cele mai expuse concurenţei.

Industria a cunoscut şi ea o scădere în produsul naţional brut şi în privinţa locurilor de muncă, după avântul de după război. Dar, şi aici reculul este numai relativ. Industriile extractive s-au menţinut (fier şi uraniu suedez, neferoase în Norvegia şi Finlanda) ori s-au dezvoltat (geotermia islandeză, hidrocarburile daneze şi, în special, cele norvegiene care furnizează, cu cele 132 de milioane de tone de petrol în 1997 — faţă de 9,2 în 1975 — aproape 17% din produsul naţional brut şi 3% din locurile de muncă). Şi celelalte industrii sunt active şi, în ansamblu, prospere, datorită ajutorului primit de la stat, modernizării tehnologice, concentrării capitaliste şi bunei orientări cu privire la pieţele externe. Islanda s-a specializat în producţia de aluminiu şi de oţeluri speciale; Norvegia şi-a dezvoltat, prin marile ei grupuri economice (Statoil, Norsk-Hydro, AKER, RGI), rafinăriile, chimia, construcţiile navale şi metalurgice; Danemarca mizează pe construcţiile navale, domeniul agroalimentar, construcţiile mecanice şi design; Finlanda, cu firme ca Nestlé, Alhstrom, Nokia şi Enso se bazează pe lemn, construcţiile navale specializate şi înalta tehnologie, în timp ce Suedia, gigantul industrial al Nordului (ea deţine 33 din cele mai mari 50 de întreprinderi din Norden), îşi foloseşte marile grupuri ca Volvo, Saab, SKF, Ericsson,

Electrolux, Asea în slujba sectoarelor ei cheie ca metalurgia, automobilul, aeronautica, electrocasnicele, lemnul şi derivatele sale, construcţiile mecanice şi navale, înalta tehnologie şi inginerie. Asigurând astăzi între 30 şi 35% din produsul naţional brut şi oferind între 25 şi 30% din locurile de muncă, industria nordică rămâne pe primul plan în privinţa inovaţiei, calităţii şi deschiderii comerciale, susţinută prin puternica dezvoltare a investiţiilor în străinătate.

Sectorul terţiar reprezintă astăzi principalul domeniu de activitate şi principala sursă de locuri de muncă în Nord: din 1975 până în 1996 ponderea sa în produsul naţional brut creşte de la 55 la 72% în Norvegia, de la 35 la 50% în Islanda, de la 53 la 74% în Danemarca, de la 50 la 71% în Suedia şi de la 40 la 62% în Finlanda. Avându-se în vedere importanţa statului în economiile şi societăţile nordice, serviciile publice reprezintă domeniul cel mai dezvoltat din cadrul sectorului terţiar, cu o pondere cuprinsă între 20% (Islanda) şi 35% (Suedia) din totalul populaţiei active. Vin apoi transporturile, comerţul, sectoarele financiare (bănci, asigurări), turismul, mass-media şi cultura, fără a uita, evident, serviciile la particulari şi asistenţa medicală. Această pondere a sectorului terţiar demonstrează că Nordul este angajat deja în era postindustrială: dezvoltarea rapidă a noilor tehnologii (informatică, electronică, comunicaţii, consiliere) dovedeşte acelaşi lucru, ca şi avântul cunoscut de activităţile legate de timpul liber al maselor. Se mai pot adăuga, în acelaşi sens, încă două elemente complementare. Pe de o parte, producţia de energie, care o atinge sau o depăşeşte, pe locuitor, pe cea a celorlalte state europene, cu, în 1996 şi în miliarde de kilowaţi-ore, următoarele cifre globale: 4,5 în Islanda, 30 în

Danemarca, 57 în Finlanda, 117 în Norvegia şi 147 în Suedia. Pe de altă parte, creşterea nivelului produsului naţional brut pe locuitor, în dolari, care a trecut de la o medie de 5 000 în 1975 la niveluri cuprinse între 9 600 şi 13 000 în 1984 şi între 23 000 şi 34 000 în 1996, clasând statele din Nord între locul 3 şi locul 7 pe plan european.

În încheiere, se poate de asemenea sublinia că economiile nordice tind din ce în ce mai mult să se lege între ele, fie prin schimbul de forţă de muncă, fie prin asociaţii de întreprinderi, ca în cazul burselor din Stockholm şi Copenhaga (1998) sau cel al marilor bănci şi companii de asigurări finlandeze, daneze şi suedeze. În paralel cu integrarea europeană se formează astfel un bloc nordic, puternic şi eficient, bine pregătit pentru viitor.

2. Transformările sociale. După cum arată tabelul de mai jos, ţările din Nord au cunoscut, între 1975 şi 1998, o oarecare schimbare demografică:

Ţara	*Populaţia totală 1975*	*Populaţia totală 1997*	*Densitatea (2) (loc./km²)*	*Fecunditate (2)*	*Natalitate (în ‰) (2)*	*Mortalitate (în ‰) (2)*
Danemarca	5,03 (1)	5,3 (1)	123,3	1,7	13,5	10,9
Finlanda	4,60	5,1	15,1	1,8	14,5	9,8
Islanda	0,22	0,3	2,9	2,1	17,7	6,9
Norvegia	4,03	4,4	13,6	2	13,8	10,9
Suedia	8,23	8,9	19,8	1,7	15	10,3

(1) Cifre în milioane
(2) Cifre pentru 1996
Statistiques démografiques du Norden (1975–1997)

Creşterea globală a populaţiei din Nord, de la 22,1 la 24 de milioane între 1975 şi 1997 este, ca ritm anual (+ 158 000 de persoane) comparabilă cu cea din perioada anterioară, însă ea se datorează mai puţin creşterii

naturale, chiar dacă mortalitatea scade şi natalitatea şi fecunditatea se redresează după curba descendentă din anii '70–'80, şi mai mult creşterii numărului străinilor care oscilează între 1,5% în Islanda şi 9% în Suedia cu o rată în jur de 4% în Norvegia şi Danemarca şi 6,5% în Finlanda şi, în special, prelungirii permanente a speranţei de viaţă. Îmbătrânirea continuă a populaţiei care rezultă pune, şi în special va pune în viitor, serioase probleme de sănătate, de pensii şi, poate, de dinamism social. Pe de altă parte, reducerea sensibilă a habitatului rural accentuează dezechilibrele regionale în beneficiul oraşelor, care adăpostesc 62% din populaţie în Finlanda şi până la 91% în Islanda, în zone sudice ale Suediei, Norvegiei şi Finlandei, unde se concentrează mai mult de două treimi din populaţia acestor ţări, în Reykjavik care are mai mult de jumătate din populaţia Islandei sau în insulele daneze. În paralel, creşterea marilor oraşe — 0,8 milioane de locuitori la Helsinki şi Oslo; 1,4 la Copenhaga, 1,5 la Stockholm — determină apariţia unor noi probleme urbane, ca cele ale locuinţelor, circulaţiei, anomiei sau poluării. Desigur că, prin contrast cu restul Europei, Nordul are o rată a criminalităţii scăzută şi moduri de viaţă mai liniştite, însă valurile de individualism, reperabile în creşterea rapidă a numărului de celibatari, în creşterea tensiunilor sociale şi rasiale, îndeosebi în Suedia şi în Danemarca, în agravarea pierderii reperelor care se exprimă atât în scăderea spiritului civic, cât şi în creşterea de la 10 la 35% a naşterilor în afara căsătoriei, dovedesc în ce grad armonia „modelului" nu mai este norma unică.

Cât despre clasele sociale, evoluţia lor o reflectă pe cea a economiei. Clasele productive, mai mult muncitoreşti şi urbane, decât ţărăneşti sau rurale sunt în declin şi formează între 30 şi 40% din efectivul total. Pe de

altă parte, elitele au profitat de revenirea în vogă a liberalismului capitalist pentru a-şi întări poziţiile, în termeni de prestigiu şi de avere, însă suportă totodată criticile celor mai puţin favorizaţi şi ale mediilor de stânga. În privinţa claselor de mijloc, ele reprezintă marea masă a populaţiei, ierarhizată după diplomă, loc de muncă, venituri şi responsabilităţi. Însă, ataşate în continuare de virtuţile tradiţionale ale egalităţii, civismului şi progresului, ele rămân pilonii sistemului nordic. Sub condiţia, totuşi, ca dificultăţile tinerilor, şomerilor, femeilor sau victimelor schimbărilor sociale să nu le afecteze prea mult: acum este mai degrabă timpul replierii în familie, decât al marilor solidarităţi mesianice din trecut, chiar dacă noile bătălii pentru umanitarism sau pentru mediu se dovedesc puternic mobilizatoare, în special pentru tineri. În ce priveşte reprezentarea socio-profesională, aceasta rămâne puternică: rata de sindicalizare a crescut şi mai mult atingând 57% în Norvegia, dar peste 80% în Danemarca, Suedia, Islanda şi Finlanda. Activă şi solidară, după cum dovedeşte crearea, în 1972, a Consiliului Nordic al Sindicatelor, mişcarea socială se recomandă ca responsabilă şi deschisă acordului social, însă nu înţelege să capituleze în faţa patronatului sau a statului, ceea ce a dus la relansarea conflictelor sociale în această perioadă. În sfârşit, se poate nota persistenţa unor probleme, ca cele ale alcoolului, drogurilor şi pornografiei şi apariţia altora noi, ca SIDA, infracţionalitatea juvenilă sau a „gulerelor albe" şi rasismul, care provoacă reacţii „morale" într-o parte însemnată a populaţiei: crizele au destabilizat şi valorile şi comportamentele colective, chiar dacă flagelul şomajului, al sărăciei şi al violenţei urbane nu a atins niciodată Nordul ca în restul Europei.

3. Reînnoirile culturale. Viaţa spirituală se caracterizează printr-o dublă schimbare: o scădere continuă a participării la serviciile religioase, reflectare a laicizării societăţilor şi o reluare, la o parte din populaţie, a căutărilor transcendentale care pot merge fie pe drumul luteranismului, fie pe cel al sectelor sau al unei religiozităţi mai mult sau mai puţin mistice (culte asiatice) sau milenariste. Tinerii, în legătură cu pacifismul şi umanitarismul lor, noii activişti ai moralei sau anumite minorităţi etnice (cf. emigranţii musulmani) caută pe această cale reconfortare şi motivaţie. Rolul educaţiei a crescut în mod deosebit, diploma fiind percepută, tot mai mult, drept cheia pentru obţinerea locului de muncă şi pentru progresul social. Şcolarizarea în învăţământul primar este asigurată 100%, iar în cel secundar este de peste 80% (peste 90% în Suedia şi Norvegia). La rândul lui, învăţământul superior primeşte între 25% (Islanda) şi 47% (Finlanda) din tineri, media scandinavă stabilindu-se în jur de 31-36%, procent onorabil care ar putea să crească în continuare.

Viaţa intelectuală din Nord este activă datorită importantei reţele de săli de cinema, de concert şi de reuniuni, de biblioteci, de muzee, precum şi a largii difuzări a presei, cărţilor şi mass-media. Sigur, cultura televizorului este dominantă, însă ea n-a redus cu totul dezbaterile la şabloane şi nici n-a uniformizat comportamentele. Acelaşi lucru şi pentru sport: chiar dacă spectacolul atrage, se continuă practica sportului de plăcere, în special pentru tenis, schi şi sporturile de iarnă (cf. Jocurile Olimpice de la Lillehammer, în Norvegia în 1994), sportul cu vele, fotbal, hochei sau drumeţie.

La rândul ei, creaţia culturală rămâne activă şi diversă. Muzica se deschide tot mai mult influenţelor externe, prin

jazz, rock şi pop, redescoperind însă ritmuri şi cântece tradiţionale. Pictura cultivă diverse forme de expresie moderne, de la figurativ la abstract, trecând prin arta populară. Arhitectura şi sculptura, poate mai puţin inovatoare decât în perioada precedentă, contribuie totuşi la un urbanism aerisit, mai grijuliu faţă de ecologie şi de calitatea vieţii. Însă, fără îndoială, literatura şi cinematografia sunt cele care au făcut renumele Nordului în epoca noastră. Dintre scriitori, se pot cita danezul P. Hoeg, islandezul G. Bergsson, finlandezii A. Tuuri, A. Paasilinna şi R. Liksom, norvegianul T.A. Bringsvaerd sau suedezii E. Brunner, B. Trotzig, K. Frostenson, L. Hagerfors, G. Tunström şi S. Larsson, care au cultivat atât realismul cât şi curentele moderniste. În privinţa cinematografiei, trei ţări domină: Finlanda cu A. şi M. Kaurimansk şi M. Kassila, Suedia cu I. Bergman şi R. Andersson şi Danemarca, prin L. von Trier şi B. August. În 1996, creaţiile prezentate la Bienala Balticii au arătat cum cultura Nordului încearcă să-şi întindă influenţa şi să-şi apere identitatea scandinavă în lumea contemporană.

III. Nordul în geostrategie

Perioada este împărţită în două faze: prima, din 1975 până în 1991 se înscrie în ordinea bipolară de după război, cealaltă, după 1991, este cea a unei noi ordini mondiale. Chiar dacă obiectivele au rămas aceleaşi — cooperare internordică, căutarea securităţii şi păcii, deschidere spre Europa — ele nu s-au putut exprima în aceleaşi forme înainte şi după 1991.

În timpul primei faze, statele din Nord au continuat strategiile promovate anterior, în cadrul unui neoscandinavism diplomatic, cultural şi economic ilustrat,

de exemplu, prin crearea Comitetului Bugetar al Consiliului Nordic în 1975 sau a Băncii Nordice de Investiţii în 1976. Din contră, propunerile finlandeze pentru crearea unei zone nordice denuclearizate formulate din nou în 1978, după lansarea lor în 1963 — nu au dus la nici un rezultat datorită temerilor persistente cu privire la URSS. Singurele acorduri importante realizate în zona baltică au fost cele referitoare la mediu (1980) şi la împărţirea zonelor economice (1988). În privinţa politicii de pace, ea s-a concretizat fie în acţiuni de mediere în conflicte, precum cea a lui O. Palme între Iran şi Irak în 1981, fie în organizarea unor conferinţe internaţionale, cum au fost cele asupra dezarmării de la Stockholm în 1985 şi de la Reykjavik în 1986. Însă neîncrederea faţă de Moscova, justificată prin invadarea Afghanistanului, desfăşurarea eurorachetelor sau cazurile de spionaj descoperite permanent, îndeosebi în detrimentul Suediei, îi determină pe nordici să nu renunţe nici la alianţele lor, nici la eforturile de apărare. În afară de Islanda, lipsită de armată, dar protejată de Statele Unite, statele din Nord consacră în jur de 2% din produsul lor naţional brut pentru forţele militare, iar Suedia aproape 4%. Şi dacă aceasta din urmă insistă, în continuare, asupra neutralităţii ei, se poate totuşi observa o apropiere clară a tuturor statelor din Norden de cauza occidentală atât în secvenţa de „război rece" din anii 1979–1985, cât şi în faza destinderii gorbacioviene din 1985–1991. În această perspectivă se înscrie sprijinul nordicilor faţă de popoarele din Est şi, în special, faţă de Polonia, în timpul „toamnei popoarelor" din 1989 sau cel acordat de Suedia din 1989, apoi de Consiliul Nordic în 1990, eforturilor de emancipare faţă de Moscova al celor trei ţări baltice. De asemenea, degradarea progresivă a imaginii socialismului sovietic

este mobilul care, alături de imperative economice, îi convinge pe nordici să continue apropierea de Europa. Danemarca este deplin implicată în procesul de întărire a Comunităţii (alegeri pentru parlamentul de la Strasbourg, începând cu 1979, Actul unic european în 1986), însă şi celelalte state, toate membre ale AELS după admiterea Finlandei în 1985, participă la strângerea legăturilor cu CEE, în special în cadrul spaţiului economic european, iniţiat în 1990 şi realizat în 1994. Aceeaşi opţiune fundamentală pentru valorile „occidentale" — democraţie, economie de piaţă, progres social — este exprimată şi în cadrul Consiliului Europei, în care Finlanda este admisă în 1989, la ONU şi în organizaţiile internaţionale. Aceeaşi nuanţă chiar faţă de ajutorul dat lumii a treia: nordicii, care acordă acestui ajutor 1% din PIB, deci rata cea mai ridicată din lume, îl condiţionează de respectarea drepturilor omului şi de folosirea lui pentru dezvoltare, care să fie în avantajul populaţiei.

Începând din 1991, totul se schimbă. Prăbuşirea regimului sovietic duce la dispariţia oricărei ameninţări ideologice în Europa, în timp de descompunerea URSS redesenează harta Balticii, înconjurată acum de 8 state, ţinând cont de obţinerea independenţei de către cele trei ţări baltice şi de reunificarea germană (1990). Rivalitatea Est-Vest este înlocuită cu un nou parteneriat NATO-Rusia, consacrat prin acordurile din 1997, care modifică situaţia diplomatică şi militară a Europei de Nord, reducând importanţa strategică a membrilor nordici (Islanda, Danemarca, Norvegia) ai Alianţei Atlantice, deschizând perspectiva integrării unor noi state, ca Polonia şi ţările baltice şi punând sub semnul întrebării rolul şi statutul celor două state neutre din zonă, Suedia şi Finlanda. În sfârşit, dispariţia CAER şi a Pactului de la Varşovia, în

iunie 1991, face posibilă primirea de noi membri în CEE (Polonia, ţările baltice) şi dă o dimensiune nouă OSCE şi Consiliului Europei. De acum înainte, viitorul Nordului se decide mai mult în Europa, ca partener activ al unei cooperări ce trebuie redefinită şi mai puţin în zona septentrională a emisferei nordice unde el se constituise, anterior, ca o miză esenţială a confruntării bipolare. Rezultatul este o modificare importantă, de atitudine şi de rol, a celor cinci ţări nordice. Chiar dacă ele continuă politica de mediatori pe scena mondială, cum o dovedeşte acţiunea Norvegiei în conflictul israelo-palestinian (1993) şi cea a Suediei în războiul din Iugoslavia (1992–1996) sau, de asemenea, poziţia de intermediar pe care Norden o are la ONU, în special în relaţiile Nord-Sud, ţările nordice joacă, înainte de toate, pe două scene: zona baltică şi Europa.

După ce au recunoscut foarte repede independenţa statelor baltice şi după ce şi-au normalizat relaţiile cu noua Rusie, statele din Nord au creat, în 1992, Consiliul de cooperare al Mării Baltice şi au organizat consultări permanente cu privire la toate problemele regiunii (poluare, dezvoltare economică, securitate militară). Această politică de pace şi de prosperitate a fost chiar extinsă la Marea Barents în 1994 şi la întreaga Arctică în 1996.

Cooperarea internordică tradiţională nu a dispărut, după cum demonstrează decizia din 1994 de a construi un pod între Suedia şi Danemarca sau cea de a sărbători, în 1997, a 600-a aniversare a Uniunii de la Kalmar, însă ea s-a înscris într-un cadru mai larg, creând o nouă „Europă de Nord" în care Norden are un loc eminent, cum s-a putut constata în timpul întâlnirii la nivel înalt a Balticii, din ianuarie 1998. După rolul de intermediar între estul şi

vestul continentului, Nordul joacă acelaşi rol şi în raport cu Europa comunitară. În respectul identităţii componentelor sale, Norvegia şi Islanda se mulţumesc cu spaţiul economic european, în timp ce Suedia şi Finlanda se alătură Danemarcei în cadrul Uniunii. Însă fie că rămân la porţile Uniunii Europene, fie că negociază modalităţile de participare (cu privire la euro sau la politica de securitate, de exemplu), statele din Nord sunt acum definitiv legate de construcţia europeană, scandinavismul, baltismul şi europeismul confundându-se într-o strategie comună de deschidere, de cooperare şi de dezvoltare, pentru care modelul nordic poate, evident, să servească drept punct de reper mobilizator.

IV. Nordul la începutul secolului al XXI-lea

Anii 1998-2002 încheie, în mod favorabil, secolul al XX-lea şi permit chiar să se vorbească de un nou model nordic pentru viitor. Mai pragmatic şi mai evolutiv decât cel din cei Treizeci de Ani Glorioşi, el asociază *folkhem* şi *marknaden* („piaţa"). Pe de o parte el adoptă neoliberalismul, cu privatizările sale, cu renunţarea la reglementări excesive, cu deschiderea spre noile tehnologii şi spre mondializare şi cu rigoarea lui bugetară, iar pe de alta, garantează esenţa protecţiei sociale şi un înalt nivel de viaţă. Creşterea economică se plasează între 1,5 şi 5% pe an şi produsul naţional brut pe locuitor între 22 şi 28 000 USD, inflaţia este redusă, la fel şi şomajul (între 3 şi 7%), iar finanţele publice se însănătoşesc. Opţiunea europeană se întăreşte: cele cinci state intră în Spaţiul Schengen în 2001, Norvegia şi Islanda se apropie de Uniune, celelalte trei sprijină lărgirea şi dezvoltarea procesului comunitar şi, în special, „a dimensiunii septentrionale". Acest succes nu

a fost, desigur, totdeauna uşor, pe plan politic: dacă s-au menţinut la putere în Suedia cu G. Persson (1998, 2002) şi în Finlanda (reconfirmarea coaliţiei conduse de P. Lipponen în 1999, alegerea ca preşedintă a Doamnei Hollonen în 2000), social-democraţii au eşuat în 2001 în Danemarca şi în Norvegia (victorii, respectiv, pentru A.F. Rasmussen şi K. Bondevik) în folosul dreptei, deja la putere în Islanda din 1995. Există încă probleme: euro, emigrarea, energia nucleară, securitatea internă şi externă sau inegalităţile, care se cer rezolvate rapid. Însă speranţa renaşte, fapt dovedit atât prin reîntoarcerea la consensul ideologic, cât şi prin creşterea natalităţii şi prin performanţele culturale şi sportive.

Bilanţul secolului al XX-lea se arată deci pozitiv. Cele cinci state din Nord nu numai că au reuşit să-şi afirme identitatea şi suveranitatea, dar au ştiut şi să inventeze împreună un model de democraţie, de pace şi de progres care ar putea deveni cel al Europei şi chiar al lumii, în viitor.

CUPRINS

Prefaţă 5
Introducere 9

Partea întâi
EUROPA DE NORD DIN 1900 PÂNĂ ÎN 1918

Capitolul I — *Norden: aspecte generale (1900-1914)*
I. Sisteme politice şi viaţă politică 15
II. Economii, societăţi şi culturi în Nord (1900–1914) 21

Capitolul II — *Naţionalisme şi geopolitică (1900–1918)*
I. Problemele naţionale (1900–1914) 40
II. Nordul între pace şi război (1900–1914) 48
III. Nordul în Primul Război Mondial (1914–1918) . . 51

Partea a doua
NORDUL ÎN FAŢA DESTINULUI (1919–1945)

Capitolul III — *Perioada interbelică (1919–1939)*
I. Reorganizarea Nordului (1919–1923) 60
II. Viaţa politică a statelor din Norden (1919–1939) 66
III. Economii, societăţi şi culturi (1919–1939) 78

Capitolul IV — *Al Doilea Război Mondial (1939–1945)*
I. Aspecte generale 90
II. Nordul în faţa victoriei totalitare (1939–1940) . . . 91
III „Rezistenţa" Nordului (1940–1944) 97
IV. Eliberarea (1944–1945) 105

Partea a treia
EPOCA MODELELOR (1945–1998)

Capitolul V — *Dezvoltarea modelului nordic (1945–1975)*
I. Primele alegeri 108
II. Viaţa politică internă: aspecte generale 113
III. Viaţa politică internă: aspecte naţionale 117
IV. Economii, societăţi şi culturi 126
V. Norden în geostrategia mondială 136

Capitolul VI — *Criză sau transformare a modelului nordic? (1975–1998)*
I. Schimbările politice 140
II. Schimbările economice, sociale şi culturale . . . 150
III. Nordul în geostrategie 158
IV. Nordul la începutul secolului al XXI-lea 162

Istorie universală

Microsinteze

Consacrată unui spaţiu mai puţin cunoscut, dar de mare succes istoric, şi beneficiind de un „ghid" cu autoritatea specialistului în politologie, lucrarea de faţă răspunde interesului manifestat de mulţi dintre cititorii colecţiei Microsinteze.

Limitându-şi analiza la secolul al XX-lea, François Charles-Mougel reuşeşte să creeze o lucrare densă şi interesantă despre Nordul Europei. Ambiţia sa este de a oferi o prezentare „globală" a temei: societate, economie, politică şi cultură. În plus, textul este subordonat scopului de a evidenţia caracteristicile „modelului nordic", constituind cea mai clară sinteză dedicată ţărilor Europei de Nord care a văzut lumina tiparului în ultimele decenii.

Colecţie coordonată de ***ŞERBAN PAPACOSTEA,***
membru corespondent al Academiei Române

În curs de apariţie:

- *INTERPOLUL*
  de Marc Lebrun
- *CAROL CEL MARE*
  de Renée Mussat-Goulard
- *CARTAGINA*
  de Madeleine Hours-Miédan

ISBN: 973-653-542-8